



Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almenyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>



Sønderborg mellem 2 krige

- | | |
|---|---------------------------------------|
| ① Sønderborg Slot | ①7 Posthus |
| ② Sct. Marie Kirke | ①8 Kommunekontor |
| ③ Gl. Kloster | ①9 Centralhotellet |
| ⑤ Kasernen | ②0 Sønderborg Bibliotek |
| ⑥ Dansk krigergrav | ②1 Sønderborghus (Forsamlingshus) |
| ⑦ Tysk krigergrav | ②2 Amtsbanegård |
| ⑧ Mindesten for Sønderborgere,
der faldt i verdenskrigen | ②4 Folkeskole (Ahlmann-Skolen) |
| ⑨ Kristelig forening for unge mænd | ②5 Statsskolen |
| ⑩ Politigården | ②6 Domhus |
| ⑪ Rådhuset | ②7 Ringriderhallen |
| ⑫ Hotel Alssund | ②9 Missionshotellet |
| ⑬ Hotel Rondeel | ③0 Pontonbroen (Frederik VII's bro) |
| ⑭ Toldbygning | ③1 Hotel Alhambra |
| ⑮ Strand Missionshotel | ③3 Forarbejder til den nye, faste bro |
| ⑯ Gammel Skanse | ③4 do. |

Nr. 4 - 23 - 28 - 32 ses ikke på dette kortudsnit.

Kortet er reproduceret fra Familie Journalen, årgang 1928.

SØNDERBORG
mellem
TO KRIGE
1920-40

Redaktion:
Finn Løvschall
Bent Clausen
Jens Peter Thomsen

SØNDERBORG
mellem
TO KRIGE
1920-40

ANDREAS CLAUSENS BOGHANDEL

1981

Bogen er sat med Century Schoolbook
og trykt i Sønderborg Bogtrykkeri
ISBN - 87 - 87379 - 23 - 6

FORORD

15. september 1981 har Sønderborg Lions-Club bestået i 25 år. Foreningen ønskede at markere dagen med udgivelse af et skrift visende livet i Sønderborg mellem de to verdenskrige. Der blev hertil indsamlet en lang række beretninger skrevet af såvel tidligere som nuværende borgere, som har oplevet tiden mellem de to krige i Sønderborg by. Beretningerne giver i et samlet hele et bredt, afvekslende og til tider et morsomt indtryk af en svunden tid, men også en interessant epoke i egnens historie. Det er af stor værdi at få en sådan øjenvidneskildring. –

Appetitten forstærkedes af et velvalgt billedmateriale udvalgt dels blandt private og dels fra museets billedsamling og for størstepartens vedkommende ikke tidligere offentliggjort.

Historisk Samfund for Als og Sundeved takker Lions Club Sønderborg, fordi den har taget opgaven op og tilbudt optagelse af skriftet i samfundets årbogsrække, hvilket sker med glæde i foreliggende udgave som nr. 59.

Historisk samfunds redaktionsudvalg

Hans Lind
Peter Petersen

INDHOLDSFORTEGNELSE

Forord	5	<i>Bruno Kock</i> : Sønderjylland mellem krigene ...	69
Indledning	8	<i>Ruth Nissen</i> : Blade fra min dagbog	71
<i>Hans Jørgen Kock</i> : Sønderborgs levende ansigt	11	<i>Robert Huhle</i> : Da Dam slog mig i mit ho'de ...	77
<i>Kai Edvard Larsen</i> : Fem borgmester-profiler...	17	<i>F. Løvschall</i> : En besynderlig hændelse eller	
<i>Rita Kock</i> : Fra Afstemningsdagen	27	var der strøm i de gamle spoler?	81
<i>Karl Geleff</i> : En skovfoged kom til Als	29	<i>Max Müller</i> : En gammel sønderborger har ordet	85
<i>Viggo Jørgensen</i> : Drengeminder fra tiden om-		<i>Agner Sandhøj Andersen</i> : Ung i Sønderborg i	
kring afstemningstiden og Genforeningen	33	trediverne	93
<i>Fr. K. Hansen</i> : Skolemesteren fortæller	37	<i>Poul Bo</i> : Lykkelig sønderjysk barndom	97
<i>Mogens Iversen</i> : Elev i Sønderborg Statsskole i		<i>Poul Kamp Schiøth</i> : Ridderne om det runde bord	105
tyverne	41	<i>Sigurd Andresen</i> : Sønderborg mellem to krige	111
<i>D. Løvschall</i> : Byens første aftenskole	45	<i>Margot Møller</i> : En anden vinkel	117
<i>D. Løvschall</i> : Kvindeforeningen	48	<i>E. Randel-Thomsen</i> : Da grænsen var spærret	
<i>R. Nicolajsen</i> : Soldater og sønderjyder i dansk		i 24 timer	121
fællesskab i årene 1920-40	51	Liste over byrådsmedlemmer 1920-1940	125
<i>Chr. Paulsen</i> : Fra Kong Frederik VII's bro til		<i>Bibliotekar Villy Andersen</i> : Liste over udvalgt	
Chr. X's bro	55	litteratur om Sønderborg 1920-1940	129
<i>Chr. Paulsen</i> : Grisehyl og tyrebrøl	59	Personregister	133
<i>Fritz Olaf Behrends</i> : Et farveri og renseri		Efterskrift	136
i krig og fred	63		

INDLEDNING

I denne tid med store omvæltninger og opbrud har der vist sig en stigende og glædelig interesse for fortiden. Et voksende antal publikationer med historisk indhold har set dagens lys i de seneste år. Der er spændende og interessante bøger omhandlende vor bys historie og dens borgere; bøger udgivet af Historisk Samfund for Als og Sundeved, Alsingergildet og af en række private personer. Under indtryk af denne almene interesse opstod i 1978 tanken om at udgive denne bog i anledning af LION'S CLUB Sønderborg's 25-års jubilæum i september 1981.

Vi valgte perioden mellem de to verdenskrige af flere grunde. Blandt andet at en del af byens borgere endnu kan huske og glæde sig over denne periode og berette om den, og at størstedelen af Sønderborgs indbyggere i dag ikke har oplevet disse år. Dels har de ikke været født og dels har de ikke boet her dengang. Det er mellem 60 og 40 år siden, at de i bogen berettede episoder udspillede sig. Tiden rider hurtigt, og tyverne og trediverne er allerede historie for størstedelen af byens borgere. Nøglen til forståelsen af vor nutid findes i erkendelsen af vor fortid – vore rødder.

Og hvordan var Sønderborg dengang? Indbyggertallene giver en fornemmelse af en by i udvikling. 1921: 8.533 indbyggere, 1925: 10.454 indb., 1935: 12.115 indb., 1940: 12.602 indb. Også byrådets sammensætning (se listen) viser noget. Det var en by, som fra at være stærkt præget af det sønderjydske og det tyske var på

vej mod at blive en ganske almindelig dansk provinsby. Det var en by, hvor genforeningstumlen og -glæden fyldte de flestes hjerter. Det var en tid, hvor den stigende industrialisering begyndte at mærkes. Flere store industrivirksomheder dukkede op, bl.a. Kamgarnspinderiet og Margarinefabriken, og Danfoss blev grundlagt på Nordals. Dengang gav en ansættelse på Kamgarnspinderiet ligeså stor sikkerhed som en kommunal ansættelse. Det var en tid præget af arbejdsløsheden og krisen i trediverne, der var den sydlige nabos oprustning og politiske pres. Det var et samfund i begyndende opbrud, med ændringer, expansion, udvikling, pessimisme og optimisme. Men det var også den lille by, som blev forstyrret i sin grundvold af det brutale gadegennembrud ved opførelsen af Chr. d. X's bro. Bilen var ny, og op ad den brostensbelagte Perlegade kørte flere hestevogne end automobiler med mere miljø- og havevenlige efterladenskaber. Toget kørte i trediverne og indtil 1962 op midt gennem Jernbanegade fra Sønderborg H. til Bystationen og videre til Mommark med trinbrædt i Sundsmark. Og endnu tidligere var der »Kleinbahn« til Nordborg og til Skelde. Der var »Nystaden«, området omkring Goethesgade med græssende køer på de omkringliggende marker. Den store sensation i slutningen af trediverne var anlæggelsen af den avenue-lignende og ufatteligt brede Ringgade, som ovenikøbet var cementbelagt. Man rystede undrende på hovederne, da man byggede den nye Håndværkerskole på Sdr. Landevej så langt ude på landet. Det var byen med det

rige foreningsliv og store selskabelighed i Marineforeningen, Officersforeningen, Borgerforeningen og Enigheden o.m.a. Det var byen, hvor alle kendte hinanden og kom hinanden ved på godt og ondt.

Og hvordan mindes vi den så? Kortet på omslaget er fra Familie-Journalen 1928, i disse omgivelser udspiller bogen sig. Og vi vil nu give ordet til de enkelte bidragydere, lade dem fortælle. Det er beretninger, som tilsammen vil danne et kalejdoskopisk billede af denne mærkelige periode, som både er fjern og nær, som både er historie og nutid. De enkelte beretninger er meget forskellige såvel indholdsmæssigt som stilistisk, men set i en helhed skulle de, som en glasmosaik med forskellige farver og størrelser, give et billede, ikke komplet, men antydningvist. Dette billede kunne sikkert være sammensat på en anden måde. Mange ting mangler, andre kunne eller burde være uddybet og tidsperioden kunne sikkert også have været en anden. Det fremlagte udvalg vil ikke gøre krav på at være fuldstændig dækkende, men vi synes, det er værdifuldt og underholdende, det er første-hånds beretninger, som måske kan indgå som kildemateriale for en senere tids historieskrivning. Også billedmaterialet vil kunne bidrage hertil.

Vi takker alle bogens bidragydere, som så beredvilligt er gået med på ideen, og har brugt mange timer derpå. Bogens billedmateriale er for en stor dels vedkommende fremskaffet af bidragyderne, men også museumsinspektør Jørgen Slettebo har beredvilligt stillet slottets samlinger til rådighed. Fotograf Chr. Hansen har ydet en stor indsats ved fotografering af bogens medarbejdere og ved reproduktioner af

gamle billeder. Museumspædagog Inge Adrian- sen har på dygtig vis rådgivet og vejledt under redigeringsarbejdet. Fuldmægtig Holger Petersen, borgmesterkontoret, har hjulpet med byrådslisterne og Sønderborg kommunale bibliotek har ved bibliotekar Willy Andersen ydet en meget stor indsats ved udarbejdelsen af den betydningsfulde litteraturliste. Yderligere har en lang række mennesker ydet værdifuld rådgivning og indsats under udarbejdelsen af bogen. Ingen af bogens forfattere eller medhjælpere har eller vil modtage nogen form for honorar, og uden dette offer ville bogen næppe have set dagens lys. Vi takker alle for den store indsats. Også en tak til Aller Press for tilladelse til at reproducere billedet fra Familiejournalen – og til stadsingeniør Carl Andresen, som har stillet det til rådighed for os.

Skulle bogen alligevel – mod forventning – give et overskud, vil dette ubeskåret tilfalde LION'S CLUB Sønderborg's humanitære arbejde i Sønderborg.

Finn Løvschall

Fra Danmarks Melodibog:

Hvor bøgeskoven lukker sig . . .

*Hvor bøgeskoven lukker sig
omkring et sus, en drøm
der slynger sig med sølvklar sang
en stille, venlig strøm.
Men ingen, ingen husker mer',
hvor stien findes.*

*Der sad jeg tit og spejdede,
når dagen den var klar.
Men i hvor langt min tanke fløj,
den bragte aldrig svar,
for ingen, ingen husker mer',
hvor stien findes.*

*Vel gad jeg vanke did igen
en sommeraften klar.
Men spurgte jeg i øst og vest,
jeg fik dog aldrig svar,
for ingen, ingen husker mer',
hvor stien findes.*

*Thi alle de er døde bort,
som have stien kendt,
og kilden den er tørret ud,
og skoven den er brændt,
og ingen, ingen husker mer',
hvor stien findes.*

Ukendt forfatter

Hans Jørgen Chr. Kock
Socialdirektør, cand. jur.
Risskov, Århus
f. 1924



Sønderborgs levende ansigt

Min barndoms og første ungdoms Sønderborg havde et skiftende ansigt. Aldrig var det ens. Jeg husker vintre, hvor bugten var tilfrosset gennem måneder, og hvor vor længsel efter at se vandet blive levende og et par master komme til syne i horisonten ikke kan have været mindre end den, man må føle i Grønland, når det er på de tider, da årets første skib kan ventes.

Og der var somre, hvor vi dasede i en robåd uden for havnen og sukkede efter et kølende vindpust. Der var skov og bakker, klit-strand og østkyst-strand, gule klinter og æbletræskantede veje lige uden for døren, og der var gamle, hyggelige gader, som ledte tanken hen på borgerkvartererne omkring de tyske middelalderdomer. Der var jernbane midt ned gennem et af byens hovedstrøg (hvor ofte er jeg ikke som

dreng af udenlandske turister blevet spurgt om, hvornår den sporvogn dog kom), og der var bindingsværkshuse fra 1600-tallet – perlen blandt dem er fra 1643 – med en hældningsgrad som Pisas skæve tårn, men af en skønhedsvirkning langt overtræffende dettes.

Og hvor var det forunderligt virkelighedsnært at stå netop på det sted, forfatterinden Bertha Hahn skriver om: Sønderborg-bryggerens hus, hvor et lille selskab en novemberaften i 1863 havde modtaget budskabet om Frederik VII's død på Lyksborg Slot – kun nogle mil borte. Gik man derefter turen ned til Strandpromenaden, syntes man næsten, at man langt ude – et sted østen for Skelde Pynt – kunne ane konturerne af det orlogsfartøj, der førte kongens bære den sidste, lange vej fra Flensborg Fjord til København.

Men hvad der først og fremmest gav byens ansigt dets særpræg, var dens mennesker. Her mødtes to nationaliteter. Her skulle dansk og tysk trives side om side. Her brødes meninger og livssyn, og just derigennem formedes byens profil. Her kunne man i det små opleve, at to verdener mødtes i den hilsen, der udveksledes på gaden mellem en dansksindet landsretssagfører (og dr. jur.) og en lokal, tysk erhvervs-magnat: »Gut'n Tag, Herr Doktor!« – »Go'daw, Jacobsen!« – Her kunne det ske, at en dansk dreng antastede en tysk med forespørgslen: »Gehst du in der deutschen Schule?« og fik til svar af den tyske purk: »Ja, jeg gør!« – Her skrev en tiårs dreng i sin dagbog: »2. maj 1935, eftermiddag: Da Niels og mig stod på Kirketorvet, blev vi overfaldet af to tyskere; den ene var en, jeg havde sluttet fred med. Ham, jeg havde sluttet fred med, gik mod Niels, og den anden gik mod mig. De tvang mig til at udlevere 1½ stk. bolcher, derefter forsvandt de. N.B. Det var umuligt at gøre modstand, da der opholdt sig mange tyskere på torvet . . .« Og sådan kunne man blive ved; de to nationaliteter, der her brødes som havene over Skagens Gren, var bestemmende for de skiftende stemninger, der afspejledes på byens ansigt.

I en årrække efter Genforeningen havde Sønderborg et energisk, virkelystent præg. Der var opgaver nok at tage fat på. Men så i 30'erne fik byen et forvrænget, et fortrukket ansigt. Den økonomiske nedtur satte sine spor. Jeg husker møder på Kirketorvet, hvor der blev talt af bl.a. Lassen Osbæk, og hvor stemningen var temmelig ophidset, jeg husker, at min far, der en tid var formand for Hjælpekassen, blev tilbudt politibeskyttelse, når han skulle hjem fra de aftenmøder, hvor de sparsomme midler

blev uddelt, og jeg husker optog med hagekors-bannere, anført af Frits Clausen og Westergaard, som ved en bestemt lejlighed gik i takt *baglæns* op ad en af byens stejle gader, så de på den måde kunne inspicere de lange kolonner af marcherende brunskjorter.

Men der var i hverdagen mere forsonlige træk også, og dem husker jeg bedst. Alle de mange sider af provinsby-charmen, som man dengang registrerede, og som man senere har glædet sig ved at genopleve i erindringen.

Hvad mener man om en togafgang fra Sønderborg By mod Mommærk, hvor det var klart for enhver, at togføreren havde glemt sin fløjte hjemme i entréen, og hvor toget derfor blev sendt af sted med råbet: »Do kan kø'e, wenn do æ færre, Kresten!«

Eller en avis-overskrift med denne bombastiske tekst: »Vor by – Skandinaviens springbræt mod Kontinentet!« – en lidt dristig påstand, i øvrigt, i betragtning af, at Sønderborg jo som bekendt end ikke ligger ved den jyske længdebane!

Jeg husker også, at filmen »Appassionata« havde fået den løfterige undertitel: »Elskovsnatten«, så man kunne regne med entré-indtægter ikke blot fra musikere, men også fra husarer!

Og jeg mindes en brav formand for Borgerforeningen, der i en tale for kongen den 26. september gik helt over gevind og sluttede med denne effektfulde salut: »Og så vil jeg da udtale håbet om, at vor elskede konge, Christian den Tiende, vil leve og regere over os – i 1000 år! (Et noget kraftigt forlangende selv under behørig hensyntagen til, at majestæten på daværende tidspunkt var en mand i sin bedste alder og ved godt helbred).

Ikke mindre herligt var det, når alle sejl blev sat til på den kommunalpolitiske front, som da byens borgmester besteg en flyvemaskine med påmonteret højtaler og – cirkende over staden – holdt ildfulde og opflammende taler til vælgerskarerne. Det var næsten et nummer for stærkt for ældre, religiøst grebne borgere med hjertefejl.

Jovialiteten og provinsby-stemningen nåede sit højdepunkt under den årlige ringriderfest, der satte hele byen på den anden ende i samfulde 3 dage. For os skolebørn var ringriderfesten et symbol på højsommer og højtid. Skolen var jo lukket på grund af sommerferien, men havde det ikke været tilfældet, ville vi have fundet det mere naturligt at gå i skole 1. juledag end i ringrider-dagene !

Vi inddrak begærligt samtlige indtryk fra det særprægede sceneri: optoget, der udgik fra Slotspladsen, og som blev varslet af herolder i historiske gevandter, der sprængte i forvejen

for at rydde gaderne for børn, tiggere og husdyr af forskellig art. Riddet gennem byen, hvor ikke alle sad lige fast i sadlerne («Colosseum« havde kronede dage !). Kappelstriden på Ringriderpladsen med gungrende hestehove og det klassiske råb fra nervøse combattanter: »Æ lette wette høje' !« Det var møntet på manden, der skulle hænge ringen op. Den specielle ringridnings-teknik, der bestod i at få hesten til at stille sig op under galgen og skiftevis løfte begge forben og begge bagben, således at konkurrencekonditionernes mindstekrav – galoppen – derved var opfyldt. Og – som et antiklimaks – de helt sene aftentimer, hvor de eneste lyde var de syges stønnen fra buskadset ved den gamle fodboldbane og en endeløs raslen af mønter fra den have ved Ringridervej, hvor »Store-Andersen« og »Lil' Kolle« var i færd med at gøre indtægten ved dagens cykel-parke-ring op.

Et kapitel for sig var Ringrider-frokosten.



Ringriderhallen 1909

Den dag, den skulle hæрге, plejede småkårsfolk at tage opstilling fra morgentimerne uden for den arkitektonisk sælsomme Ringriderhal for dog – om ikke andet – at *høre* på måltidet. Uden for hoveddøren stod en af byens misundte og betroede mænd: ham, der skulle affyre kanonen, hver gang en skål blev udbragt. Han var travlt beskæftiget i adskillige timer. Nyere tiders automatiske våben ville have lettet ham hvervet.

Snart hørtes dødsdromen i nærheden («Kap-tajn« Wulffhorst !) ikke længere. Kun frokosten leverede brændstof til de voldsomme akustiske sansindtryk. Der var trængsel foran døren med kanonskytten. Man ville have et glimt af det overdådige, det vilde. Man ville mærke pustet fra en svunden tids frådsen og lukul-liske vellyst.

Det var, da jeg stod her i mængden, at jeg blev inspireret til et længere, epikuræisk betonet digterværk, af hvilket følgende linier skal hidsættes:

*Man føler sig hensat til ældgammel tid,
Til længst forsvundne dage,
Hvor folket bispistes med okser på spid
Og tog, hvad det gad tage;
Hvor brønde sprang med funklende vin,
Og hannerne randt med mjød,
Hvor krogene genlød af kvindehvin,
Og hveranden omtrent drak sig død!*

Ja, sådan lød Ringrider-frokosten! – Om nogen i folkeskaren udenfor havde berettet, at der blev spist småbørn derinde, var det blevet troet!

Og efter festdagene blev det hverdag igen.

Hver morgen spyede de samme huse de samme mennesker ud i de samme gader. De blandedes på nøjagtig samme måde dag efter dag. De hilste allesammen på hinanden – svinget med hatten var som regel pompøst og kunne i særlige tilfælde være udviklet og forfinet til komplicerede, geometriske figurer – ja, byens liv var såmænd så regelbundet, at hilsenerne ofte udveksledes på ganske det samme sted hver dag, år ud og år ind. Og om aftenen søgte byens borgere – stadigt uafsladligt hilsende på hinanden – hjem til de huse, de havde forladt om morgenen, og som de havde aflagt middags-visit i fra 12–13,30. For så atter næste morgen som af en kæmpemagnet at blive suget ind i byens gader og blive malet rundt dér – ganske lig myretuens travle indvånere. Sådan var tilværelsen i »springbrættet mod Kontinentet«. Sådan var byens pulsslæg. Regelmæssigt. Ingen feber i blodet.

For dem, det blev forundt at vokse op i Sønderborg, var denne rolige og regelmæssige hverdag imidlertid sprængfyldt med indtryk.

Endnu har jeg i mine øren råbet fra den gamle bademester på »Søbadeanstalten« (Schuberts forgænger – navnet har jeg glemt): »Drenge, drenge, wenn I vil baj' naaachen, sind må I gå til fri straaan' !« – Det løste jo ganske vist ikke blufærdighedsproblemet, men stranden ved Fiskerhytten var uden for bademesterens jurisdiktion, og det har nok været udslagsgivende.

Og fra en national fest – det var på Hotel Strand: det fælles kaffebord bugnede, og de fremmødte gjorde sig til gode med de lækre sager. Aftenens hovedtaler besteg talerstolen, og andagtsfuld stilhed bredte sig i salen. Da hørtes – med fistelstemme fra en mandsling, der ikke havde bemærket, at det blev tyst om-

kring ham – disse ord, der vel nærmest er gået hen og blevet Sønderborg-klassiske: »Frøken – hæ' De me'e søsterkaaach' ?«

Et andet indtryk fra dengang knytter sig til de offentlige auktioner på »Colosseum«. Sceneriet her afveg en del fra Sotheby's i London – såvel hvad procedure som varesortiment angik ! – Jeg husker den flittige auktionsgæst, fru Leimand, Ærtebjerg, som var blandt de oftest bydende. Hun havde en udviklet sans for, hvad der var gangbart gods, men også for det modsatte. Således holdt hun sig fornuftigvis tilbage, da der en eftermiddag blev udbudt en papkasse, indeholdende et antal aldersstegne – og uden al tvivl ganske uvirksomme – rullefilm til box-kameraer. Det fik auktionarius Nägele til at råbe ned til fru Leimand: »Hva' Sø'en, ska' do it filmes æ-daw, lil' Minne?«

Og mens vi er ved navnet Leimand: jeg havde en vinter igennem fulgt et kursus i førstehjælp, foranstaltet af Røde Kors. Undervisningen afsluttedes med en prøve, der blev afholdt i organisationens beskedne lokaler på Slottet. Da alle var blevet eksamineret i kunstigt åndedræt, afstivning af brækkede lemmer og standsning af pulsåreblødninger, trak malermester Leimand, der havde fungeret som eksaminator, og censor (mon det ikke har været dr. Lorenz Rasmussen ?) sig tilbage til et baglokale for at signere diplomerne. Imens steg stemningen blandt de nyudklækkede »ungdoms-saniteter« temmelig meget, og pludselig viste Leimand sig i døren – delvis Røde Kors-uniformeret – og udtalte disse ord: »Wenn I lawe me'e radau, sinn skriw æ ingen fle'e apparate' ynde !« – Det virkede efter hensigten !

En yndet søndagsfornøjelse for mig var at gå på stadion for at se fodbold. Jeg husker en

kamp mod Kolding – det må have været Kolding Idrætsforening, for vi tabte, og Kolding Boldklub kunne vi som regel klare. Jeg var kommet til at stå ved siden af fodbold-enthusiasten Herm. Holst (Haus Adalbert), og han havde med stigende bekymring fulgt kampens udvikling: den ellers ferme målmand Burrack havde et betydeligt antal gange »måttet se sig passeret« (det er vist det gængse sports-reportageudtryk), og til sidst var det mere, end S.B.-supporteren Holst kunne tage. Han råbte med stentorrøst ud over banen: »No æ de essen kommen te det punkt, Kolding, hvor de tro'e, te rubbighe' ka klar'et olt !«

Det forekom mig dengang – i slutningen af trediverne – at byen havde et ret klasseløst ansigt. For mig at se var de sociale modsætninger ikke så fremtrædende. Man følte sig, syntes jeg, først og fremmest som borgere i den samme by – det var underordnet, om man kørte Studebaker eller trædecykel. Og forekom det, at der blev gjort en bemærkning om, at andre var kommet højere på strå end en selv, skete det gerne stilfærdigt og uden misundelse, hyp-pigt under anvendelse af den af englændere og jyder flittigt benyttede sprogfigur »meiosis«, som når den gamle gårdskarl rapporterede til sin kone, at hans principal, »æ kjø'mand« nu var nået så vidt, at han kunne »hold' æ sult fra æ dør«. Så kunne man være overtydet om, at han var god for den første million !

Så kom krigen, og byen fik med ét slag et hadefuldt ansigt. Skellene blev trukket skarpere op; de nationale modsætninger kunne bryde ud i lys lue ved den mindste anledning. Spændt så Sønderborgs borgere op mod de kæmpemæssige eskadrer af allierede bombefly, der passerede hen over byen i flere kilometers

højde, og der blev udtalt hede ønsker for maskinerne og deres besætninger. Men det var ønsker med forskelligt fortegn: tre fjerdedele af indbyggerne håbede, at piloterne måtte få held til at bringe deres fly uskadte tilbage – og en fjerdedel at det blev deres sidste togt. Og så kunne det ske, at et strejf af humor brød ind i alt det dystre, således som jeg dengang var vidne til det under en af de store overflyvninger. Der var vel omkring 200 bombemaskiner på vej sydover, og Heinrich og hans danske nabo stod på fortovet og betragtede det storladne sceneri. Tyskeren trippede nervøst: der var ingen angribende jagere at se. Pludselig pegede han på en mørk plet oppe i luften og råbte ophidset: »Da ist schon die Luftwaffe !« Men hans danske med-tilskuer, der var udstyret med en fortræffelig kikkert (af tysk fabrikat !), kunne slå koldt vand i blodet på ham ved lakonisk at meddele: »Nein Heinrich; das ist nur eine

Möwe !« – Og så var der lagt op til den klassiske, tyske ed: »Verdammt, noch ein Mal !«

*

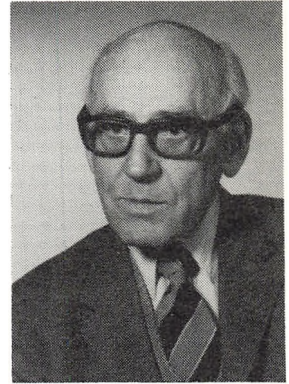
Når jeg i dag tænker tilbage på min fødeby, hæfter jeg mig mest ved dens smilende ansigt, men jeg husker både det anspændte, det fortrukne og det hadefulde.

Derfor har det smukke og venlige ansigt, jeg har bevaret i erindringen, noget af den forklarede mildhed over sig, som man træffer hos ældre mennesker, der har et langt livs kampe og prøvelser bag sig, men som årene ikke desto mindre har blidnet.

Man lægger kun mærke til det fredfyldte og lyse, men bagved aner man alt det onde og dystre, der er ladet tilbage undervejs.

Sådan et ansigt kommer man til at holde af. Det er et levende ansigt !

Jørgen Kock



Kai Edvard Larsen
Redaktør
Sønderborg
f. 1901

Fem borgmester-profiler

Den 23. juli 1919. – Sønderborg i oprør! Nogle hundrede danske spejdere var ombord på damperne »Phønix« og »Alexander« ankommet til byen fra Hindsgavl og marcherede med sammenrullede faner til Dybbøl, hvor de slog lejr i skanserne. For den danske befolkning et lykkeligt varsel om den nært forestående befrielse fra fremmedherredømmet, hos tyskerne opfattet som en provokation. Endnu var det jo tyske myndigheder, der bestemte, selvom man så at sige på alle områder kunne spore, hvordan deres indflydelse smuldrede bort. Unge tyskere og en del tyske marinesoldater, der endnu holdt til på kasernen, larmede i gaderne og truede med at øve vold mod de dansksindede. Enkelte steder kom det til håndgemæng, og op-hidsede gemytter begav sig til Dybbøl, for at jage spejderne ud af skanserne og true dem til at forlade byen.

Det så altså temmelig alvorligt ud! Foran Dybbøl-Postens kontor i Perlegade var der opløb, og i redaktionslokalerne samledes en kreds af fremtrædende danskere, for at overveje, hvordan man skulle sikre ro og orden. Det blev besluttet at sende en deputation til København med krav om en øjeblikkelig besættelse af Sønderjylland, da man under de herskende forhold ikke mere kunne være sikre på liv og lemmer. Borgmesteren blev tilkaldt og indfandt sig omgående.

Det var under disse dramatiske omstændigheder jeg så den tyske borgmester første gang. Han optrådte velafbalanceret, ikke uden værdighed, og lovede, at han ville drage gadens urostifere til ansvar og gribe ind uden persons anseelse. Straks efter tog den danske deputation afsted og vendte hjem et par dage senere. Den var blevet modtaget og påhørt med for-

ståelse, men en besættelse af Sønderjylland var endnu ikke mulig. Da der stadig var uro i byen, foreslog borgmesteren, at man oprettede et borgerværn på 40 mand over 24 år. Forslaget blev afvist fra dansk side. Endnu havde man i frisk erindring, hvordan det gik ved krigens udbrud i 1914, da en række gode danske mænd blev sat bag lås og slå. Det skulle ikke gentages og meget tydede på, at der let kunne opstå nye uroligheder.



Hans Georg Petersen, dr. jur., f. i Slesvig 11/10 1858, d. 15/10 1921, Borgm. 1890–1919.

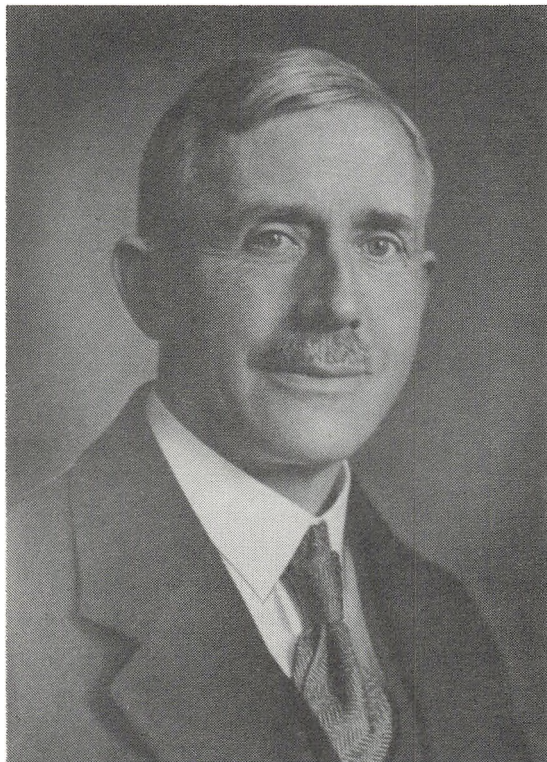
Det tyske styre lakkede mod sin afslutning. Efter et rådmandsvalg og et byrådsvalg, der gav en stærk dansk repræsentation, tog borgmester dr. Petersen konsekvensen og trak sig tilbage. Det skete, efter at han i byrådsalen havde holdt en afskedstale, i hvilken han udtrykte forvisningen om, at »de nye koryfæer ville arbejde for byens velfærd«, og tilføjede så: »Lad os skilles i ønsket om, at Sønderborg må gå en god og lykkelig tid imøde«.

Dr. jur. *Hans Georg Henry Petersen* var født i Slesvig og virkede der som sagfører, til han modtog sin udnævnelse i 1890. Enkelte aggressive tyskere i byen havde været modstandere af udnævnelsen, fordi de mente, borgmesteren var for veg og måske ville give for meget efter over for den danske del af borgerskabet. Det var jo en vidt udbredt opfattelse i toneangivende tyske kredse, at danskerne skulle behandles med hård hånd. Dr. Petersens udnævnelse kom imidlertid til at stå ved magt, og det viste sig, at han forstod at manøvrere, således at der ikke blev nogen rimelig årsag til klage hverken fra den ene eller den anden side. Han var en korrekt embedsmand og hævdede en streng disciplin såvel indadtil i administrationen som udadtil over for borgerskabet. I tysk tid var en borgmester samtidig politimester. Begge hverv røgtede han samvittighedsfuldt.

Når han »faldt til« stod det måske nok i forbindelse med, at hans hustru var født i Sønderborg og blandt sine bysbørn nød en vis popularitet som »frau bürgermeister«. Når enkelte medsøstre yndede at kalde hende »Tille bürgermeister« var det et udtryk for, at de havde vanskeligt ved at acceptere hendes »ophøjelse«, for – som de sagde – hun er da kun en »havbogasse«, som vi andre.

Dr. Petersen døde i 1921, hustruen i 1954. Hun blev efter mandens død boende i Sønderborg, og mange vil endnu huske hende, når hun promenerede på Kongevejen eller i Perlegade rank og sirlig med smil og nik til de mange borgerfruer, hun kendte fra sine velmagtsdage.

Efter borgmester Petersens afsked blev det overdraget til købmand *I. H. Kock* at varetage borgmesterhvervet. Han var kommet i byrådet i 1919, men havde ellers ikke større erfaringer på det kommunalpolitiske område. I tysk tid var det sjældent, at byrådsmøderne blev over-



Jørgen Hans Kock, f. i Broballe 1/5 1874, d. 22/10 1964,
Borgm. 1920–1922

været af borgerne. Man følte ikke nogen trang til at se »de vise fædre« i kortene. De ordnede vel tingene, sådan som de nu engang skulle ordnes. Det vakte derfor ikke så lidt opsigt, da 6 danskere en aften pludselig indfandt sig i magistratssalen, for at overvære forhandlingerne. Der var ingen siddepladser, så kustoden måtte i hast hente stole fra kommunekontoret, og mens det stod på gik forhandlingerne helt i stå.

Hvor meget de danske gæster fik ud af besøget er vanskeligt at sige, men da de senere selv sad som byrådsmedlemmer blev det klart for dem, at de så at sige måtte begynde helt fra grunden af og at beslutninger først kunne træffes efter en meget omhyggelig og ofte besværlig gennemgang af sagerne, idet de blev stillet over for en mængde problemer, der var ganske nye for dem: havnens udvidelse, istandsættelse af gader og veje, sikring af en betryggende elektricitetsforsyning, reparationer af offentlige ejendomme m.v. Arbejdsløsheden var stor, og selvom der dengang kun udbetaltes 2 kr. om dagen plus 50 øre pr. barn i understøttelse var det et økonomisk problem, for kommunkassen var tom, og man havde besvær med at få udskrevet skatterne efter mark- og kroneindtægter. En overgang måtte man låne sig frem og køre på vekslere ved de lokale banker. Det var ingenlunde behageligt.

Ansvar for en forsvarlig forsyning af levnedsmidler påhvilede også byrådet, der gennemgik de forskellige tilbud og måtte kontrollere, at varerne var af tilfredsstillende kvalitet. En gang modtog man tilbud om et større parti fedt, men belært af dårlige erfaringer besluttede man at arrangere en »smagsprøve-aften«, som samtlige byrådsmedlemmer skulle deltage i. Man fik sig arrangeret med kustoden og hans

kone, der stegte et større antal bøffer i det fedt, der var tilbudt, og heldigvis var fedtet frisk og godt, så byrådsmedlemmerne nød anretningen ved den lidt usædvanlige »fællesspisning«, som fik karakter af en virkelig fornøjelig kom-sammen.

Efter byrådsvalget i juli 1920 kunne I. H. Kock indtage sin plads som *valgt* borgmester. Han hørte til et kuld af unge danskere, der omkring århundredskiftet havde etableret sig i byen og gjorde sig tidligt bemærket som en dygtig og fremsynet forretningsmand. Den om-stændighed, at de unge klart gav udtryk for deres danske sindelag og således blev en styr-kelse af danskhedens stilling i byen, kom dem ikke til skade. De blev støttet af det danske borgerskab, og så var der oplandet med en helt overvejende dansksindet befolkning. Den blev basis for en solid kundekreds.

Selvom de kommunalpolitiske erfaringer var sparsomme, fandt I. H. Kock hurtigt frem til en linje i sit arbejde med den særlige betydningsfulde opgave at formidle overgangen fra tysk til dansk kommunalt styre. Han kastede sig over litteratur, der kunne skaffe ham indsigt i tysk og dansk kommunalpolitik og gennempløjede tykke lovebøger, så han var i stand til at klare de mest påtrængende spørgsmål. Hans borg-mestertid prægedes overvejende af et godt samarbejde, men kom overraskende til at munde ud i en betydningsløs tvist, der – set fra tysk side – var stor og betydningsfuld nok til, at de besluttede at forhindre Kocks genvalg i 1922.

Den danske diakonissestiftelse havde tilbudt at sende en diakonisse til Sønderborg. Tilbudet var med tak blevet modtaget af magistraten, men tyskerne var utilfredse. De var bl.a. bange

for, at den tyske diakonisses medhjælper ville blive overflødig. Den tyske diakonisse havde iøvrigt nægtet at tilslutte sig den danske dia-konissestiftelse.

Under sagens behandling udtalte Kock, at det måtte anses for rimeligt, at den danske menighed blev betjent af en dansk diakonisse, så kunne den tyske menighed jo blive betjent af den tyske. Skønt dette måtte anses for en helt naturlig betragtning, vakte den tyskernes mishag, og da man skulle vælge borgmester i 1922 stemte to af dem på den socialdemokra-tiske kandidat, der fik 10 stemmer, mens Kock kun fik otte. Fhv. lærer Johann Jacobsen var dermed valgt.

»Sonderburger Zeitung« gav en kryptisk for-klaring på, hvorfor de to tyske medlemmer havde hindret valget af en borgerlig borg-mester. Man havde »handlet således på bag-grund af de erfaringer, der var gjort under halv-andet års dansk byregimente og under valg-kampen«. »Den danske fraktion«, hed det, »havde savnet forståelse for berettigede tyske krav; den havde gjort magtstandpunktet gæl-dende og havde krænket tyske følelser«.

Det var et typisk udslag af ømfindtligheden i tyske kredse i tiden lige efter genforeningen, for ret beset havde der ikke været andre sam-menstød i byrådet mellem tysk og dansk end just meningsudvekslingen vedr. diakonisserne.

Fhv. lærer *Johann Jacobsen* havde tilsluttet sig socialdemokratiet ved den tyske revolu-tions udbrud og blev valgt til medlem af by-rådet i 1918. Han var godt skåret for tunge-båndet og kom ofte i ordstrid med borgmeste-ren. Da han nu selv skulle til at lede byens anlig-gender, var han indstillet på, at tingene helst skulle gå roligt og gnidningsløst. Han var venne-

sæl, men også lidt magelig anlagt. Han ville helst undgå enhver form for ubehageligheder nu da ansvaret var lagt på hans skuldre. Fanatisk afholdsmand var han, og det demonstrerede han, da byen modtog et tilbud fra Carlsbergfonden om en skulptur til Rådhuset. Det bragte borgmesteren i harmisk. Han dundrede i forhandlingsbordet, og forsikrede, at der ikke med hans medvirken skulle rejses en skulptur for bryggeriernes infame »ølpenge«. Tilbudet blev afvist, skønt mange af byens borgere syntes, det var et godt og generøst tilbud, og at man faktisk savnede en passende udsmykning af Rådhuset. Den kom senere i form af et springvand og tilsidst med Alspigen i frodig udfoldelse.

Det sker, at harmløse sager udløser heftige diskussioner. Der var blevet opsat to gaslygter på Rådhuset. Nogen fandt det i sin orden, mens andre var meget utilfredse. De ønskede, at belysningen skulle være prunkfuld og foreslog, at der i stedet for gaslygterne blev opsat kandelabre. Det blev det stridt meget om. Når gaslygterne nu var der, ville det da være spild af penge, hvis man kasserede dem, hævdede lygtetilhængerne. Det var et af de danske byrådsmedlemmer for meget. Han rejste sig harmdirrende og udslyngede et martialt rungende: »Ned med gaslygterne, op med kandelabrene!«

Gaslygterne blev ikke fjernet i den omgang.

Engang i tyverne havde byens journalister afholdt et rundskue og inviterede bagefter nogle af byens borgere – herunder naturligvis også byens borgmester – til en festlig sammenkomst på hotel »Alssund«. Det var lykkedes at fremtrylle en tønne vellagret mjød, og ved festen serveredes den af en særlig dertil valgt mundskænk. Da borgmesteren havde fyldt sit glas,



Johann Jacobsen, f. i Skovby 18/4 1864, d. 15/4 1937, Borgm. 1922–1933

løftede han det og tog en vældig slurk, hvorefter han strøg sig over skægget og med alle tegn på velbehag udbød: »Uhm, en dejlig drik«. Han var ikke klar over, at det drejede sig om mjød, der jo er alkoholholdig, og som en afholdsmand og navnlig en fanatisk afholdsmand ikke må drikke.

Det var en ungdommelig, men absolut ikke tilbørlig spøg fra journalisternes side. De undskyldte sig, og borgmesteren tog heldigvis situationen med sindsro.

Mærkeligt nok blev det også for Johann Jacobsens vedkommende et lidet betydningsfuldt anliggende, der bidrog til, at han ikke blev genvalgt i 1933. Det afgørende for, at tyskerne undlod at støtte ham var nok den omstændighed, at den danske kandidat, bankdirektør *Hans Nielsen*, var en i alle kredse meget anset og agtet mand, som givet ville blive byen en god borgmester. Den tyske fraktion var borgerlig, så det var det naturlige for dem at støtte Niensens valg, men givet var det, at deres stemmeafgivning også var et svar til Jacobsen.



Hans Nielsen, f. i Augustenhof 17/7 1881, d. 31/3 1950,
Borgm. 1933–1946

Baggrunden var følgende: straks efter byrådsvalget i sommeren 1920 blev det vedtaget, at forretnings sproget skulle være dansk. Ved et møde i sidste halvdel af tyverne bad et tysk medlem om tilladelse til at benytte det tyske sprog, da han havde vanskeligt ved at udtrykke sig på dansk. Borgmesteren svarede, at der var truffet bestemmelse om, at forretnings sproget var dansk og den bestemmelse måtte overholdes. Den pågældende frafaldt ordet, men et andet tysk medlem demonstrerede mod borgmesteren ved den aften udelukkende at tale tysk. Borgmesterens noget brydske afvisning efterlod en bitterhed hos tyskerne, der ikke var overvundet i 1933.

Den tredje danske borgmester efter 1920 var som sine forgængere alsinger: I. H. Kock var født i Broballe, Johann Jacobsen i Skovby og Hans Nielsen i Augustenhof ved Nordborg.

Hans Nielsen var vokset op i et godt dansk hjem under meget beskedne kår. Faderen, der var daglejer, døde tidligt, og enken sad tilbage med en stor børneflokk, der skulle i vej og have en god dansk opdragelse. Den ældste søn Hans blev sendt til et kursus på Hejls efterskole, og det var meningen, han derefter skulle i lære ved »Flensborg Avis«, først som typograf og senere som journalist under redaktør Jens Jessen. Det blev der imidlertid ikke noget af. Den berygtede amtsdommer dr. Hahn i Nordborg fratog enken retten til at opdrage børnene og indsatte en fanatisk tysker, skorstensfejer Scholz i Nordborg, som værge for dem. Hans Nielsen fik han derefter anbragt ved provinsforvaltningen i Kiel og senere kom han i lære ved et tysk firma samme sted. Da Hans Nielsen omsider kunne frigøre sig for det tyske formynderskab, tog han handelseksamen i Aarhus og søgte bankuddan-

nelse i Køln, Hamborg og Berlin, for i 1909 at blive kaldt til Sønderborg som førstedirektør i den nyoprettede danske bank, »Folkebanken for Als og Sundeved«. Han var da 28 år.

Med sin solide indsigt i økonomiske og forretningsmæssige anliggender var der ingen tvivl om, at han var den rette mand til borgmesterposten. Det bekræftedes i de 13 år, han stod for styret. Når det blev tretten år uden afbrydelse af byrådsvalg, skyldtes det besættelsen, under hvilken det ikke var muligt at holde valg. Efter befrielsen i 1945 forberedte man nyvalg, og Hans Nielsen trak sig ud af kommunalpolitikken, hvor han havde øvet en god og dygtig indsats, bl.a. ved at gennemføre en omfattende konsolidering af kommunen uden at de naturligt forekommende opgaver blev forsømt. De vanskeligheder, selve besættelsen medførte for bystyret, klarede han også, bl.a. takket være en værdifuld hjælp fra et loyalt personales side.

Hans Nielsen kunne virke reserveret. Hans svar på forespørgsler var korte, men klare, dog tit egnede til at lægge en afstand mellem spørger og svarer. Lærte man ham at kende, fandt man ind bag det lidt barske ydre til øboens lyse, åbne og varme sind og i vennekredsen, f.eks. ved den så højt værdsatte »Skat«, kunne han være løssluppen. Hans rungende latter smittede da som et ægte udslag af glæden ved at være i vennelag, hvor han kunne stryge den reservation af sig, han åbenbart anså for nødvendig som bankmand og borgmester. Under et ophold i København i marts 1950 døde han uden forudgående sygdom. Budskabet gjorde et dybt indtryk. Man følte i Sønderborg, at man havde mistet en af sine bedste borgere.

I de seneste år af sin borgmestertid overlod Hans Nielsen den unge socialdemokrat *Anders*

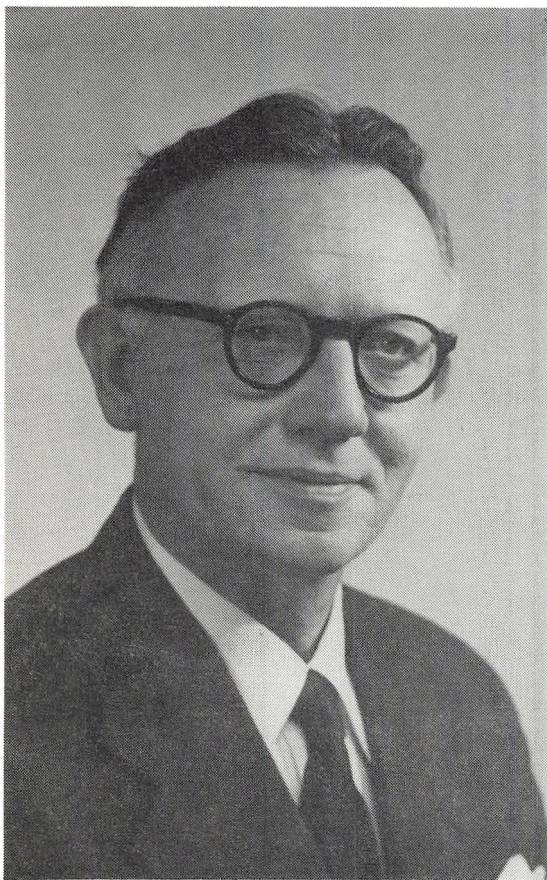
Andersen administrative og repræsentative opgaver, så Anders Andersen måtte siges at være fuldt kvalificeret til borgmesterposten, da man stod over for at skulle vælge en efterfølger i 1946.

Anders Andersen var født i Middelfart og havde stået i lære i Roskilde, hvorefter han havde et job ved skibsværftet i Køge. Herfra kom han til Sønderborg som en slags altnuligmand ved »Sønderjyllands Socialdemokrat« i Sønderborg, hvor han hjalp til i såvel ekspedition som redaktion og måtte klare flere andre gøremål. Efterhånden blev han draget stærkt ind i fagligt arbejde, blev således formand for arbejdernes fællesorganisation i 30 års alderen og opnåede samtidig valg til byrådet. Det blev indledningen til hans manddomsgerning. I 38 år deltog han i kommunalpolitik, heraf 23 år som byens borgmester.

Anders Andersen var helt igennem en self made mand og tilegnede sig efterhånden – som autodidakt – en omfattende viden. Han var en usædvanlig dygtig taler. I de første år var han ret ofte meget skarp i diskussionerne, så skarp, at hans egne betegnede ham som noget af en rebel; men senere tilegnede han sig udmærkede evner til at forhandle og samle modstridende opfattelser, hvorved han vandt sig megen tillid i befolkningen uanset politisk indstilling. Når socialdemokratiet i Sønderborg i tredserne noterede betydelig stemmemæssig fremgang – fra 2938 i 1946 til 5546 i 1966 – tilkom der Anders Andersen en stor del af æren herfor. Der er ingen tvivl om, at han gjorde erobringer selv inden for borgerlige kredse. En borgerlig vælger udtrykte det engang således efter at have hørt ham tale: »Det er jo som en af vore egne«. Ikke mærkeligt, at partilederne

uden for socialdemokratiet betragtede ham som »en farlig mand«. Fra 1943 til 1946 var han medlem af folketinget, men gav afkald på sin karriere som partipolitiker på folketingsplan, fordi kommunalpolitikken tiltalte ham mere, og han følte, det var det område, han beherskede bedst.

Som nævnt var han en betydelig taler, en



Anders Marius Vilhelm Andersen, f. i Middelfart 29/4 1901, d. 27/11 1969, Borgm. 1946-1969

oratorisk begavelse, kan man godt sige. Hans taler virkede som improvisationer, men det var de sjældent, i hvert fald ikke, når det drejede sig om mere betydningsfulde indlæg. Der lå da et stort arbejde forud for en sådan tale, et grundigt studium, så han var helt fortrolig med det emne, han skulle behandle.

Men han kunne også improvisere ! En gang fik han rakt et stykke hvidt papir med den bemærkning: »Det kan du godt holde en tale om«. Og det kunne han ! Det blev til et lille foredrag med en særdeles god mening i. Når der var kongresser i byen overraskede han deltagerne, når de lyttede til hans velkomsttale, fordi han åbenbart var *fuldstændig* inde i de problemer, kongressen skulle beskæftige sig med. Det blev der talt meget om, når deltagerne vendte hjem.

Efterhånden og i ganske særlig grad i de sidste år blev han for borgerne noget af en *pater familias*, en mand, der omfattede den enkelte borger med interesse og var stærkt optaget af byens fortid og fremtid. Skolevæsnet havde hans særlige interesse, og det var ham, der gav Sønderborg navnet »*Skolernes by*«, et navn, som stadig holdes i hævd og ære. Han foranledigede, at der til museet på Sønderborg slot blev indkøbt malerier af Sønderborg-maleren C.A. Lorentzen, der fik sig et stort navn i sidste halvdel af det attende århundrede. Det var vel faktisk Anders Andersen, som »genopdagede« Lorentzen. Hans glæde over opdagelsen gav sig bl.a. udslag i, at han reserverede sig kunstnerens selvportræt til ophængning på rådhuset. I 1957 udgav han en bog med et væld af oplysninger om borgerskabet i fortid og nutid. Til det sidste var han virksom. Selv efter en alvorlig operation tog han sig af de opgaver, der hørte under hans embede, men i løbet af 1969

lod det sig ikke skjule, at han var en syg mand, ramt af en sygdom, der hastigt tærede på hans modstandskraft. Den 27. november 1969 afgik han ved døden. I en nekrolog blev der skrevet, at når sønderjydske arbejderbevægelse i fremtiden skal nævne sine store navne, vil Anders

Andersens findes imellem dem – ikke alene, fordi han blev sin by en god borgmester, men også og især fordi han kom til at stå som et sindbillede på, hvorledes dansk demokrati kan forme folkelige ledere af høj kvalitet.

Kai Edvard Larsen



Rådhuset



Afstemningen d. 10/2 1920 i Sønderborg



Rita M. Kock f. Helmer
Sønnerborg
f. 1907

Fra afstemningsdagen

Tre dansksindede Helmer-brødre blev i Verdenskrigen 1914–1918 indkaldt som tyske soldater. 2 kom uskadte tilbage; den tredje ligger begravet i Ruslands jord.

I vor lille landsdel, Nordslesvig, så vi midt i sorgen over de faldne, sårede og syge med forventning imod afstemningen om en revideret grænse mellem Sønderjylland og Tyskland. En international kommission blev nedsat og regerede os fra 10. januar til 16. juni 1920. Afstemningen fandt sted den 10. februar i storm og regn. Alle var vi spændte på resultatet. Min far var valgt som en af de tilfornede på et af valgstederne; vi syntes, far var med til en historisk begivenhed.

En moster, som var sygeplejerske i Århus, kom fra det »gamle« land for at stemme Sønderjylland hjem til Danmark. To af min fars venner fra skolen boede også hos os. Apoteker

Hilmar Jensen fra Heidelberg (søn af manufakturhandler J., Sønderborg) og farmer Fritz Schmidt fra Syd-vest-afrika (søn af professor Schmidt, Sønderborg). De to venner var taget langvejs fra for at afgive deres tyske stemmer.

At min far og mor midt i en national brydningstid kunne mødes med gode venner af tysk sindelag og have gensidig glæde af hinandens selskab er typisk for det særegne liv i et grænse-land. Denne begivenhed på afstemningsdagen har været skelsættende for min indstilling livet igennem. Jeg var 13 år dengang og har siden prøvet på at møde mine omgivelser med tolerance.

Fritz Schmidt, en festlig og farverig personlighed, havde blandt meget andet en guldmine på sin afrikanske farm. Han forærede min mor en lille klump råguld til minde om en bevæget afstemningsdag og et godt venskab. Der blev

senere fremstillet en nål med guldet som pynt. Min mor bar den meget; – og nu hører den til mine yndlings Smykker.

Efter 7 års tysk, disciplinær skolegang, som jeg var glad for, blev jeg elev på Statsskolen fra 1920–1925. Rektor Hertz var en eminent dygtig leder, og også denne skole fordrer disciplin; men på dansk manér. Både rektor og lærerkollegiet viste stor forståelse og indleven i grænselandsproblemerne og bidrog med deres idealisme til den lykkelige genforening. Vi

elever tog med glæde og taknemmelighed imod alt, hvad vor danske skole kunne give os af kundskab og kultur. Jeg kan stadig høre bruset, når vi sang Grundtvigs: »Den signede dag med fryd vi ser«

Det er en berigelse at leve i et grænseland. Man vokser op med to kulturer. Man skal bekende kulør og vise tolerance. Man har venner i begge lejre og føler det som den naturligeste sag i verden.

Rita Kock



Afstemningsgæster ankommer til Sønderborg Havn



Karl Geleff
Statsskovfoged
Sønderborg
f. 1888

En skovfoged kom til Als

Den 3. juni 1920 løste jeg på Sorø station billet til Fåborg for derfra at sejle med damperen sønden om Als til Sønderborg, hvor jeg som konstitueret skovfoged skulle gøre tjeneste på Sønderborg Skovdistrikt. – Da jeg kom til Nyborg, erfarede jeg, at damperen på grund af generalstrejke ikke sejlede. I Fåborg-toget traf jeg 4 mand, der også skulle til Sønderborg. Vi blev enige om at fortsætte til Fåborg, hvor vi i havnen traf en fisker, der skulle til Flensborg med fisk, som han skulle laste i Dyreborg. Sejlturen tog 6 timer, og det var hundekoldt i den åbne motorbåd. Mine rejsefæller havde fået købt en kasse øl, som der ikke blev gjort meget ved på grund af kulden. Den 4. juni erfarede jeg, at garnisonen var udkommanderet med skarpe patroner. Så vidt jeg ved, ventede man Spartakist-uro. Den internationale Kom-

mission sendte i biler nogle af de mest fremtrædende Spartakister over grænsen. Ved pontonbroen var der posteret en vagtpost. Oberst Pedersen har fortalt, at tidligere tyske soldater ikke regnede de danske soldater for noget. Een af dem var så nærgående, at han pillede ved vagtpostens uniform. Vagtposten løftede sit gevær og knaldede kolben på foden af tyskeren, der hurtigt forsvandt. Nogen uro i byen mærkede man intet til.

D.S.B. havde endnu ikke overtaget banen, så der herskede ret kaotiske forhold. Min bagage udeblev. Jeg måtte rejse til Vojens, hvor jeg fandt min kuffert, der var åbnet, men intet var stjålet. Min cykel kom først 5–6 uger senere. I mellemtiden havde jeg købt en anden, som D.S.B. erstattede. Sammen med en kollega kom jeg til at bo på Kathrinelund, hvor også

landinspektør Kruise boede. Vi havde megen glæde af det bekendtskab, der udviklede sig til venskab, der holdt til Kruise's død. Vi var flere gange med landinspektøren ved den nye grænse, hvor han sammen med tyske landinspektører opmålte den nye grænse. Jeg oplevede ved Sofiendal at plumpe et drænrør ned over en landmålerstok, der var anbragt i et målepunkt på grænsen.

De tyske landmålere kom kørende i ganske udslidte lastbiler, der ofte punkterede, medens landinspektør Kruise kørte i en personbil med chauffør, der var stillet til rådighed af den internationale Grænsekommision.

Da vi i sin tid havde lært skovbrug af tysker-

ne, havde jeg ventet at se noget fremragende skovbrug, men kom til det resultat, at det ingenlunde stod over dansk gennemsnit. Sønderskoven er ca. 400 ha. heraf henlå 25-30 ha. i afdrevet tilstand, så der forestod store tilplantningsarbejder. De fleste tyske skovmænd var rejst sydpå, men overførsteren og en førster forlod først landet hen på sommeren. Tjenesteboligerne var i en dårlig forfatning, så håndværkerne fik travlt med reparationer og tjente på den måde de første danske penge. Så vidt jeg husker, kostede en tysk mark 10 øre, men det blev jo senere meget værre.

Det trak jo stadig ud med Genforeningen. Endelig d. 11. juli fandt den store Genfore-



Kongefamilien på Dybbøl 11. juli 1920

ningsfest sted i Kongeskansen. Sammen med landinspektøren og min kollega gik vi om formiddagen til Kongeskansen, hvor vi overværede hele festen. Da hele kongefamilien i åben bil kom til den store flagmast gjorde de holdt, medens flaget gik til tops. Derefter kørte kongefamilien ind i skansen, og folk, der var forsamlede ved flagmasten, stormede ind i skansen, de trampede en hel bygmark ned. Kongefamilien, kongen, dronningen, enkedronningen og de to prinser blev placeret på en høj i skansen. En veteran, Hans Thomsen, fra 1864 overbragte kongen et dannebrog, båret af 4 unge piger. Flaget havde været opbevaret siden 1864. Kongen bøjede sig ned og kyssede flaget. Der blev holdt mange taler. Kongen sagde blandt andet, at det ikke var ham, men hans højsalige fader, der burde have været Genforeningskongen. Amtmanden, grev Schack sagde blandt andet: »Kong Christian, vi lover dig, at vi vil være dig tro sønner og døtre«. Et dannebrog blev kastet ud fra en flyvemaskine. Hele skansen var fuld af glade mennesker fra hele landet. Der herskede en stemning, der ikke kan beskrives, men kun opleves. Efter festen på Dybbøl samledes en masse mennesker på Ringriderpladsen, hvortil også de kongelige kom. Alle ville trykke kongen i hånden. Jeg husker, at hans hvide handsker til sidst var helt sorte. Også på Ringriderpladsen blev der holdt flere taler. Dagen efter kørte de kongelige til Tønder. De gjorde holdt ved Kruså for at hilse på de fremmødte sydslesvigere. Ved den lejlighed udtalte statsminister Neergaard: »I skal ikke blive glemte«. Et løfte, der aldrig må glemmes.

I sommeren 1918 arbejdede jeg ved skovreguleringen på Odsherreds Statsskovdistrikt. Her var en skovfoged ved navn Voght, hans fader havde i dansk tid, altså før 1864, været borgmester i Flensborg. Skovfoged Voght havde fra sin fader arvet en Hof- og Statskalender, hvori man kunne se, hvor mange statsskovdistrikter der var i Nordslesvig og hvor mange skovfogedstillinger, der var – ca. 20. Det var en ganske betydelig tilvækst af stillinger. I forvejen var der ca. 100 stillinger ved statsskovbruget. Det var meget vanskeligt at opnå ansættelse ved statsskovbruget, idet der blev uddannet ca. 20 skovfogedaspiranter om året. Ca. halvdelen måtte forlade faget, medens ca. 3 årligt opnåede ansættelse ved statsskovbruget. Af min årgang – 1910 – opnåede ca. 10 ansættelse på grund af genforeningen med Sønderjylland. På Sønderborg skovdistrikt blev der ansat en skovrider og 5 skovfogeder. Skovrider Krarup, der var kommet til landsdelen som kommissær for de slesvigske skove blev ansat på Sønderborg distrikt.

Den danske stat måtte til Tyskland betale statsejendomme i landsdelen, d.v.s. domænegårdene, statsskovene og statsbanerne. Disse væsener blev vurderet af både danske og tyske eksperter. Tyskernes vurdering lå langt over danskernes. I Versailles blev tyskernes vurdering taget til følge, idet erstatningerne gik til Belgien som krigserstatning. Der røg den erstatning, som vi havde fået ved salget af de dansk-vestindiske øer til U.S.A. Såvidt jeg husker 25 millioner dollars.

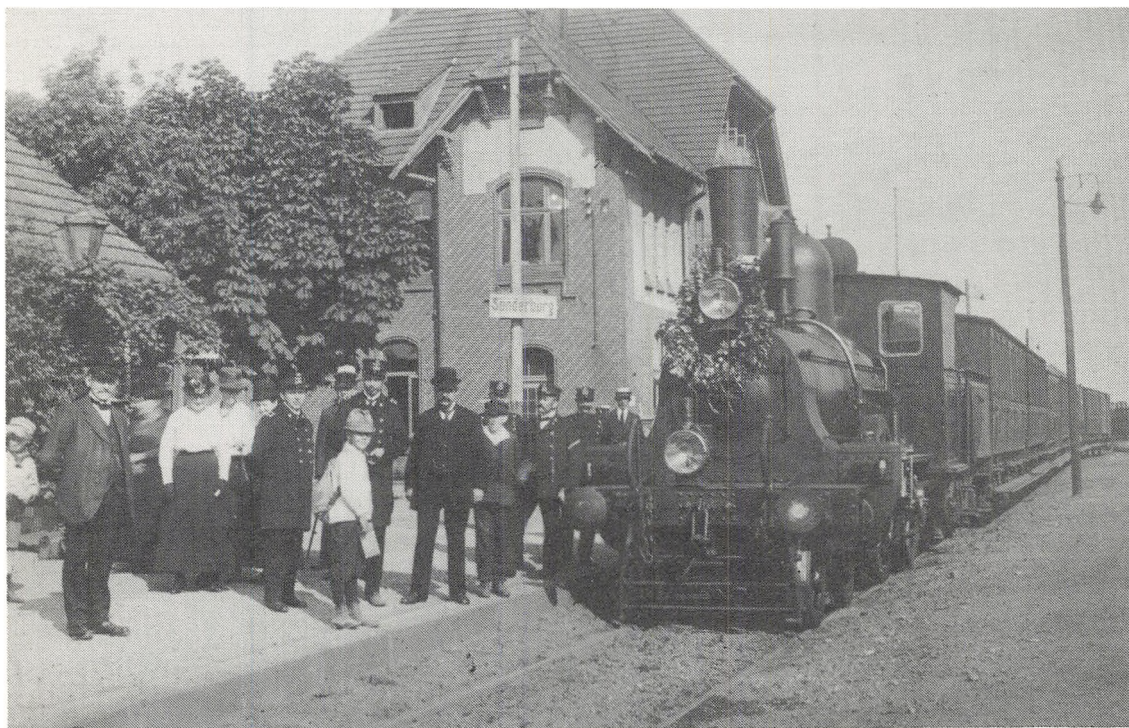
Første december 1920 blev skovrider og skovfogeder fast ansat på distriktet.

På grund af brændselsmangel var der stadig plighugst, som det var vanskeligt at efterkom-

me. Der var maksimal priser for effekterne. Jagten på distriktet var udlejet til hertugen på Augustenborg, men blev ikke udnyttet, da han havde forladt landet. I løbet af et par år nåedes det at få tilplantet de afdrevne arealer fra krigens tid, så alt kom ind i normal gænge. Der var en ret stor bestand af råvildt i Sønderskoven. I den strenge vinter 1928/29 gik det hårdt ud

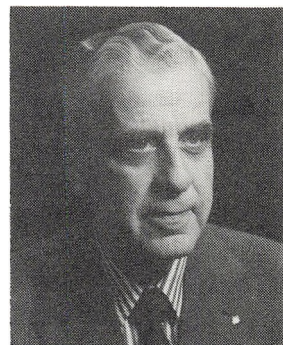
over vildtet. Såvidt jeg husker, fandt vi ca. 50 stk. råvildt, der var gået til af sult og kulde. Der lå et mægtigt lag sne i lange tider. I min stald havde jeg et par måneder 2 stk. råvildt, der blev fundet i nærmest livløs tilstand. Det lykkedes at holde liv i dem, så de til foråret kunne komme ud i skoven igen.

K. Geleff



Det første danske tog ankommer 1920

Viggo Julius Jørgensen
Købmand
Sønderborg
f. 1907



Drenge-minder fra tiden omkring afstemningstiden og Genforeningen !

Vi skal helt tilbage til tiden efter den første verdenskrig.

Alt ungdomsarbejde lå stille i de mange år, krigen stod på. De fleste af vore fædre var indkaldt til tysk krigstjeneste og der var knapt med fødevarer, brændsel og tøj. Skolegangen var i de sidste krigsår næsten gået i stå, så det var en landsdel, der var hårdt ramt af krigen og dens efterveer.

I 1919 begyndte det at lysne lidt. Der kom mere interesse for ungdommen. Den tyske forening »Jugendwehr« var der selvfølgelig ingen danske drenge, der var interesseret i. Derimod kom den internationale bevægelse »Vandrefugle« – som senere blev et led i Sct. Georgsbevægelsen – igang. I denne sammenslutning havde jeg nogle dejlige ture sammen med drenge af begge nationaliteter.

Om foråret i 1919 kom der så en dansk student, Heine Johannsen – kaldet »Jonas« – til byen. Han begyndte at undervise i dansk, der jo var forbudt under tyskertiden. »Jonas« var gammel spejder fra Gl. Hellerup Trop. Han fortalte levende om spejderbevægelsen og havde mange spejderbøger, som vi læste med begejstring, og det blev begyndelsen til dannelsen af »Sønderborg Spejdertrop«. Derpå fulgte den store lejr på Hindsgavl, hvortil der blev udtaget en patrulje her fra byen. Denne patrulje blev udstyret med uniformer og grej, der blev betalt af Det Danske Spejderkorps.

Tyskerne var naturligvis ikke særligt begejstrede over, at de danske drenge blev mere og mere aggressive, så de udbyggede det tyske »Jugendwehr«, bl.a. med et stort orkester. Et sådant måtte vi jo så selvfølgelig også have og

een eller anden fandt på, at vi kunne købe alle instrumenter fra det tyske garnisonsorkester, der var hjemmehørende her i byen og vi gik så igang med at lære at spille, idet vi fik undervisning af de tyske militærmusikere.

Det var en stor oplevelse for os, da alle deltagerne fra Hindsgavl-lejren kom sejlene til byen med een af fjorddamperne. Dannebrog vajede fra forstavnen, og det var meningen, at vi i samlet trop og med Dannebrog i spidsen skulle marchere til Dybbøl. Det måtte vi ikke for tyskerne, men så fandt vi et hul i loven, hvori der stod, at kun unge over 18 år måtte bære fane og vi fik hurtigt fat i to, der var over

18 år. De blev iklædt uniform og så gik turen til Dybbøl og Smølvold og med holdt ved graven i Bøffelkobbøl.

Så kom tiden til afstemningen og de franske alpejægere kom sejlene til byen. Det var en stor oplevelse for os, for de kom jo som vore befriere. Mange af officererne blev indkvarteret i danske hjem – bl.a. hos mine forældre.

Det var også en stor fordel for spejderne, for nu skulle der oprettes flere troppe, bl.a. i Nordborg, Gråsten og Broager og da officererne hørte, at vi havde transportvanskeligheder, blev der omgående stillet lastbiler til vor rådighed.

Afstemningen nærmede sig og overalt var vi



Spejdere i Sønderborg, parat til at føre stemmegæster til deres kvarter.

med ved modtagelsen af stemmeberettigede. De tyske aviser skrev »die unvermeidlichen Spejder waren wieder da!«

På selve afstemningsdagen var vi ordonanser og skulle bringe stemmesedler til et centralt opsamlingssted.

Ved de danske soldaters ankomst og ved Genforeningsfesten var vi også med og dannede spalier oppe i Dybbølskanterne.

Men hverdagen begyndte og med den det egentlige spejderliv. Vi var først på en tur til Sydbyn. Dagen før havde mine forældre tilfældigvis besøg af den danske kaptajn Pade, der var chef for opmålingsskibet »Guldborgsund«. Da han hørte, at troppen skulle til Fåborg, fik vi 85 drenge lov til at sejle med. Det var selvfølgelig en stor oplevelse for os at sejle med et dansk orlogsfartøj.

Vel ankommet til Fåborg marcherede vi med klingende spil til Brahetrolleborg. En kammerat og jeg blev sendt ud for at spørge, om vi måtte bese slottet og overnatte på avlsgården. Da greven hørte, at vi kom fra Sønderborg, blev vi godt modtaget og var grevens gæster i 8 dage og spiste ved hans taffel hver dag.

Derfra gik turen videre til Svendborg til fods og undervejs boede vi på de forskellige herregårde.

Senere var kongeparret på besøg på Sandbjerg Slot, der også ejedes af grev Reventlow. Vi spillede under taflet og senere måtte vi spise resterne herfra. Der var jo mange lækre ting –

retter som vi aldrig havde kendt. Bl.a. husker jeg, at nogle spiste hollandsaise-sauce som suppe og følgerne udeblev selvfølgelig ikke.

Det næste år gik turen til København. Vi overnattede igen på forskellige herregårde undervejs. Sidste station undervejs var kaserne i Roskilde og derfra tog vi toget til København. Vel ankommet hertil gik vi med orkestret i spidsen til Hellerup Gymnasium, hvor vi boede i 8 dage og havde udflugter til Malmø og Lund. Een aften optrådte vi på friluftsscenen i Tivoli og var bagefter Tivolis gæster på de fleste forlystelser.

Overalt kunne vi mærke, at folk var glade for at hilse på drenge fra »det genvundne land«.

Godt hjemkommet fra turen begyndte vi nu på det rigtige friluftsliv. Der havde længe været ønske om en spejderhytte og det meste af Vemmingbund blev købt. Det lå ganske øde hen og med økonomisk hjælp fra Studenterforeningen i København blev arealet beplantet med grantræer og en hytte købt og vi havde mange dejlige ture herfra.

I 1923 blev jeg desværre nødt til at holde op som aktiv spejder. Jeg skulle i lære i Åbenrå og på grund af den dengang så lange arbejdstid var det ikke muligt at dyrke fritidssport.

Men mottoet »en gang spejder – altid spejder« har jeg levet op til da senere »Sct. Georgs Gildet« blev stiftet og videreførte de idealer, som Baden Powell havde for øje med spejderbevægelsen.

Viggo Jørgensen



Sønderborgs første spejdertrop på Dybbøl

Frederik Kristian Hansen
Skoleinspektør
Sønderborg
f. 1900



Skolemesteren fortæller

Det er om morgenen d. 14.11.1921.

En ny lærer – ikke fyldt 21 år – er på vej til sin nye arbejdsplads, den tysksprogede Kommuneskole i Sønderborg.

Hans uddannelse:

Fra 1915–1918 på »Præparandskolen« i Haderslev, foråret optaget på seminariet, juli 1918 indkaldt til tysk militærtjeneste i Mannheim, hjemsendt efter krigens ophør i november 1918. Genoptagelse af uddannelsen; maj 1919 sammen med ca. 20 andre sønderjyder optaget på Jellinge Statsseminarium; først 2 måneders kursus i faget Dansk, derpå ind i ordinær 2. klasse, op til 1. del af lærereksamen i Jellinge 1920, 2. del af lærereksamen 1921 i Haderslev. Forud ikke lært Dansk i de tyske skoler, alt i alt et pres, der var svært at tage.

Og nu var det så at få et job.

Jeg aflagde bl.a. besøg hos amtsskolekonsulent Nielsen på kontoret i Åbenrå. Under samtalen siger han så: »Jeg kan høre på Dem, at De er sønderjyde. Nu skal De høre: En af lærerne i Sønderborg agter at fortsætte sine studier i København fra det kommende nytår. Af skemaets timer er de 30 timer i faget Dansk ved den tysksprogede skole, og de resterende 6 timer ligger ved den dansksprogede skole. Det må da være noget for Dem, der kan og har lært det tyske sprog.« Alt gik i orden, og et vikariat ved Sønderborg kommunale Skolevæsen var sikret. Kort tid derpå kom der forespørgsel, om jeg kunne starte omkring 10.11.1921 (aftalt var 1.1.1922). Jeg blev løst fra et midlertidigt vikariat og d. 14.11. 1921 var så min første skoledag i Sønderborg.

Jo, der var spænding på. Kan jeg klare de krav, der stilles? Jeg ung og uerfaren og med

en »hullet« uddannelse. Hvordan er forholdet dansk-tysk efter Sønderjyllands genforening med Danmark? Og det der kom, blev en lærerig tid.

I de 2 år, jeg havde vikariatet ved skolen, kom det kun til 2 episoder, der satte sindene i bevægelse, en med en dreng og en med en kollega. Drengen, vel ca. 12 år, blev næsvis i en af timerne, og så skete der det, som man selv som dreng adskillige gange har været udsat for, at der »vankede en på kassen«. Det skete i en eftermiddagstime fra 14-15. En af lærerinderne opdager, at drengen i det efterfølgende frikvarter spurter bort fra legepladsen, og hun spørger, da vi lærere står ude på stien, der fører forbi skolen, om en af os har haft et mellemværende med denne dreng. »Ja, det har jeg«, og så fortalte jeg, hvad der var sket. »Nå, så får De besøg af moderen.« Og jeg: »Alt i orden«. 10 min. ind i næste time banker - hamrer det på døren. Moderen er der. Jeg går hen for at tale med hende. Og så begynder hun: »Er De lærer H?«. »Ja«. »De har slået min dreng.« »Ja, han . . .«, mere fik jeg ikke sagt, så begyndte hun, og så blev jeg tromlet ned af en ordkaskade, som jeg aldrig - hverken før eller siden - har oplevet. Forsøgte jeg at få ordet, så kom det omgående: »Hold kæft, dit . . .«. Da jeg selv var kommet på kogepunktet, fik jeg hende til at gå, dog stadig gentagende foranstående mundfuld »Hold . . .«. Den 7. klasse, som jeg på det tidspunkt underviste, kunne ikke undgå at »opleve« denne episode. Det er ganske givet den værste ordduel, jeg i min tid som skolemester har oplevet. Og i dag, vel knap nok 60 år efter dette sammenstød? Ser jeg engang imellem denne dreng? Ja, han og jeg ses af og til ganske tilfældigt i Sønderborg,

og når det sker, har vi begge tid til at få »en snak«. Vi er på bedste talefod med hinanden, har aldrig talt om denne hændelse, og vort forhold til hinanden kan vel bedst karakteriseres ved det, som han engang sagde til mig: »Hvis du er i byen for at hente . . .«, kom så til mig, der får du det billigere end i en forretning«. Og han har holdt ord, jeg har handlet hos og med ham.

Jeg tror ikke, at et sådant politisk sammenstød kan finde sted idag.



Ahlmann-skolen

Tiden gik, og ved det årlige skemaskifte fik jeg – efter ønske – en del gymnastiktimer, blandt andet også med en klasse, som jeg havde i Dansk. En eftermiddag står vi lærere i frikvarteret ude på stien og sludrer med hinanden, da en af drengene fra omtalte klasse kommer hen til mig og siger: »Hr. H. må vi få fodbold idag ?« »Ja, det er meningen.« Samtalen slut. Så vender en af lærerne sig om mod mig og siger: »Ich fand, Sie sprachen Dänisch mit dem Jungen, das dürfen Sie nicht, Sie sind an einer deutschen Schule«. Og jeg omgående: »Jeg er ikke ved en tysk skole, men ved en tysksproget skole, og jeg finder mig ikke i dette her, denne sag går videre«. Derfor gik jeg til skolens leder og beklagede mig. Og svaret: »Jeg taler med læreren«. Dagen efter kom denne hen til mig. »Entschuldigen Sie bitte, wass Ich gestern gesagt habe; Ich habe es nicht so gut in dieser Zeit, Ich bin magenkrank«. Så var denne episode bragt ud af verden, og vort indbyrdes forhold atter i orden. Der er her nævnt et par tilfælde i forholdet dansk-tysk, som fandt sted i de første år efter skiftet 1920, i en tid, hvor sindene lettere kunne sættes i bevægelse.

Ellers forløb samarbejdet på denne skole under rektor Jørgensens stabile, rolige ledelse på bedste måde, og det var ikke med et »heldigvis«, at jeg efter vikartiden i slutningen af 1923 sagde farvel til mine tyske elever, og jeg er glad, meget glad for de samtaler – og dem er der mange af – som jeg den dag i dag får med disse »gamle« elever, når vi ganske tilfældigt mødes. Og må jeg så lige tilføje, at de ældste af dem nu er omkring de 72 år. Jo, denne vikartid var god, interessant og lærerig. Og ofte kommer jeg til at tænke på de ord, amtsskolekonsulent Nielsen sagde til mig, da jeg tiltrådte i

1921: »I ethvert menneske er der en stodder og en konge, og det afhænger ofte af os selv, om det er kongen eller stodderen vi får i tale«.

Men hvorfor ikke slutte med ganske kort at gengive en morsom episode, i hvilken jeg som klasselærer for en 5. klasse måtte stå for skud. Stedet: Kongevejs-skolen, nu Ahlmannskolen. Vi arbejder i klassen med en genfortælling, der handler om en papegøje, der godt kan lide sild. En dag sker der noget. I køkkenet steges der sild, og det frister. Da den forsøger at snuppe en, kommer den for nær ilden, og det går ud over toppen . . .

Klokke kimer, det er frikvarter; vi stiller op ude på gangen og er klar til at gå ned på pladsen. Så opdager jeg, at en af drengene er smuttet hen til en trappeopgang, der fører til næste etage. Der står han, næsten skjult, kun lidt af et smilende ansigt kan ses. »Kan du så komme på plads«. »Må jeg lige stille et spørgsmål ?« »Skynd dig så«. »Har De også stjålet sild ?« (Jeg var også ved at gå ud i toppen). Jeg var vel nok den, der morede sig mest. Når sådant kan ske, fremkaldt af en elev, der aldrig var næsvis, fræk, som altid havde det lune smil på, så måtte det være tegn på, at vi kendte hinandens væsen og reaktioner.

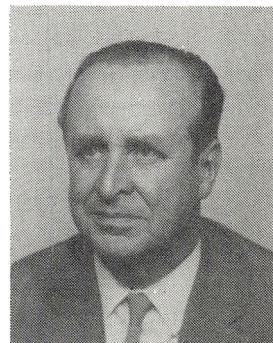
Sådan noget kunne ske på en skole i Sønderborg i disse år mellem 1918–1939; jeg tror ikke, det kunne være sket i mine drengear i skolen i Haderslev i min skoletid fra 1907–1914. Omtalte elev er forresten aktivt medlem af Lions Club Sønderborg.

Fr. K. Hansen



Lærpersonalet på Ahlmann-skolen 1931

Mogens Idahl Randel Iversen
Bibliotekar
Holte
f. 1911



Elev i Sønderborg Statsskole i tyverne

*Så from og glad skal ingensinde mer du blive
som barnekammer, skolebænk dig kendte.
Midt i dit eget, tagende som planten,
hvad sol og regn en nådig hånd dig sendte.*

Så smukt former en af mine gamle lærere, Joseph Mehl, sine tanker om barndom og ungdom. Jeg skrev disse ord foran i et af mine dagbogsbind fra gymnasietiden. Om jeg dengang helt fattede deres mening, får stå hen. I almindelighed tror man nok, at en dagbog må være et sikkert vidnesbyrd om stemninger og tilstande i ens sind – mere ærlige end hvad man senere kan præstere i beretninger om den svundne tid. Jeg er fra tid til anden vendt tilbage til disse bind – nej helt sikkert og ærligt bliver det nok aldrig – dertil er spændingerne i et ungt menneskes sind nok for store. Men nogen nytte kan de vel være til, når jeg nu skal

forsøge at genopleve de fjerne år, som jeg også har skrevet lidt om i statsskolens jubilæumsbog 1970. Det var dejligt for kort tid siden i 50-året for min studentereksamen at gense Kongevejsskolen, altså den ældre del af Statsskolens bygning, som den ligger dér bag de gamle kastanier og med den smukke grønne gård foran, diskret dækkende for den store udvidelse af skolekomplekset. Nænsommere kan det ikke gøres.

I juli 1920 ankom jeg med mine forældre til Sønderborg. De havde i de sidste år talt om, at de ville til Sønderjylland, hvis det kom tilbage til Danmark, og det holdt de fast ved. Der var, kan jeg huske, en begejstringens rus i byen i den første tid efter genforeningen med mange sammenkomster, som mine forældre deltog i, mens jeg pænt måtte blive hjemme. De var

også meget aktive i Sønderborg ungdomsforening med foredragsaftener og dilettantkomedie. Svagt husker jeg mine første tre år i underskolen, der havde til huse i den høje tyske skolebygning, den senere Ahlmannskole. Den blev ledet af frk. Ellen Ring, hendes søster Gerda Ring og nogle andre, delvis lærerkræfter som rektor Hertz havde fået med fra sin skole i København. Jeg husker vandringen frem og tilbage efter opstilling i skolegården, jeg ser nogle kammeraters ansigter for mig, men detaljerne flyder ud.

Man må virkelig sige, at det var et udsøgt hold af lærere, der var samlet med J. M. Hertz som skoleleder. Fashed var der over arbejdet, men trods sit strenge blik havde rektor nu alligevel megen sans for børn og unge, især drenges adfærd. Han vandrede selv rundt i klasserne med karakterbøgerne: »Ja det er jo ikke de store karakterer, du kan byde på, men du synes at kunne gøre gymnastik. Det er da altid noget«.

I den gamle bygning er festsalen, det meget særprægede rum, nu forsvundet. Her kom vi til morgensang foran det store maleri fra Augustenborg fjord. Det første år var der hos nogle af lærerne en vis ængstelse for de dage, hvor der skulle synges både en salme og en fædrelandssang. Mange af eleverne var endnu mærkede af den dårlige ernæring under krigen, og det hændte, at en og anden drattede omkuld på det hårde gulv. Ved orglet sad vor kammerat Jørgen Nielsen – den uforlignelige Nille – ihvertfald i vor gymnasietid, så det var i gode hænder med J. M. Jensen som forsanger.

Så husker jeg skoleskovturene – den første gik til Frydendal kro i Nørreskoven med tog og en lang vandring mellem de levende hegn – det skulle man byde skolebørn i dag – senere

med skib til Kollund. Man gik med militærmusik i spidsen til havnen, og man sluttede af med fanemarch. Jeg ser for mig Kresten Lyck og Hans Henrik Jessen, mere sønderjyske gutter kunne det vel ikke blive. Senere tog man ikke så langt. Til Fiskerhytten kom vi, og jeg mosede rundt med nogle kammerater for at finde nogle mystiske pakker i terrænet og kom til min sorg for sent til dansens begyndelse. Ved hjemkomsten var det mig pålagt at takke for turen. Jeg for op på en lille skråning og brølede af mine lungers fulde kraft: »Kammerater –«. Rektor blegnede, er det nu revolutionen?



*Interiør fra Sønderborg Statsskole
før 2. verdenskrig.*

Der var også idrætsdagene sammen med de andre sønderjyske statsskoler, hvor vi så de andre rektorer: Mortensen, Haderslev, Mogenssen, Åbenrå og West, Tønder. Min indsats i det sportslige var beskeden, i en sådan situation som en sportsfest ville jeg ganske simpelt være en katastrofe med eventuelle »selvmål«. Det var åbenbart bedre at lade mig holde tale for Kongen ved den efterfølgende fest. Min dagbog har hele manuskriptet – men Gud bevare mig for at citere, selvom den nok var i tidens stil.

Undervisningen, som dagbogen grundigt kommenterer, var nok i mange tilfælde på et højt plan, ikke mindst i sprogene Engelsk og Tysk. Hvor har jeg senere græmmet mig over, at jeg ikke tog mere til mig, f.eks. af lektor Jensens store ekskurser over engelsk grammatik. Sigtryggson, den iltre, men fint dannede islænding, gav også meget, og han gennemskuede os faktisk. Han kommenterede vor vel afslappede holdning med følgende replik: »I er såmænd en meget god klasse, men I har bare storhedsvanvid, de fleste af jer, og mener, at I kan det hele og ikke behøver at notere noget.« Helt fra mellemskolen havde min klasse en frygtet kritiker af undervisningen, nemlig Gustav Hansen, senere Auring. Jeg noterer, at jeg må »beundre hans lynsnare, undertiden lidt brøsig opposition«. I gymnasiet søgte man at bremse ham, ofte lidt urimeligt, for han havde sjældent uret.

I mellemskolen led jeg alle kvaler, hvis lektor Jessen tog os i Matematik – det var for kendere – frk. Ingeborg Jørgensen tog det mere blidt, og Kæstel i gymnasiet sagde bare: »Forstået? – eller skal jeg male det op?« I Dansk tør det siges, at vor klasselærerinde, Margrethe Roed-Müller fik lært os at bogstavere og sætte

kommaer, det sidste nok til overflod – men alligevel.

Så var der jo samværet i klassen, nok af og til lidt i klikker, men alligevel godt, når det gjaldt. Det var rart at vokse op i en fællesskole, hvor piger og drenge dog lærte lidt om hinanden. Men når jeg ser på den dejlige statue af det unge par fra 1945, smukt naturligt arm i arm, må jeg indrømme, at en sådan livsstil var kun yderst få nået frem til. Det opdagede vi, da vi kom til Hovedstaden. Var vi ikke lidt »fra æ land?«

Arbejdet i Elevforeningen gik jeg meget op i, og det gjorde Ellen Grau også med mange ideer om foredrag og aktiviteter. Mærkeligt nok kan jeg ikke altid i dagbogen se, hvad foredragene handlede om, det var mere om vore reaktioner og om det var muligt at få tilhørerne til at diskutere. Men jeg ved da, at vi drøftede universitetsplaner, nu hvor Århus var begyndt. Skulle Sønderjylland ikke også have et universitet? spurgte vi. Men en stor aften oplevede vi dog ved egen indsats. Der var fra Roskilde Katedralskole kommet en opfordring til os om at arrangere noget om Danskheden i Sydslesvig. Ellen Grau var fra sit hjem stærkt optaget af mindretalsspørgsmål, og vi fik efter en række møder i en nedsat komité et offentligt møde i stand i skolens festsal med Peter Grau, Pøl, og redaktør Bogensee, Flensborg, som talere. Rektor var lidt spændt på denne offentlighed. For ham var det et princip, at skolen skulle markere sig i grænselandet ved undervisningens kvalitet mere end ved udadvendte aktiviteter. Men da han lidt bekymret i forhallen spurgte os, hvordan det gik, kunne vi stolte svare: »Salen er fuld«. Han var da også meget anerkendende, og Peter Grau spændte fra talerstolen sine

stærke blikke i vore og sagde: »Det kan I godt være bekendt.«

Vi gjorde en del i litterære arrangementer. Mit »nummer« var Oehenschlægers Guldhornene til Hartmanns musik, der også blev lanceret den nævnte aften. Der var også en Oehenschlægeraften i anledning af 150året 1929 med forskellige indslag, bl.a. nogle scener af Aladdin. Og vi så pigerne stå i tableau i skønne nationaldragter. Også H. C. Andersen blev præ-senteret i digt og sang.

Og så var der jo rig lejlighed til at høre skuespillere og oplæsere fra København. Jerndorff allerførst – introduceret som »den der taler det smukkeste dansk« – hans lidt pibende gammelmandsrøst overbeviste mig nu ikke rigtig. Senere kom Poul Reumert, han lod os vente en halvtimes tid, så ilede han med elegance ind og diverterede os en altfor kort stund. Men hvor vi morede os over Vilh. Andersens Holbergoplæsning – jeg ser for mig lektor Kæstel, ellers en alvorsmand, sprutrød i hovedet af indeklemt latter.

Men en dag var disse dage slut. Jeg kalder 23.–27. juli de »de lykkeligste dage i mit liv« – jeg kunne jo ikke vide bedre – for det var stu-

denterhuen og fest og glade dage i sus og dus. Men det var også rektor Hertz' afsked med skolen, hvor en epoke var slut. Hans Henrik Jessen og jeg overrakte ham på elevernes vegne et maleri af Harriet Mundt, og vi følte nok klart, at det ikke ville blive nemt at leve op til hans værdige stil, ikke mindst når han efter indmarch i spidsen for studenterholdet bød velkommen til »denne vor afslutningsfest« og gav os gode formaninger. Men senere besøg har jo vist mig, at man tilfulde har kunnet føre traditionerne videre.

Var det så en god skole og en lykkelig tid? Ja, men den var anderledes end nu – dog, for en lidt svagelig københavnerdreng blev det ganske simpelt lykken såvel på skolebænken som i fritiden på ture i skov og ved strand. Omhyggelige lærere havde vi, omend vi kunne stønne over deres krav – og stønne af latter over lektor Mehls utrolige formuleringer af mild sarkasme. »Ak engang stænges altid paradiset«, for igen at citere Mehls digt. Paradis?

Stærke ord – men et mildt sollys er der dog over de gode dage dengang i Sønderborg for så længe siden.

Mogens Iversen

Daggi Løvschall f. Jørgensen
Sønderborg
f. 1903



Byens første aftenskole

I årene 1921–1923 opholdt jeg mig i Sorø, hvor jeg på husholdningsseminariet »Ankerhus« fik min uddannelse. Her blev jeg Danmarks yngste husholdningslærerinde. Uddannelsen var dyr for mine forældre, og der var ikke råd til mange rejser hjem. Min mors mange og interessante breve var meget velkomne, så jeg fulgte alligevel byens liv og virke – på afstand. Jeg var heldig og fik en dejlig stilling som lærerinde på husholdningsskolen »Haraldsborg« i Roskilde.

Den gang fattede jeg en plan, som gik ud på, at jeg ville starte et husholdningskursus for 14–18 årige i min hjemby. Jeg havde ungdommens gå-på-mod og stor lyst til dette pionerarbejde. Borgmester Jakobsen og samtlige byrådsmedlemmer blev opsøgt. Min målbevidste indsats blev til min store glæde modtaget meget positivt, og kurserne i madlavning kom i gang i vinterhalvårene.

Her føler jeg trang til at nævne skolekommissionsformand, hr. Bram's enestående modtagelse af mig og hans sympati for ideen. Han gjorde sit for at påvirke byrådet til handling. Vi fandt frem til et ledigt klasseværelse i en bygning på Skolevej, kaldet »den lange, grå elendighed«. Denne og en anden gammel skolebygning nærmest Mariekirken blev senere saneret på grund af gadegennembruddet og en ny vej igennem vor by i tilslutning til Chr. d. X's bro.

Gamle udrangerede borde fik en belægning af zinkplader, og til hver elev blev installeret et lille gasblus. Under vinduerne, i karmens højde sættes en reol med flere hylder, hvor de få, nødvendige og billigt indkøbte køkkengrejere placeredes ud for hver elev. For egne midler indkøbte jeg rødt-og-hvidt-ternet bomuldstøj som skjul for gryder, pander og øvrigt udstyr. Det så

nydeligt og ordentligt ud. Hver elev fik en kasse på fire ben, den fungerede dels som siddeplads, dels som hækasse. I et hjørne af rummet stod en meget gammel kakkelovn, som jeg altid fyrede op i før elevernes ankomst. Gulvet var meget nedslidt, men det fik hurtigt en ansigtsløftning. For vi skurede godt hver aften efter endt undervisning – på omgang. Til mig var der hele to gasblus. Min arbejdsplads brugtes jo meget som demonstrationsbord. Alt vandet måtte vi hente i spande fra en nærliggende uoplyst gang, hvor der befandt sig en meget lille og meget ramponeret emaljeret håndvask. Her havnede også spildevandet.

Der fandtes toiletter langt borte, små uaf-

låste rum med de nødvendige spande under det gammelkendte sæde, som dengang var skik og brug. Man medbragte selv det nødvendige avispapir, for det fandtes aldrig på stedet. Vi havde en håndvask i den omtalte skolegang. Sæbe og håndklæder medbragte jeg selv til formålet. Det spillede jo ingen rolle, for jeg var alligevel nødt til selv at tilbringe de nødvendige viskestykker. Disse og karkludene vaskede og kogte jeg i min mors vaskekælder.

Der blev overvældende tilslutning af elever år efter år. Aftenskoleundervisningen fandt sted på alle ugens dage undtagen lørdag og søndag. Et hold specielt for »kontorpiger« var nødt til at starte sent på dagen på grund af



Wilhelmine-skole også kaldet den lange, grå elendighed

deres arbejdes sene ophør. Dette kursus sluttede aldrig før henad 23.

Købmand Matzen, som havde forretning ganske nær ved, var skolens dejlige og utroligt hjælpsomme kolonialhandler. Undervisningen gik selvsagt ikke ud på at lave avancerede, raffinerede retter. Oplæringens sigte var, at lære unge piger grundreglerne og enkle retter. Desværre havde vi hverken komfur eller gasovn. Min mor tilbød disse manglende faciliteter ved at stille sit eget køkken til rådighed. Far's embedsbolig lå jo så nær. På den måde fandtes der udvej for at lære også bagning af brød, boller og kringler m.m. Endda mit hjemms spisestue blev stillet til rådighed for at have mulighed for at lære dem borddækning og opvartning.

Mens retten kogte for neddæmpet blus nedskrev eleverne opskrifter og fremgangsmåde. Vi udregnede kalorier og priser pro portion. Der var foredrag om kostlære, fødemiddellære og retternes rigtige sammensætning. Alt dette blev modtaget med åbent sind og virkelig interesse. Eleverne mødte altid punktligt, og der var aldrig frafald eller vanskeligheder. Eleverne fik også dengang den portion gratis, som de selv havde tilberedt hver især. Jeg husker elevernes glæde og appetit ved kogte kartofler med persillesovs (masser af persille). De savnede ikke kødet. Også første lektions bygvandgrød med rosiner og dertil et glas mælk betød et festmåltid for dem. Timerne var et virke for velmotive ret ungdom.

Man overvejede i byrådet at lade aftenskole-

undervisningen køre også i sommerhalvåret. Det måtte jeg desværre tage afstand fra. Jeg havde nemlig samtidig påtaget mig en heldagsstilling på Sønderborg sygehus som laboratorieassistent og sekretær for overlæge Leschly. Og dette hverv tog efterhånden så meget af min tid, at sommerkurser måtte skrinlægges. Det var travle år – lykkelige år.

Endnu den dag idag kan det hænde, at jeg møder ældre, søde damer, som siger: »Kan De huske, at jeg gik i Deres kogeskole?« Den periode ligger nu over 50 år tilbage. Tiderne har ændret sig. Det har også de ydre rammer omkring undervisningslokalerne. Metoderne er der ikke ændret så forfærdelig meget ved. Men jeg er meget tilfreds med og glad for, at undervisningen i kunsten at være huslig er flyttet til skolernes dagundervisning, at rammerne er blevet tidssvarende og udvidede. Og især er jeg glad for, at også drengene med iver og glæde deltager i køkkengerning. Hele vort samfund har jo undergået store udviklinger og fremskridt. Det er en absolut positiv ting, at også hankønnet kan klare en del af arbejdet i hjemmet i fællesskab med deres partner. Der er et absolut behov for dette.

Mine visioner var dengang ikke så vidtrækkende. Mine muligheder havde heller ikke de kår, som nu er til stede. Mit virke var for kortvarigt. Men det var den spæde begyndelse til det, som sidenhen blev udbygget, udvidet og mangfoldiggjort til gavn og glæde for den opvoksende ungdom.

Daggi Løvschall

Kvindeforeningen

Som udenforstående, ganske almindeligt, livs-langt medlem af kvindeforeningen mener jeg mig berettiget til at nævne den, og »i glimt« fremhæve foreningens store betydning for Sønderborg by. Den Danske Kvindeforening blev stiftet af en kreds af de fra Danmark tilflyttede embedsmandshustruer i samråd og i fællesskab med herboende danske kvinder. Dengang eksisterede det tyske »Frauenbund«, og man syntes, at tiden var moden til også at starte en dansk forening. Den kom til at hedde »Kvindeforeningen«. Det var fra starten meget påkrævet at knytte foreningens virke tæt til byens dengang så kendte og højt værdsatte menighedsplejersker. Det var jo netop dem, der færdedes og virkede til gavn for de truede og sygdomsramte hjem. Disse menighedsplejersker havde altid fingeren på pulsen, de vidste hvor, og hvornår hjælp og bistand var nødvendig. Dette nære samarbejde var af meget stor værdi for begge foreninger, og disse trofaste, dygtige og selvopofrende kvinder var begge foreningers bundbrædder.

Kvindeforeningen blev stiftet kort tid efter genforeningen, og den voksede med de mange opgaver den havde, og blev en betydende faktor. Der var mange hjem, som trængte til en hånds-rækning. Der fandtes jo ikke noget sikkerhedsnet, ingen social bistand, ingen husmoder-afløser ved sygdom eller andre hjælpeforan-

staltninger at ty til i betrængte situationer – udover menighedsplejerskerne.

En stor del af byens befolkning havde meget små indtjeningsmuligheder, der var også dengang arbejdsløshed. Nogle levede på eksistensminimum. Gratisprincippet ved de unges uddannelse som en menneskeret var ikke opfundet endnu. Det betød ofte store afsavn for en mor og en far og den øvrige børneflok.

Kvindeforeningen startede sin »Kogeforeningstjeneste« meget tidligt. Og der var behov for den i mange hjem, især ved en mors nedkomst eller i hendes sygdomsperiode. Der blev skabt glæder for de syge, de svage og de ældre medborgere. Formand og den øvrige bestyrelse var altid på pletten, og der blev ydet den øjeblikkelige hjælp i form af beklædningsgenstande, penge eller mad til hele familien. Vor by, så lille den var efter genforeningen, var mere overskuelig. Man kendte hinanden, man erfarede hvor, og hvornår hjælp var tiltrængt. Denne medmenneskelige opsøgen og hurtige udrykning var vel tilrettelagt og ret enestående. Man kom virkelig hinanden ved. Der gik omgående bud til foreningens medlemmer pr. seddel, hvorpå var angivet data og klokkeslet for afhentning af den varme mad til et hjem med sygdom. I mange tilfælde sørgede giverne selv for tilbringning til klokkeslet. Modtageren opfattede denne hånds-rækning i den rette ånd

og ikke som fattighjælp. Der opstod sunde og værdifulde kontakter til mange husstande derved.

Kvindeforeningens medlemstal steg støt, og det var godt. Man lagde stor vægt på, at ydelserne skete på en diskret og taktfuld måde. Og så fandt kvindeforeningen på nye veje for at kunne leve op til de mange opgaver. Man fostrede den gode idé, at foranstalte en »storstilet bazar«. Denne fandt sted i mange år på Sønderborghus, senere på Teaterhotellet. Bazaren varede altid i to dage, og man skyede ingen anstrengelser for at nå de store resultater. Det var et anliggende, som kaldte på alle gode intentioner og idérigdomme. Det var en sag, som optog byens borgere. Næsten alle befolkningsgrupper var impliceret, og de satte en ære i at være med i forberedelserne og i hele forløbet. Et helt år før bazaren løb af stablen blev der syet, broderet, strikket, hæklet eller vævet meget smukke håndarbejder til de righoldige boder. Det var den helt store oplevelse at se denne bazar blive til. Der var skydetelt, dukkebod, fiskedam samt musik, sang og optræden på scenen. Alle byens handlende gav i rigt mål, beklædningsgenstande, legetøj, lædervarer, bøger, billeder og mange slags ting, som pyntede op i helhedsbilledet. Fødevarerforretningerne var sandelig også med til at yde store bidrag, ligesom restauratørerne vidste nøje, hvad der var brug for. Alt skete på frivillig og gavmild basis. Således var der opstået mulighed for, at kvindeforeningen havde sin egen restaurant med kaffe, the samt bagværk i alle afskygninger. Kvindeforeningen måtte altid søge beværterbevilling, som blev tildelt gældende for tre dage. Giverne var ikke bare generøse ved at give og yde i rigt mål. Det var også dem, der de

to bazardage mødte op familievis og trak lodsedler i boderne foruden at ende i restauranten, hvor lækkerierne ved kaffetid eller »brødtid« fik rivende afsætning. Borgernes døtre eller unge fruer serverede, skænkede det »skænkede« øl eller sodavand, lavede smørrebrød, ryddede op, vaskede op – og gjorde det med smil og stor arbejdsglæde.

Hele dette store arrangement gav selvsagt mønt i kvindeforeningens kasse. Og det var jo netop det, der var hensigten dermed. Mange var blevet hjulpet før. Nu kunne der ydes bedre og mere effektiv hjælp. Og denne hjælp var der stor brug for omkring 1930, da mange hjem led under arbejdsløshedens svøbe. Der var til stadighed stor trængsel begge bazardage. Der er næppe mange, som har tænkt over det store arbejde, initiativtagerne og alle medhjælperne ydede. Jeg gør det herved med den største anerkendelse. For der var jo også uhyre meget arbejde forbundet med oprydning efter festdagene.

Der kom mange kontante bidrag fra firmaer, fra byens borgere, fra alle afskygningernes mangfoldighed af forretninger samt fra byens pengeinstitutter – ingen nævnt – ingen glemt. Udbyttet øgedes år for år. Men der var jo også virkelig brug for disse midler i årene imellem de to krige.

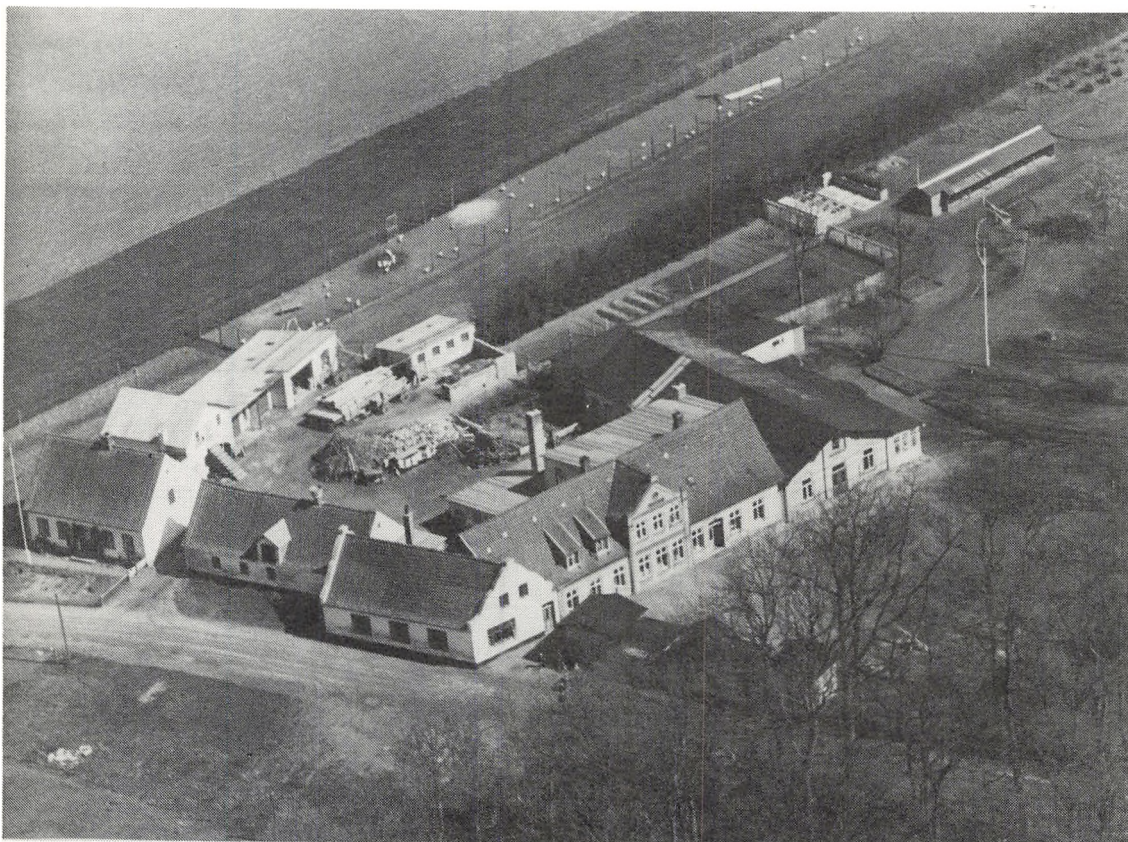
Kvindeforeningen består endnu. Men hvor længe? Efterhånden overtog kommunen flere og flere af de opgaver, som engang påhvilede Kvindeforeningen. Tiderne skifter, og vi skal ikke beklage denne udvikling. Vi må tage den ad notam. Men Kvindeforeningens årlige sommerudflugt til Kathrinelund for ældre medborgere eksisterer endnu. Så længe der er kvinder til i vor by for at dette arrangement kan

afvikles til glæde for flere hundrede ældre medborgere, vil der nok være skovtur med gratis til- og frakørsel, stort kaffebord, underholdning af militærmusikerne m.m. Gode ord af byens præster er et væsentligt og rigtigt bidrag den eftermiddag i den grønne skov. Der afsluttes altid med et aftensmåltid og sang. Kvindeforeningens midler mindskes år for år. Og denne

skovtur kan også komme i fare for at måtte slutte engang . . .

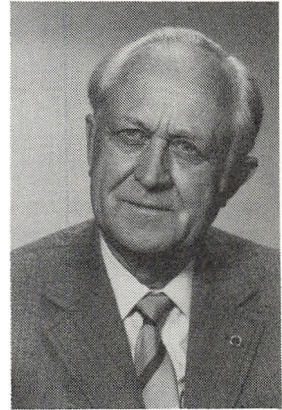
Vi må alle være glade for, at Kvindeforeningen fik sin store tid og udfoldelse netop dengang, der var så hårdt brug for for de midler, som helt givet har lindret nød, har kunnet betyde trøst og opmuntring i hjem, som trængte til støtte og en hånds-rækning.

Daggi Løvschall



Kathrinelund

Rudolf Nikolajsen
Kaptajn i Infanteriet
Sønderborg
f. 1906



Soldater og sønderjyder i dansk fællesskab i årene 1920–1940

Når der opleves et særligt godt fællesskab mellem soldater og sønderjyder, kan det skyldes den sønderjyske befolknings holdning til dansk forsvar, der er gået i arv fra slægtled til slægtled.

Her kan man feste sammen i gode tider og stå skulder ved skulder i onde tider til forsvar for danske interesser ved vor sydgrænse.

Hvad der her berettes hviler på samtaler, læsestof og egne oplevelser i den sidste del af nævnte tidsperiode.

Den 10. februar 1920 stemte 75 % af befolkningen i 1. zone for et dansk tilhørsforhold, og denne tilkendegivelse banede således vejen for, at den danske soldat atter kunne betræde sønderjysk jord.

De indrykkende danske tropper den 5. maj 1920 blev beredt et uforglemmeligt minde,

som de ofte vendte tilbage til og opfriskede ved sammenkomster i Sønderborg så sent som i 1960.

Den danske soldat i Sønderjysk Kommando følte sig ikke som befrier hin 5. maj, men som påkaldt af gode danske kvinder og mænds stemmer den 10. februar for et dansk fællesskab. Den beskedne militære styrke skulle blot betragtes som dansk vilje til at forsvare retten til landsdelen og som interesse for befolkningens ve og vel.

Befalingsmænd og mandskab i Sønderjysk Kommando var udvalgt efter særlig strenge kriterier og som på kongens bud havde ordre til at optræde korrekt i alle henseender – også overfor anderledes tænkende borgere.

Det er næppe for meget sagt om disse repræsentanter for dansk væremåde, at de under

deres tjeneste i Sønderjysk Kommando skabte så stor respekt ved deres holdning, korrekte optræden og deltagelse i folkelivet på mangfoldige områder, at man ganske enkelt overtog deres normer og førte dem videre som retningsgivende for omgangen mellem borgere og personel i garnisonen. Når det er gået så let gennem tiderne, skyldes det måske, at der hos mange soldater er reserveret et hjørne i hjertekammeret til denne landsdel, omend normaliseringen efter 2. verdenskrig har bragt tingene i ro.

I årene fra 1920 til 1940 følte et stærkt samhørighedsforhold hermede. Der kom f. eks. bud efter soldater til Danske Samfunds afstemningsfester den 10. februar og til Dansksindede sønderjyske Krigsdeltageres mindesammenkomster den 11. november, ligesom der ved jul og nytår kom invitationer fra mange private hjem, hvor indtil flere soldater kunne få lejlighed til at fejre højtiden sammen med en sønderjysk familie.

I denne periode var det også et særkende for byen og egnen, at man kunne færdes i uniform



1. bataljon af Sønderjysk Kommando under march i St. Rådhusgade.

på offentlige steder og ved festlige sammenkomster uden få bemærkning om at være en galning.

Når man bliver omplantet til det frodige Als fra den vestjyske hede, hvor de fleste af dagens timer blev anvendt til at bjerge til det daglige brød, så var horisonten nok vid over heden, men den var til gengæld snæver i forhold til grænselandsspørgsmål.

Derfor var det en stærk oplevelse den 11. november 1938 i Hundsløv at blive konfronteret med en talstærk faneborg, der blev båret af mænd med arret ansigt eller på anden måde mærket af krigshandlinger.

Det tager tid at sætte sig ind i, hvorfor disse mænd med deres pårørende troppede op for at manifestere deres danskhed.

Den 10. februar 1939 deltog et antal elever fra garnisonen i afstemningsfesten på hotel »Strand« i Sønderborg.

Aftenens festtale, de mange indlæg fra sønderjyder og hele stemningen samt rammen om festen gav anledning til forstyrrelser i nattesøvnen.

Efter hjemkomst til kasernen kom deltagerne i en voldsom diskussion om ægtheden i det oplevede og om det at være dansk.

Diskussionen mundede ud i, at man nok som rigsdansker betragtede flag og fædreland som en selvfølgelighed.

Særlig interessant var det også som soldat at sludre med en dansksindet sønderjysk krigsdeltager fra 1. verdenskrig, som kunne berette om det militære liv som tysk soldat og om krigshåndværkets smudsigheder ved frontafsnitene. På den anden side gjorde man uklogt i at angle efter medynk og fremsætte beklagelse over militærtjenesten. Så faldt der prompte den

bemærkning: »Du har godt af at være soldat, og I bliver godt behandlet af jeres befalingsmænd i forhold til, hvad vi blev budt i den tyske trøje«.

I 1923 ophævedes Sønderjysk Kommando og 2. Regiment residerede på Sønderborg kaserne, indtil regimentet blev forlagt til Haderslev, idet man dog efterlod 18. bataljon i Sønderborg.

I 1926 blev det besluttet at forlægge Underofficersskolen i Århus til Sønderborg under navnet »Fodfolkets Sergentskole«. Det var både en rigtig og heldig beslutning til gavn for forståelsen af grænselandsproblemer og til styrkelse af den nationale holdning. I de forgangne 55 år fra 1926 har ca. 16–17.000 befalingsmandselever frekventeret befalingsmandsskolerne i Sønderborg og efter endt uddannelse spredt ud blandt infanteriregimenterne (fodfolket). En del af disse elever er blevet i hæren, men mange flere er efter endt tjeneste gået ud i civile jobs, hvor de ofte besidder ledende stillinger rundt om i samfundets grene. Som et kuriósum kan indskydes, at for en del af disse mænd har Holger Drachmanns verslinier fra Bøffelkobbelen sin gyldighed »de bo'r hos de sønderjyske piger«.

Under indtryk af omvæltningen i Tyskland i 1933 knyttedes båndene stærkere og stærkere mellem befolkningen og garnisonen i Sønderborg.

Man kan næsten sige, at de ældre sønderjyder havde en slags »barometer« indbygget, der registrerede uvejrets komme. Denne uro i befolkningen prægede tiden og gav sig bl.a. udslag i oprettelse af »Danske Samfund«, »Danskindede sønderjyske Krigsdeltagere 1914–18« og »Det Unge Grænseværn« m. fl. Disse sammenslutningers meget aktive optræ-

den i årene op til 2. verdenskrig blev et godt og mærkbart modtræk overfor den nazistiske propaganda, der skyllede ind over grænsen. Heller ikke på Sønderborg kaserne undgik man infiltration fra sådanne propagandamagere, der især under aftenspisningen, når alle opholdt sig i spisestuen, foretog deres lyssky virksomhed og spredte det nazistiske blad »Fædrelandet« på gange og trapper i den hensigt at tiltrække sig skolens unge elever for de nye tanker.

Efter krigsudbruddet den 1. september 1939 skærpedes forholdene mere og mere på forskellige områder. En nat i januar 1940 blev skolens elever alarmeret og sendt i kælderen for at bl.a. armere mortérgranater m.m., men da der ikke indløb meddelelser om krigstruende forhold afblæstes alarmeringen uden yderligere omtale.

Den 8. april 1940 udnævntes 42 elever på skolen til oversergenter for samme dags formiddag at afrejse til København uden udrustning i den hensigt at indtræde på et kanonkursus på Skydeskolen for Håndvåben den 9. april kl. 09.00. Det blev en dystre opvågning til en besat hovedstad den aprilmorgen.

Det skal bemærkes, at afrejsen fra Sønderborg den 8. april var berammet lang tid forud, så der har ikke været forbindelse mellem for-

lægning til København og begivenhederne på denne dag, men en underlig følelse dukkede alligevel op ved dette sammentræf.

Den fælles skæbne i et af tyske tropper besat land gjorde alle danske til en slags sønderjyder. Forsamlingsfriheden udnyttedes i stigende grad, ligesom man så det særsyn, at der rejstes flagstænger i egne af landet, hvor den slags tidligere fandtes i fåtal.

Ikke alle oplevelser fra selve besættelsen er rare at tænke på, omend der fulgte meget efter af langt uhyggelige ting. F. eks. kunne man i Perlegade møde kolonner af mænd udstyret med nazisymboler, iført skjorte med skrårem, spidsbukser og lange sorte støvler, marcherende under faner til klingende spil.

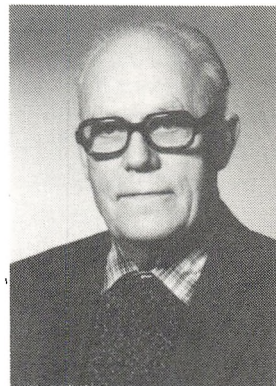
Det var bittert som dansker at sidde delvis gemt bag et gardin på »Café Løkken« og overvære sådanne optrin og føle magtesløshed overfor den ondskab, som på den tid omgærdede os.

Trods al kvide har den danske soldat i Sønderborg garnison uden tvivl haft særdeles mange lykkelige stunder blandt den befolkning, der har haft og stadig har en positiv holdning til garnisonen og dens personel.

Befolkningens tro på en dansk fremtid og et dansk fællesskab skylder vi en stor tak for.

R. Nikolajsen

Christian Paulsen
Malermester
Sønderborg
f. 1902



Fra kong Frederik VII. bro til Chr. X. bro

Adskillige medborgere vil huske, at Sct. Jørgensgade før 1930 gik i en ubrudt linje fra Perlegade forbi Dominikussens Mejeri ned til hjørnet af Mariegade og Sct. Jørgensbjerg. I dag begynder den stadig ved Perlegade, nærmere betegnet guldsmed Matzen, men ender nu ved Rejsebureauet i Jernbanegade, den gade-stump som blev brudt igennem fra Georg Hansens ejendom i Perlegade og ned forbi de gamle skoler til kirken. At denne gade er et nyt element i dette kvarter ses tydeligt på de ombyggede gamle baghuse på gadens sydside med de såkaldte basarbutikker. Den række huse, som forsvandt ved Sct. Jørgensgade, blev dog fotograferet, og disse billeder befinder sig i dag i Museet på Sønderborg Slot.

Et andet sted, hvor der skete en voldsom omkalfatring af bybilledet, var syd for Marie-

kirken, hvor den ikke mere eksisterende Klostergade forbandt Kirkegade med Jomfrustien vest omkring kirketårnet til det århundredgamle Sct. Jørgenskloster, hvis dage endte i 1930. Nå, huset var slemt forsømt og mishandlet, så tabet var reelt ikke stort. Sønderborg er ikke netop en by, som har større veneration for sine gamle huse. Menighedsrådet er en undtagelse, idet man på forbilledlig måde har restaureret klokkerboligen fra 1640.

Hvorfor skete nu denne store forandring i bycentrum? Jo, den i 1856 færdigbyggede Fr. VII. pontonbro skulle afløses af en mere stabil bro, den nuværende Chr. X. bro. At pontonbroen ikke kunne klare den stadig stigende trafik, det var uden for al diskussion, den havde gjort sin pligt trods svigtende helbred og afbrydelser som følge af storm, højvande, be-

skadigelser og et 3-måneders gæstespil i 1914 ved Slien.

I museet på Sønderborg Slot findes en stor model af denne gamle gængende pontonbro, hvis oplukkelige del i førstningen drejedes med håndkraft, men op mod århundredskiftet blev forsynet med maskinhus, så op- og ilukningen kunne gå hurtigt. Dette var blandt andet et krav fra de tyske militære myndigheder, da de ville placere nogle krigsskibe, enten i Aabenraa havn eller her, ligesom de forlangte, at gennemsejlingen skulle være brede-re. Det daværende byråd akcepterede den tyske marines krav, og dermed fik Sønderborg Marinekasernen og Marinelazarettet, som nu gennem årene har været grundstammen i vort hospital. I forhold til den tidligere rofærge og tovfærge, som ofte forsinkedes på grund af storm og kraftig strøm, var pontonbroen et stort fremskridt, men en ulempe var betalingen for at benytte den. Bystyret måtte også give lempelser til skolebørn, lægebesøg og ivrige kirkegængere (den kristelige side), ja Sundevedboerne truede en gang med købestrejke, hvis afgiften ikke blev ophævet; men da broen i en lang årrække var pagtet ud kunne gratisprincippet ikke gennemføres. Vi, som er oppe i årene, husker tydelig brovagten, som skulle sælge og kontrollere billetterne.

Men spørgsmålet om den nye bros placering afstedkom megen diskussion. Hvorfor dog ikke placere den ved siden af den gamle bro, som kunne fjernes, når den ny var færdig? Tilslutningen på Als og Sundeved kunne så blive som hidtil. Sagkundskaben mente noget andet, og nu kom debatten rigtig i gang, især da det kom frem, at broen skulle placeres længere mod nord. Det ville være ensbetydende med Bro-

gades og Store Rådhusgades ruin, og i den nordlige bydel fandt man, at broen passende kunne starte fra Helgolandsgade.

For år tilbage havde vi jo den kraftige diskussion i forbindelse med den ny Lerbjergvej fra Løkken, Bryggeriet over Georg Hansensvej til Alsgade, så vi kan levende sætte os ind i de bekymringer, som adskillige gav udtryk for omkring 1928.

De kyndige brobyggere skulle dog tage hensyn til strøm og bundforhold, thi navnlig i Sønderborgs havn er strømforholdene af en sådan art, at broen ikke kunne placeres hvorsomhelst, hvis et større skib skulle navigere sikkert gennem et smalt brofag. Det var ingeniør, professor Engelund, som tegnede broen, stålkonstruktionerne var helt dansk arbejde, som tilmed blev udført for en billigere pris end anslået, den blev ialt 2,85 millioner kr.

At indvielsen d. 7. oktober 1930 skete med megen festivitas siger sig selv. De, som oplevede den dag, glemmer den aldrig. Sønderborg Motorklub havde kortegekørsel over pontonbroen og tilbage over den nye bro. Der var en imponerende illumination med lampions, og det daværende dampskibsselskab lod Habicht, Balder og Fylla sammen med Mommarkfærgen sejle gennem begge broer og det til hylende skibssirener. Der var højtidelige taler af amtmand Lundbye, borgmester Johan Jacobsen og statsbanernes generaldirektør Andersen Alstrup, hvorefter der var fest for alle honoratiores i et telt på Kirketorvet, mens der på Nørrebro i Hotel København ved »Per Næsgaf« holdtes brodåb i alsiske kaffepunse.

Jo, det var en stor dag, trods gadegennembrud fra Georg Hansens hus ved Perlegade ned til kirken, og lad os være ærlige: skulle Bro-

gade og St. Rådhusgade have klaret den enormt stigende trafik med ottehulede lastbiler, tankbiler og alt det andet som sidenhen fik ærinde over Chr. X. bro: samtlige huse ville være sunket i grus !

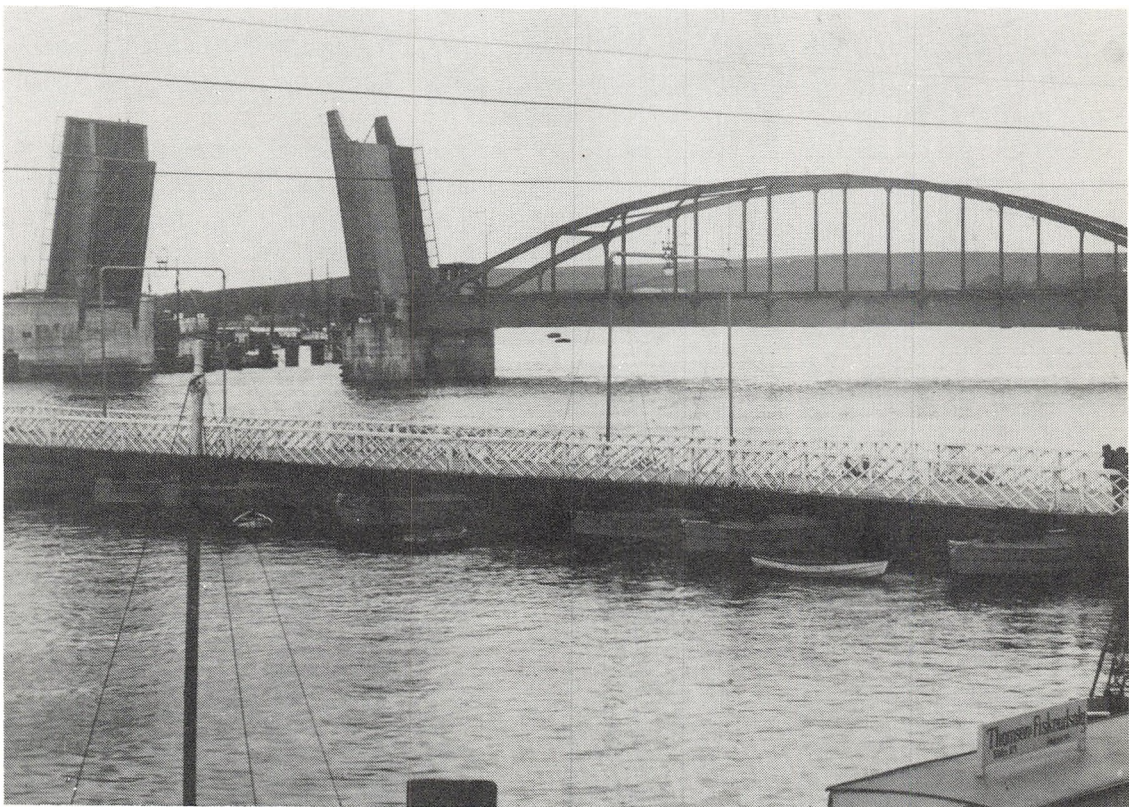
Den store forandring kan også illustreres ved at mindes den lille hyggelige høkerbutik på toppen af Sct. Jørgensgade, hvor købmand Chr. Matzen havde sit domicil, hvortil man nåede gennem en grønmalet port og opad tre trappe-trin for at købe »bum« og alskens rariteter. Det er forsvundet, Matzen flyttede om på hjør-

net af Jernbanegade, hvor der nu er cyklebørs.

Et er sikkert, trods al halloj og besvær, så gjorde pontonbroens efterfølger det muligt at få klaret den enormt stigende vare- og persontransport mellem øen Als og vort nærmeste fastland, endda uden at betale bropenge. Nå, vi betaler jo bropenge via skatterne.

Og nu venter vi igen på bro !

På et bykort fra 1923 er det forøvrigt pudsig at se Chr. X. bro aftegnet på omtrent det nuværende sted, dog er der syd om kirken



De to broer

skitseret en gade op imod Rønhaveplads, hvorfra den sikkert skulle føres videre udad, men da DSB kom ind i billedet med sporanlæg på broen blev det retningen vest-øst hen mod banegården ved Løngang. Forøvrigt bør det nævnes, at til afløsning af pontonbroen foreslog DSB i begyndelsen en færgeforbindelse á la den ved Strib-Fredericia, som adskillige ældre sikkert husker. Hvad dog måske er mindre kendt er, at tyskerne, da Sønderborg var blevet flådebase, syslede med tanken om en højbro, da det af strategiske hensyn var bedre at være uafhængig af en spærrende bro. Man mindes endnu den episode under besættelsen, da en ivrig skibskommandant løsnede et skud mod broen, – han syntes man snøvede rigeligt længe med at få broklappen op.

På samme bykort fra 1923 ses det, at Ringridervej, Finsensgade og Goethesgade ender på Ladegårdens marker, hvilket fører tanken hen på det daværende amtsråds beslutning om at lave en vejforbindelse fra Sønderborg til

Sydals. Også her opstod en livlig disput hvorvidt denne nye vej skulle udgå fra Ringridervej, Goethesgade eller Finsensgade, – det var sidstnævnte, som blev udfaldsgaden.

Også denne nyskabelse afstedkom hed diskussion, i dag findes løsningen helt naturlig, omend der stadig er dem, som beklager dette indhug i skovdyllen. Reelt var denne vej en udbygning af den ældgamle Fiskersti fra Høruphav til fiskekunderne i Sønderborg, ligesom Skovserne kom ind til deres kunder ved Gammelstrand i København.

Hvor mange mindes i denne bilismens tid Fiskerstien, hvoraf kun nogle stumper spores bagved Rojum, opkaldt efter et lille husmandssted Rojum, som var beliggende ved Fiskerstien.

Som nævnt Fr. VII. bro er fremstillet en miniature nede på Slottet, hvor den kan studeres uden at man får gyngende fornemmelser. Til gengæld undres man over, at den bro har kunnet klare trafikken i samfulde 74 år.

Chr. Paulsen

Grisehyl og tyrebrøl

At Sønderborg ligger i en udpræget landbrugs-egn, måske mere udpræget tidligere end nu, hvor industri og skoler gør sig mere gældende, har gennem flere slægtsled præget aktiviteterne i vor bys havneområde.

I mange år var det korn og smørekspert, som gav omsætning. I årene op mod første verdenskrig og op til 70-erne var det eksporten af kreaturer fra Als og Sundeved, som gjorde sig gældende sammen med andre søværtsaktiviteter. For den, som husker tidligere tiders pulserende havneliv, er den næsten ikke til at kende igen, Egersund havn ser mere aktiv ud. Nørrebro og Sønderbro var i tyverne præget af en noget anden art liv end nu, hvor »Sprithådene« behersker billedet ved slottet. Als var spisekammer for Kiel og Hamborg, navnlig med hensyn til kød og flæsk, som i form af levende svin og kreaturer sejledes sydpå med skibe tilhørende »Flensborg-Egersund- og Sønderborg Dampskibsselskaber«, der havde al fjordsejlsads nordpå og sydpå.

Ældre medborgere vil kunne huske centrum for begivenhederne: »Hotel Rondeel« (senere »Sevilla«), hvor værten Thomas Hansen og navnlig fru Hansen evnede at beværte kræsne landboere, slagtere og kreaturhandlere med god og hurtig mad på eksportdagene, navnlig om tirsdagen, når eksportdyrene blev indskibet til Kiel og Hamborg. Der var endnu mulighed for en rask handel om en tyr eller nogle køer, som med nogle håndslag skiftede ejermand, og

betalingen faldt i form af klingende guldmark eller, ved mange dyr, i rødstemplede 1000-marksedler, som trods det røde stempel alligevel omkring 1920 blev værdiløse, fordi gulddækningen forsvandt, ligervis i dag hvor der ikke er arbejdsdækning for vore kronersedler, – det som kaldes inflation.

Den gang var der i Sønderborg en række kreaturhandlere, nogle kaldtes eksportører, hvoraf den navnkundigste vist var P. Dau, som i 1908 byggede »Hotel Alhambra«, byens flotteste hotel med indendørs springvand i noget, som kunne kaldes »fyrstesuiten«. Han havde opkøbere, som for en vis godtgørelse ude i landdistrikterne fandt frem til emner velegnet til »feinschmeckere« i Kiel. Af andre kreaturhandlere, som også sørgede for omsætning i de kødelige landbrugsvarer, kan nævnes Heinrich Hansen, Andreas Jakobsen, P. Moldt, Chr. N. Paulsen og Math. Zimmermann, som alle boede med mulighed for staldbygning med plads til gig, hest, køer og svin. P. Dau boede sine sidste år i en villa: »Kastaniehuset« på hjørnet af Kastanieallé og Østergade i resterne af den gamle historiske Voetmanns have, hvor nu Kvikly ligger.

Dette med staldplads gav jo naboerne fornøjelsen af at høre kobrøl og undertiden blive kildet i næsen af møddinglugt. Nå, slikt var man vant til, som vi idag er vænnet til at leve i bilos, hundemøg og motorcyklers helvedesstøj. Forøvrigt var der adskillige byboer, som

i et baghus havde en gris gående til opfeding og som måtte lade livet ved juletid. Sligt er jo i dag forbudt ifølge sundhedsmyndighederne. Blot er det mærkeligt, at medicin- og pilleforbruget er større end nogensinde – trods sundhedskontrol og NOAH.

På Sønderbro var anbragt den offentlige vægt, hvor den kgl. vejer og måler havde travlt på eksportdagene med vejning af kreaturer, al handel var pr. levende vægt. Undertiden kunne turen med en ko gennem byen ned til vægten

give dramatik, som den dag en kvie løb grassat fra sine vogtere henad Nikolaistien, hvor den med et elegant hop sprang over et stakit til en baghave ved Lille Rådhusgade, for så at fare forvildet rundt blandt buske og blomster. Slagtersvenden og medhjælperen sprang efter, fik fat i tøjret og bandt det til et æbletræ, men kvien rykkede sig løs, konen kom ud og himlede op. »Hold e snut din tumbe kvind, vil do ha e hele kalgaard ryddet?« råbte svenden, hvorpå konen løb ind i huset. Omsider bandtes det



Sønderborg havn i tyerne

forvirrede dyr til en tykkere stamme, og efter nogen tid faldt det til ro, navnlig gjorde nogle kålplanter underværker. Det lykkedes at få kvien på vægten og så gik turen til Kiel. Konen fik mesterens adresse, der blev jo et erstatningsspørgsmål. Sådanne episoder var såmænd ikke så sjældne, men det gav liv i de ellers stille gader.

Det tidligere nævnte Flensborg-Egersund- og Sønderborg Dampskibsselskab, som før århundredskiftet byggede den nu nedrevne Damskibspavillon, havde mange skibe i søen, deraf flere til passager-fragt- og kreaturtransport, nemlig Kanal I, Kanal IV, Skirner, Hejmdal og Thor. Sidstnævnte var et større skib med plads til flere hundrede passagerer og specielt bygget kreaturdæk. Overbygningen var temmelig høj, så der kunne være en god portion slingerage, når der ikke var fuld last. Jeg prøvede en gang en tur til Kiel, da Thor var lastet med kreaturer. Det var en efterårsdag med storm fra vest, en østenstorm havde båden ikke kunnet tage, men gyngieriet var såmænd slemt nok endda. Det var navnlig strækningen tværs over til Gelting og forbi Eckernførdebugt, som voldte kvaler for adskillige både tobenede og firbenede. Selvom 2 kreaturledsagere var meget omsorgsfulde for de urolige dyr, var der en enkelt ko, som ved et større dyk af skibet ned i bølgerne, faldt og brækkede højre forben. Heldigvis rundede vi kort efter pynten ind i Kielerfjord ved Laboe, og sejladsen blev mere rolig. Man havde ingen pistol eller andet ombord, hvormed man kunne forkorte koens lidelse. Ved kajen kom en slagter ombord, men hans job ville jeg ikke se nærmere på. Med godt en halv times forsinkelse gik vi i land ved Kiels havn.

De passagerer, som var uberørte af sejladsen, havde fordrevet tiden i kahytsrestauranten med snak, kortspil og »små sorte«.

Det var iøvrigt Thor, som i 1924 kæntrede ud for Dragør; båden vendte simpelthen bunden i vejret, hvorved desværre 2 mand af besætningen, nogle F.D.F.ere og grosserer Carøe druknede, idet de ikke nåede at komme op på dæk. Vor senere borgmester Anders Andersen var også med, men han var på dæk og blev reddet. En dækslast jern havde forskubbet sig, og det fik båden til at kæntré. Senere blev Thor hævet og solgt til Lybeck, men derved blev de døde dog ikke levende.

Denne kreatureksport, som i mange år gav et særpræget liv i vor havn, fortsatte efter 1920, ganske vist ikke i længden med det gamle traditionelle selskab, som måtte give op overfor bilernes konkurrence. Efter at have dyrket de såkaldte »Måneskinsture« ud til fyrskipet sluttede denne epoke i 1938.

Den tidligere nævnte kreaturhandler og gæstgiver Math. Zimmermanns søn, Chr. Zimmermann, ledede fra 1956–1973 »Privateksportørernes Skibstransport A/S«, som med forskellige både, bl.a. Cremona, Charlotte Priva Else Priva sejlede kreaturer til Tyskland.

Nu er vore landboere ved at afskaffe de meget arbejdskrævende kreaturhold, de får endda præmie for at nedskære malkekøernes antal, så handelen med kreaturer er ikke som før, og slagtingen foregår på det store slagteri i Blans, hvorfra grisene sendes i parteret tilstand til kunderne i ud- og indland.

Det, som i mange år var med til at give liv og spænding i vor havn, er forsvundet. Om noget andet opstår er vel tvivlsomt, men sejlbåde,

spritbåde og mulige oplagte tankskibe giver vel til gengæld havnen et vist internationalt præg.

Hotel Rondeel er jævnet med jorden, både den gamle toldbod fra før 1874 og den nye afløser er også jævnet med jorden, ligesom den

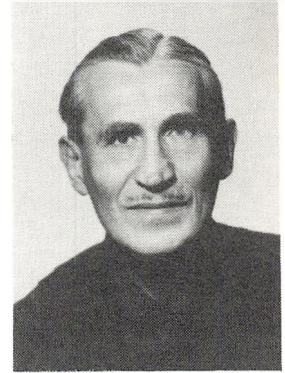
maleriske »Dampé« er fjernet og afløst af en sort barakbygning.

Allsundets vande strømmer stadig forbi det gamle slot, men omgivelserne, det såkaldte miljø, er anderledes end for blot 25 år siden.

Chr. Paulsen



Broen på Chr. X's bro bygges på land



Fritz Olaf Behrends
Farver
Sønderborg
f. 1919

Et farveri og renseri i krig og fred

– om slægten Behrends farveri, væveri og renseri i Perlegade nr. 52

Farverhåndværket er et ældgammelt erhverv, og det har i sine senere stadier været underkastet store forandringer og er nu døende. Behrends farveri- og klædefabrik i Perlegade blev grundlagt som virksomhed af farver Jørgensen fra Ullerup i 1856. I 1889 købte min bedstefar Andreas Peter Behrends foretagedet, og han udvidede og moderniserede driften betydeligt. Min bedstefar, hvis forældre var tilvandret Sønderborg fra Thumbby i Angel i tiden mellem de slesvigske krige, blev forøvrigt gift med Eleonore Andersen, der var en datter af digteren H. C. Andersens ugifte søster i Odense. Mange af de gamle farvere var også kattuntrykkere. De kunne lave smukke og holdbare stoftryk både på uld, bomuld og hørstoffer.

Fra Behrends farveri er bevaret mange af de gamle trykblokke af træ, og de kan i dag ses i Museet på Sønderborg Slot, hvor der også findes eksempler på de fine kattuntryk fremstillet med disse, som især anvendtes til kvindedragter.

A. P. Behrends farveri udførte under fremmedherredømmet arbejde også for *torpedoudskydningsstationen* ved Høruphav (Schwartzkopf«), præparation eller »barkning« af de anvendte net, der blev leveret af Sønderborg netfabrik. Processen blev foretaget med Catechu (»Kattigo«), et garvesyreholdigt brunt plantefarvestof, der endnu længe fandt anvendelse til barkning også af fiskernes net og sejludg. De nævnte net blev brugt til opfangning af

de til justering udskudte torpedoer. Da farverens sønner, min far og onkel, havde stemt dansk ved et valg før 1. verdenskrig, der jo ikke var hemmeligt, blev ordren borttaget fra firmaet. Den blev dog senere tilbagegivet, da man var kommet til venskabelig, tolerant forståelse over det nationale med tyske befalingsmænd over et glas øl i en af byens mange bekvæmninger.

Efter den første verdenskrigs afslutning trådte de to sønner med ind i ledelsen af firmaet. Fritz, min far, var farver og renserikyndig, mens Andreas var vævekyndig; man havde iøvrigt fået indrettet et avanceret kemisk renseri – det eneste i Sønderborg og største i Sønderjylland. Et renserianlæg, der arbejdede med benzin eller lignende kulbrinter, modsat tidligere manuel vådbehandling. Det var så langt forud for sin tid, at dette endnu med senere supplerende anordninger, som separator til udslyngning af støv og smudsartikler af vædsken, var tidssvarende til langt op i vort århundrede. Med den ovennævnte milde rensesæbe, trætromle med ringe faldhøjde samt kold friluftsluftning var det langt mere skånsomt for tøjet end de senere, hurtige »amerikanske« tri-anlæg med en aggressiv rensesæbe, metal-tromle med stor faldhøjde og varm lukket udluftning. Denne udbredte form for rensning var nærmest en støtte for merkantilismen til at fremme omsætningen og handelen med meget tøj! Hemmeligheden ved den førnævnte gode og skånsomme rensesæbe var desuden tilsætningen af en særlig benzinsæbe eller rensesæber, der også gav tøjet et behageligt greb ved at modvirke en for stærk affedtning, ligesom den stærkt reducerede en efterbehandling af resterende pletter.

Efter at jeg var indtrådt i firmaet i 1936, blev

det efterhånden som jeg voksede til betroet mig at fremstille ovennævnte rensesæber efter den gamle hemmelige recept. Det lykkedes mig at forbedre den i forskellige henseender, f. eks. med henblik på en yderligere beskyttelse af taverne, så tøjet kunne renses i en uendelighed, praktisk taget uden at slides deraf. Vort slogan var da også: »Tøjet holder længere, når det kun bli'r renses hos Fritz Behrends!«

Det danske fagblad »Dansk Farvertidende« slog iøvrigt først til lyd for anvendelsen af en benzinsæbe – og tilmed ikke en særlig udviklet – i 1939. Dette husker jeg tydeligt, fordi det lød ret utroligt for min far og mig.

Efter min bedstefars død i 1929 havde min far overtaget virksomheden under det ovennævnte navn, og da han døde i 1957, førte jeg – som tredje generation af en farver-slægt – forretningen videre, indtil den blev opkøbt i 1969 som led i planerne om at skaffe plads til et moderne handelscenter i den øvre Perlegade. Virksomheden havde således til huse i Perle-



Fritz Behrends Farveri i Perlegade

gade 52, hvor nu en stor del af Favør-supermarked er beliggende, og det havde stort set været mit hjem, med visse afbrydelser, siden jeg blev født der i 1919 – forøvrigt som det sidste barn i huset.

Ejendommens grund strakte sig helt over til Løngang, hvor der var en nyere tilbygning, der rummede væveriet og en stor del af uldspinderiet. Da min far overtog virksomheden i 1929, solgte han denne del fra til virksomheden Auto-Nissen & Petersen, der nu også er nedlagt og bygningen sløjftet til fordel for en privat parkeringsplads, idet han dels kunne fornemme, at den baserende uldproduktion fra fåreholdet på landet var stærkt for nedadgående, ligesom det tekstile behov dér iøvrigt mere var præget af den moderne, merkantile konfektion i en tid, hvor bilismen nu også mere var ved at vinde frem på bekostning af hestevognstrafikken med dens behov for hestedækkener og rejseplaider, og han dels skulle bruge likvide midler til udbetaling af arvingerne. Han bibeholdt dog fortsat så meget af den øvrige maskinpark og udrustning, at han fremtidig blot behøvede at lade indleveret uld spinde og væve til halvfabrikata ude for at kunne færdiggøre og forædle disse, ligesom bl.a. farve ulden forinden, og dette gjaldt også hjemmevævede stoffer. Men med og efter den anden verdenskrig var dette behov i hovedsagen bortfaldet. Min far havde i 1930 ladet ombygge ejendommen. Herved blev der plads til at indrette en ekstra butik mod gaden. Dette lokale blev lejet ud. Da butikken blev ledig i 1946, lod han den yderligere modernisere til en rationel, tidssvarende og gedigen butik – alene beregnet for garderoberensningens og -farvningens tarv og flyttede selv ind i den. Den gamle beskæftigelse med tilvirknin-



Den gamle farvergård

gen af uldvarer og handelen med disse var hermed endelig afskrevet, og det gamle, mere udstrakte butikslokale med de talrige hylder til formålet blev ombygget og udlejet til forsikringsvirksomhed m.v.

Min barndom og opvækst i Sønderborg kom jo til at ligge i tiden mellem de to verdenskrige, en periode på 21 år, således at jeg var 20 år, da den anden verdenskrig udbrød i 1939. Jeg husker endnu af særlige oplevelser fra først i trediverne, da Graf Zeppelin fløj over byen; endvidere da flyveren Højriis i juni 1931 fik en festlig modtagelse i Sønderborg, efter at han som den første dansker sammen med sin tyske mekaniker Hillig var fløjet over Atlanterhavet og landede på eksercerpladsen ved Sønderskoven. Om aftenen havde man illumineret robåde og lignende langs Strandpromenaden, og luftheltene blev båret i »guldstol«, hvor jeg selv deltog som F.D.F.'er, herfra op ad trappen til det nu sløjfede mondæne Parkhotel i Kurskoven til en højtidelig modtagelse. Det var dengang, man kunne leje både ved Sømandsbroen til en dejlig rotur på bølgerne. Jeg husker ligeledes tydeligt, da Chr. X.-bro blev bygget og

afløste den gamle pontonbro i 1930, hvad der blev fulgt med megen interesse af borgerne. Gamle Sønderborgere var især stolte over det forbindende gadegennembrud til Jernbanegade over Perlegade, da kaldet Ny Jernbanegade, hvad der med et slag ialt havde givet byen en revolutionerende og fornyende ansigtsløftning. Jernbanekrydset blev snart ind imellem med den voksende biltrafik omtalt som »City-krydset« af bladene. Tidligere skulle man jo helst ned ad den ret stejle St. Rådhusgade-Brogade langs Sdr. Havnegade for at komme over den gamle bro, og opgangen på den anden side ad den daværende Brohovedvej-Dybbølgade var ikke mindre stejl og snørklet. Pontonbroen havde dog den morsomme fordel for os børn, at når man nåede at stille sig yderst på broklappen, inden bommen var gået ned, kunne man få en gratis sejltur med ud, når klappen med kæde-træk svingede ud til siden for at åbne for gennemsejling. Men iøvrigt kostede det bropenge (10 øre) at komme over broen, dog ikke for børn. Maskinhuset fra den aflagte pontonbro genopstod iøvrigt i fornyet skikkelse som havehus i en kolonihave på Ryttertøft, hvor bl.a. nu gaden Ryttervænget ligger. Dette havehus overtog mine forældre iøvrigt i 1949.

I min barndom var det festlige stunder, når militæret med klingende spil trak forbi på Perlegade med det stedlige militærorkester i spidsen, eller når dette orkester gav offentlige koncerter på Rådhuspladsen om søndagen eller på andre centrale steder i byen andre af ugens dage. Stor var derfor sorgen blandt mange musikglade sønderborgere, som min far, da man af sparehensyn afskaffede dette store militærorkester, med træblæsere, tillige med 9 andre her i landet i 1932.

Fra barndomshjemmet i Perlegade husker jeg endnu et par markante træk fra forretningsvirksomheden dér i tyverne. Der var f. eks. uldkammeret, hvor den oplagrede uld fra bønderne kunne ligge fra gulv til loft. Ofte indgik ulden i en byttehandel – f. eks. med to- eller treløbet garn til strømper. På hylderne i butikken lå foruden garn også rejseplaid, hestedække, vadmél, møbelstoffer m.v., alt af eget fabrikat. Klædefabrikationen medførte iøvrigt et omfattende apparatur af maskiner og indretninger, idet der både var spinderi, karteri, væveri, valkeri (tidligere kaldet stampeværk). I valkeriet skete sammenfiltrering og blødgøring af uldne stoffer. Til denne proces anvendtes bl. a. »valkeler«, det var plastisk ler fra Lillebælt. I forbindelse med valkeriet foregik også efterfølgende dekatur og appretur og der stod en skæremaskine til at skære overfladeluven af, hvis det pågældende tekstil ikke skulle være laddent efter valkningen. Der var ligeledes skyllevalse, pressevalse og en kradsmaskine med såkaldte »franske burrer« til opkradsning af uldtæpper og lignende. Herved blev ulden ladden, vatagtig og luftig.

Et af de vigtigste rum var farveriet, der tilføjede omfattende garderobefarvningen. Til hele virksomheden var der et kedelrum med en stor dampkedel samt tilhørende dampmaskine til drift af maskineriet. En overgang havde man også haft en petroleumsmotor og til vævene anvendtes senere elektromotor. Jeg husker endnu en særlig maskine, en såkaldt »Wolf«, som al råulden vist i reglen måtte igennem inden den egentlige kartning. Den havde en mængde pigge eller tænder på et større, hurtigt roterende, bredt hjul. Når ulden kom ind i den ene ende, blev den spyet ud i den anden ende i

de nydeligste småklatter som et helt snevejr og som det var meget fristende for os børn at kaste os ind i – når vi iøvrigt ellers ikke blev vist bort fra den arbejdende virksomhed på grund af faren for os. Maskinen kunne også klare oprivningen af uldne klude, strømper o. lign., ellers kom det bare et par gange igennem. Jeg erfarede senere af min far, at det var meget ønskeligt netop at få en vis andel, 10–20 % af den slags uld, såkaldt »shoddy«, med ind i forarbejdningen af vadmél til herretøj for at opnå en særlig bæredygtig, tæt, blød og føjelig kvalitet – noget som den moderne tekstilindustri måske kunne tage ved lære af i dag, hvor man kun synes at sværge til ren ny uld.

Det blev imidlertid den kemiske rensning og garderobefarvningen, der skulle bære forretningen videre fremover. Disse grene var dog, ikke mindst tidligere, meget sæsonbetinget, med en stærk travlhed ved forårstid og især til påske og ikke mindst til pinse og for farveriet igen om efteråret, når den lyse og falmede sommergarderobe skulle omfarves. Derimod kunne lange, strenge vintre virke meget hæmmende. Dette gjaldt også i nogen grad lange, hede og tørre somre. Et særligt oplivende moment i hverdagen var det, når garnisonens militære hestekøretøj pludselig uanmeldt kom skramlende ind gennem porten over de toppede brosten, svært belæsset med Jensernes uniformsbeklædninger til rensning og flere læs fulgte efter ved rekrutskifte. Det betød gerne overarbejde til flere mand, men blev altid taget med godt humør, da det kunne være en ret morsom afveksling i det daglige arbejde at rense de mange forskellige effekter, som kasketter, skråhuer, kapper, jakker etc.

Med den sidste krig oprandt der en hel ny tid

for navnlig farveriet, da folk næsten ikke mere kunne købe nyt. Der blev en næsten uafbrudt travlhed med omfarvning af alt det brugte tøj, og det var utroligt, hvad folk kunne blive ved at finde frem fra gemmerne, f.eks. blev gamle lagner farvet og syet til jakker og cottoncoats, ligesom kjoler og frakker blev sprættet op og farvet og syet om. Gamle uldne sweaters, strømper og andre strikkede ting blev optrævlet i større stil og sendt til farvning, så man kunne strikke nyt deraf. Bønderne måtte ifl. lovforordning ikke gøre kommerciel brug af deres hjemmeavlede uld. Den skulle leveres til brug for fremstillingen af såkaldt, prifsatsat »maksimaltøj« i bestræbelsen på at skaffe tøj til alle.

Farveriet havde ingen vanskeligheder ved at fremskaffe de tyske farvestoffer, og som brændsel kunne foruden kul og briketter derfra skaffes brunkul, tørv og træstød. Værre var det indenfor renseriet, hvor der hurtigt opstod mangel på rensévædske, idet rensbenzinen nu ikke mere lod sig opdrive. Et gasværk i Næstved var imidlertid begyndt at fremstille benzol af kultjære til erstatning for benzin til rensbrug. Dette produkt måtte imidlertid først destilleres en gang, idet det stod og stivnede til is i tromlen allerede ved plusgrader. Men efter destillering var det udmærket egnet til formålet. Desværre var midlet ret så giftigt at arbejde med. Da det også kunne trænge gennem huden til blodet ved berøring, blev det derfor nødvendigt for renserimanden at arbejde med både handsker og gasmaske. Den lovpligtige gasmaske for husvagter under krigen kunne nu komme til nytte.. Men da filtret med aktiv kul viste sig ineffektivt for formålet, blev det nødvendigt at forsyne gasmasken med en lang

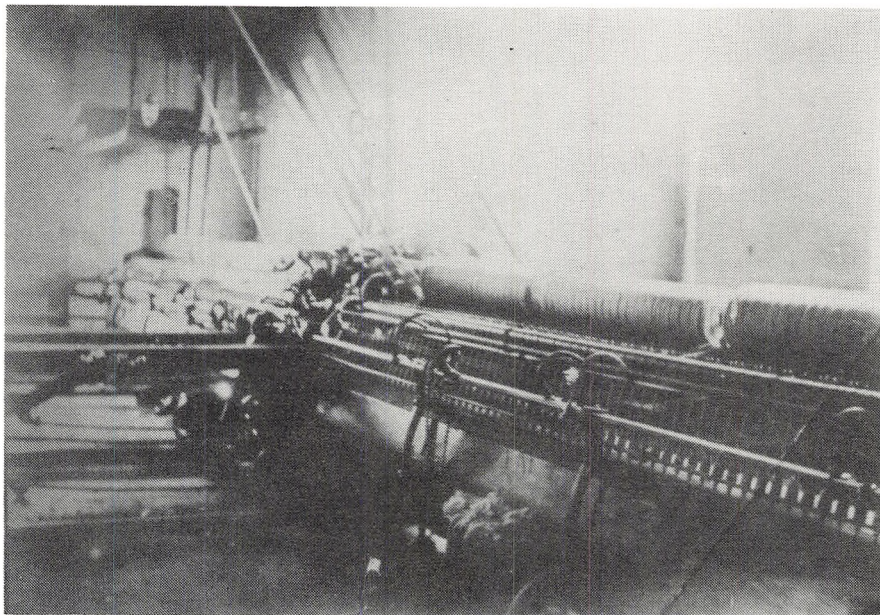
gummislange ud i det fri for at kunne trække luft den vej, hvad der jo iøvrigt var et ret belastende ekstra arbejde for den udøvende.

Travlheden i navnlig farveriet fortsatte, ja tiltog endog lidt efter krigen, især med »organiserede« militærstoffer, idet der stadig var vareknaphed på mange områder. Båden, der skulle komme med bananer, som man så optimistisk havde sunget om i en datidig schlager, lod faktisk endnu vente på sig i mange år.

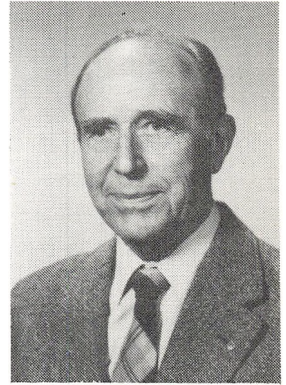
Firmaet Fritz Behrends var det sidste farveri i sin art i Sønderjylland, og der findes i skrivende stund vist næppe flere tilbage i hele landet, end der kan tælles på én hånd. Min familie kunne glæde sig over en meget stor, tilfreds og trofast voksende kundeskare, hvoraf mange sørgede oprigtigt, da vi ophørte. På alle områder – ikke mindst indenfor renseriet med den

mest moderne indretning – havde vi leveret vore kunder et fagmæssigt, kvalitetsbevidst og samvittighedsfuldt arbejde af en høj standard, som det ikke fuldgældigt var muligt at få opvejet i denne kommercielle tidsalder. Også kronprinsesseparret – senere kongeparret – fik rensset hos os, når de boede på Gråsten Slot, f. eks. silkekjolerne til de små prinsesser, hvoriblandt jo var Danmarks nuværende dronning Margrethe. Succes'en bag Fritz Behrends firma skyldtes ikke mindst, at det her drejede sig om et gammelt dynamisk familieforetagende med en højt kvalificeret stab af tilknyttede, trofaste, effektive og samvittighedsfulde medarbejdere. Mangelen på nye arvtagere og sygdom vejede imidlertid også med ind ved ophøret af det gamle firma.

Fritz O. Behrends



Den gamle selfaktor, en spindemaskine



Bruno Peter Kock
Autoforhandler
Sønderborg
f. 1900

Sønderjylland mellem krigene

Enhver periode i historien kan betragtes ud fra forskellige synsvinkler. Skulle vi prøve at se på, hvad der skete i Sønderjylland i de 20 år mellem krigene på det økonomiske felt.

Tiden fra første verdenskrigs afslutning indtil selve genforeningen var en forvirret tid. For Sønderjylland hørte ikke rigtig hjemme hverken i Tyskland eller i Danmark. Forsyningsmæssigt var vi på mange måder anvist på os selv. Tyskland begyndte på mange områder at betragte os som udland, og Sønderjylland var heller ikke endnu dansk højhedsområde. I Tyskland gik den vilde inflation. Så vore aktiver i mark mistede hver dag noget af deres værdi. Derfor var alle navnlig forretningsfolk ude om at få anbragt pengene i mere værdifaste aktiver som varer og ejendomme. Rede penge navnlig kroner var rare og man klarede

sig med kronelån, som blev formidlet af bankerne, hvis man ikke selv havde de nødvendige forbindelser i Danmark.

Befolkningens kår var i de 1½ år, der gik til genforeningen, stærkt præget af mangler på næsten alle områder. Det kneb med levnedsmidler, der var boligmangel, der var få varer i butikkerne og en alvorlig arbejdsløshed. Det kom til strejker og demonstrationer, hvor opidselsen nok var stor, men forløbet uden voldsheder. Landbruget led under, at alt var for sømt under de 4½ års krig. Jorden var udpint og trængte til den kunstgødning, som der var dårlig råd til at købe. Desuden skulle man omstille sig til at drive landbrug efter dansk maner.

I sommeren 1920 startedes Sønderjyllands Kreditforening. Dermed var der åbnet mulighed for at få faste lån til afløsning af løsgæld og

vekselgæld. Men kursen på disse lån var forholdsvis lav. Udbudet var stort, da alle skulle låne på samme tid. Først fra 1925 kom der statsgaranti på nye serier, uden at det dog forbedrede kursen væsentligt.

Der kom nogle år, hvor forholdene efterhånden normaliseredes. Men så kom der i 1925 nye vanskeligheder. Regering og rigsdag besluttede, at kronens kurs skulle stabiliseres. Man bestemte, at kronens kurs i løbet af 2-3 år skulle nærmes parikursen. Men så tog spekulationen fat med det resultat, at kursen i løbet af nogle måneder steg 50 %, og dermed blev alle eksperternes beregninger kuldkastet, og nye vanskeligheder kom over os. Det var navnlig landbruget, det gik ud over, og det var også landbruget, der reagerede stærkest – temmelig voldsomt endda. I Sønderjylland opstod som protest forskellige »bevægelser«. Her skal nævnes »Bondens Selvstyre«, som Cornelius Petersen, Vesteranflod, og Kylling stod i spidsen for. Tyskerne benyttede chancen til at fiske i rørt vande. Lei-bevægelsen opstod også i denne tid, men set fra et nationalt synspunkt var det langt farligere, at man oprettede »Kreditanstalt Vogelgesang«, der med støtte fra Tyskland hjalp tysksindede landmænd til at beholde deres gårde, men også købte dansksindede gårde op. Svaret fra dansk side blev oprettelsen af Landeværnet i januar 1927. Så nu blev der kappestræb om at hjælpe landmænd til gunstige lån.

Den verdensomspændende krise, der indlededes med børskrakket i U.S.A. i 1929, fik også følger for Sønderjylland. Det gik igen ud over landbruget, men omkring 1931 var hele samfundet berørt. Vi fik valutacentralen, der virkede fra 1. oktober 1931 og lagde sin klamme hånd på hele erhvervslivet.

For mange landmænd var stillingen igen desperat, fordi priserne på landbrugets produkter lå langt under produktionspriserne. Vi fik en ny, denne gang landsomfattende bevægelse, der kaldtes landbrugets sammenslutning, forkortet til L.S. Højdepunkter i L.S.'s historie var nok Stenderup-slaget 5. april 1932, da 100 københavnske politibetjente blev sendt til Stenderup for at bistå myndighederne med at gennemføre en tvangsauktion. Endelig kom bondetoget til Christiansborg den 29. juli 1935, hvor omkring 100.000 bønder fyldte slotspladsen med Knud Bach som talsmand. De fleste erhverv var i samme fortvivlede situation. Så der var en arbejdsløshed af hidtil ukendt omfang.

I årene op til anden verdenskrig blev forholdene mere normale igen. Men her holder min beretning op, og et andet kapitel begynder.

De 20 år har trods alt været en rig tid, men de har ikke været en let tid. Og hvem siger også, at alt skal gå så let. Tiden har måske netop været rig, fordi den ikke var let, fordi der hele tiden var noget at kæmpe for.

Bruno Kock

Ruth Nissen
f. la Cour Madsen
Skelbækgård, Sønderborg
f. 1907



Blade fra min dagbog

På baggrund af dagbogsblade vil jeg prøve at give et billede af, hvordan det var at starte som landmandsfolk i kriseårene omkring 1930. Hvordan livet formede sig i et landbohjem med folkehold, børn, stram økonomi, bekymringer og glæder op til tiden omkring anden verdenskrig.

I tiden fra Genforeningen til 1930 var landbruget i Sønderjylland præget af, at der overalt på grund af krigen havde manglet mandlig arbejdskraft. For mange lykkedes det gennem tyverne at få genoprettet bedrift og økonomi, så mange slap helskindet gennem trediversnes krise, men ikke alle stod krisen igennem.

Jeg lader dagbogen tale:

Maj 1931: Det er en underlig fornemmelse at stå her i dette store, tomme hus og vide, at det er vort. Jeg tænker på dem, der på grund af

tidernes ugunst har måttet forlade det, der gennem tre generationer har været deres hjem. Mon det vil lykkes os at bygge et hjem op her, og mon vi kan klare terminerne. I den forløbne uge har jeg prøvet at få noget af huset gjort beboeligt. Her er højt til loftet, og alle gulve er hvidskurede. Her er i hele huset kun to kakkellovne, hvoraf den ene er en stor porcellainskakkelovn, og den anden utæt, nærmest ubrugelig. Alt er primitivt. Vand hentes ved en pumpe i bryggerset – 22 skridt. Vandspanden har tendens til altid at være tom. Det kan gå an at hente vandet, værre er det, at det snavsede vand skal samme vej tilbage til et afløb ved pumpen. Kloak kendes ikke, et hul i væggen beforder vandet ud. Hvor det forsvinder hen, ved jeg faktisk ikke. Det bedste i køkkenet er et stort, dejligt komfur, men brændekassen ved

siden af, der indeholder både stikker og splen (kvas og brænde), har det ligesom vandspannen, den er næsten altid tom. Iøvrigt er der intet inventar i køkkenet udover et gammelt bord og en kæmpemæssig kødmaskine, som mine forgængere har efterladt. I spisekammeret ved siden af findes et sindrigt system af hylder, der to gange om året tages ned, vaskes, bringes ud til tørring mens vægge og loft kalkes. Hvor er man træt efter sådan en dag. Vi har 3 unge mænd som medhjælpere, der får kost og logi. Ak ja logi. Det må snarest forandres. Karlekamrene har direkte adgang til hestestalden. Rummet er et langt, smalt rum med et staldjernvindue, hvoraf kun een rude kan lukkes op. »Sengene« er sammmentømrede brædder med halm i bunden og tunge hjemmevævede dyner. Et tarveligt bord og karlens medbragte klædeskab plus en søvrig petroleumslampe er hele møblementet. Al vask foregår ved pumpen i bryggerset, en lang lav bænk med emailerede vaskefade og koldt vand er, hvad der er til rådighed for personlig hygiejne; dog hentes ofte varmt vand i køkkenet. Toiletforholdene er yderst beskedne, de indskrænker sig til det lille rum med brædt og spand nedenunder. Avispapiret tjener to formål, dels det underholdende, og dels det renlige. Vore egne sanitære forhold er også beskedne, vi har en servante. Det er de lyse nætters tid, så der er ikke megen brug for lys. Belysningen indskrænker sig også foreløbig til stearinlys, en stål lampe og enkelte køkkenlamper, som vi flytter rundt med. I stalden bruges flagermuslygter. Jeg kender ikke brugen af petroleumslampeslys, men det kan vel læres.

Juni 1931: Haven er anlagt i fransk havestil med mange klippede buksbombhække og buske

klippede i mærkelige faconer. I den store plæne er der 13 rabatter, desuden findes små plæner og mange gange, så der er mange kanter at stikke af. Alt dette får jeg ikke passet godt nok, jeg må først passe køkkenhaven. Plænerne skal slås med le, så det bliver nok kun til et par gange i sommerens løb, og gangene som den tidligere ejer, nu vores aftægtsmand, har revet hver lørdag i sik-sak. Det er ikke produktivt. Nej, vi må koncentrere os om markerne, de er alle forsømte og udpinte. Roerne er ved at gro efter i senegræs, og kornet er fuldt af tidsler. Vi taler om, at det hele skal drænes. Det er dyrt. Måske kan vi søge grundforbedringslån.

Noter fra regnskabsbogen:

Billet til Nordborg	2,20 kr.
Bropenge	0,20 kr.
Klippet	1,00 kr.
2 brød, 2 pund margarine	2,00 kr.
Efterårsmøde	2,00 kr.
Min første kasse cigarer	6,00 kr.

Oktober 1931: Jeg har vasket storvask, og det gør jeg hver 4. uge. Det er en streng dag, og nu i oktober og resten af vinteren er der kulde og træk i det næsten faldefærdige bryggers. Jeg begynder dagen før med at hente brændsel, og der er tjørn et fortrinligt brændsel, men utilgængeligt, så jeg fyrer med en greb. Og ellers starter dagen kl. 6, så kan vi med lidt held være færdig kl. 17, forudsat at alt er vel forberedt dagen før. Efter en halv times middagshvil kan det være koldt og drøjt at komme i gang igen. Vaskekedlen er bygget ind under et gammelt åbent ildsted, det er ofte svært at få røgen den rigtige vej opad. Idag er det helt galt. Vor gode nabo kom i formiddags, da jeg stod og fældede

en tåre midt i al røgen. Jeg ynker dig, min pige, sagde han, det lundede med lidt medfølelse.

8 dage efter: Har nu i dag ordnet vasketøj. Jeg har måttet købe strygejern og pande. Det elektriske strygejern er gemt til bedre tider. Og så har jeg taget kørekort til den store gamle rulle med sten i, der står oppe på loftet. Den husker jeg også fra mit barndomshjem, da syntes vi, det var store ting, når vi som børn måtte rulle om stokken i stedet for at trække frem og tilbage. Et fint arbejde laver de gamle ruller.

Dagløn til konehjælp	6,00 kr.
Rejse til Vejen, 2 personer	14,00 kr.
Koncert til Danebod	4,70 kr.
Landbomøde	0,80 kr.
Kaffe og drikkepenge	1,15 kr.
Skomager	12,75 kr.
Teater – den stundesløse – ståplads	5,00 kr.
Barberblade	0,40 kr.
Amtsstueskat	48,00 kr.

November 1931: Vi har fået en fodermester til 1. november. Han skal have 65,00 kr. om måneden og malke 20 køer 2 gange dagligt og 5–6 køer 3 gange dagligt. I den forløbne uge har vi slagtet. Det tager næsten 8 dage, inden vi er helt færdige. Det er et stort problem at få så meget kød forsvarligt opbevaret. For at undgå alt for megen saltmad har jeg kogt meget kød hen i henkogningsglas. En ny metode er at smøre kødet ind i Aceptin og hænge det et luftigt sted, så kan det opbevares ferskt i ca. 1 måned. Skinker og flæsk – ja masser af flæsk – saltes og røges – utroligt så meget der skal til hver dag. Vi har lavet mange meter spegepølse,

leverpølse og medisterpølse. Iøvrigt begynder dagen jo med at vandet til grisen helst skal koge kl. 7.30, så kommer Tækkemand og Hjemmeslagter Hans Rasmussen, og nu tager hele sceneriet sin begyndelse. Dampen fra bryggeret står ud i den grå morgen. Grisen stikkes, den er stor – 400 pund. Mor her tager selv blodet. 2 mand er hjælpere til at skolde og skrabe, og i løbet af 1½ time hænger grisen på stigen lækker rød og hvid og vidner om, at nu står meget andet arbejde for. Træt efter en sådan uge er man, men dejligt at se resultatet i kælderen og rart at have gode beholdninger, for i næste uge skal vi tærske.

18. november: Ikke mange gårde her på egnen har eget tærskværk. Derimod har man et tærskeselskab. Dette selskab ejer et stort tærskværk, der drives ved damp, der frembringes ved hjælp af et lokomobil, hvor der fyres med kul. Dette tærskværk kører rundt til medlemmerne efter en bestemt turmus, og nu er det altså vores tur. Der er 4–6 faste folk med foruden fyrbøder og ilægger. Det er et strengt og støvet arbejde ikke mindst for dem, der skal bære sække. Disse folk bærer på deres ryg sække med 200 pund korn ofte en lang vej. For vores vedkommende skal en stor del af det op på stuehusloftet. De skal ind igennem forstuen, så vi har haft megen rengøring efter dette. Alle disse folk får fuld kost, 4 måltider om dagen, så der skal fart på dagen igennem, når maden skal stå på bordet præcis. Alle kommer til bordet snavsede og støvede, som de er, så når de er gået »dufter« stuen skønt af sved og snavs. De folk, der er med værket, er folk, der lever af tilfældigt arbejde, og nogle er lidt af originaler. Røde Lars var med i mange år. Når tærskarbej-

det er afsluttet henimod jul afholder selskabet generalforsamling på »Colosseum«, og der afsluttes traditionen tro med flæskepandekage. Mens jeg er ved originalerne, så har vi i eftermiddag haft besøg af Rasmus Kogetorsk.

Solgt et svin	57,00 kr.
Brandforsikring	3,43 kr.
Ungdomsforening	2,00 kr.
Cykelsattel	8,00 kr.
Musik til høstgilde	3,00 kr.
Hejmdal	5,00 kr.
Bil til begravelse	2,50 kr.

September 1932: I denne måned har vi fået vores første barn, en lille velskabt pige. I den anledning har vi købt en kakkelovn til soveværelset for 25,00 kr. Fødslen forløb normalt. Jordemoder fru Jakobsen fra Sønderborg og Hans (min mand) ordnede nemt den affære. Fru Jakobsen var lidt betænkelig ved belysningen, men der er jo før født børn ved petroleumsllys, så det gik også denne gang. Hans lavede selv kaffe til os bagefter. Fru Jakobsen fik i honorar 50,00 kr. og bilen til hende kostede 9,00 kr. Jeg tror nok, Hans syntes, at 50 kr. var i overkanten, men betalingen retter sig vist efter gårdens størrelse, ak ja vi er jo uerfarne på dette område. Dagen efter ankom frk. Pedersen, der også har passet min mor under hendes mange barsler, dermed er frk. Pedersen begyndt på næste generation. Hun er typen på en sådan dame, myndig, stor og bred i lang kjole, stort hvidt forklæde, sorte strømper og snørestøvler. Under hendes pleje har jeg været i gode hænder. Jeg har ligget pænt på ryggen i 6 dage som det passer sig en barselskone, så det var dejligt, da jeg omsider fik lov til at sidde op i sengen.

Marts 1934: Den 29. januar fik vi en dejlig dreng. Lørdag den 11. marts udbrød der brand i kostalden som følge af uforsigtighed med en petroleumslampe. Kostalden og laden er totalt nedbrændt og de fleste køer af en besætning på 30 stk., som vi efterhånden har fået oparbejdet, kunne desværre ikke reddes ud af de lave upraktiske bygninger. Vi har nu en mulighed for at få nye og tidssvarende bygninger. De gamle var også næsten faldefærdige, men en brandassurance på 11.000 kr. vil langtfra kunne slå til til nyt byggeri. Ved brand træder en herværende brandhjælpsforening i funktion. Det vil sige, at hver gård i forhold til sin størrelse har pligt til at hjælpe med oprydningsarbejde og kørsel af byggematerialer et vist antal dage og med så og så mange spand heste. Så allerede dagen efter, på trods af at det var søndag var mange folk i arbejde. Forøvrigt havde vi forlængst bestemt at holde barkedåb den dag. Det gjorde vi også, omend under lidt andre forhold end oprindelig tænkt.

Ved siden af livet, som det levedes hjemme i vores egen lille cirkel, deltog vi også i sognets liv. Først i trediveerne blev der gjort et stort arbejde for at få rejst et forsamlingshus. Der var i sognet en ungdomsforening, som i høj grad manglede egnede lokaler både til møder og gymnastik. Møderne blev dengang holdt i Ormstoft Kro, som havde et godt ry, men der var let adgang til spiritus. Det mente man kunne undgå i et forsamlingshus. Tiden og udviklingen har vist noget andet. Gymnastikken fristede trange kår i et meget dårligt og koldt lokale i Kathrinelund. En stor del af sognets

landmænd og håndværkere byggede faktisk Ulkebøl Gymnastiksal, som husets første navn var. Da man gik ud med tegningslister for at tegne andele til et forsamlingshus viste det sig, der i dele af befolkningen var modstand med den motivering, at så ødelagde vi kroerne. Man ændrede overskriften på tegningslisterne til gymnastiksal i stedet for forsamlingshus, og så faldt gemytterne til ro. I januar 1931 blev huset indviet, og i de følgende år udfoldede der sig et rigt folkeligt liv derudfra, hvor både unge og ældre mødtes. Almindelige foredrag kunne dengang samle folk, og ved nationale fester, afstemningsfest, genforeningsfest og julemøde fyldtes den store sal. Man hyggede sig sammen og følte, vi var sammen om noget, der var med til at gøre hverdagene rigere. Da der senere blev bygget scene, oplevede vi mange fine forestillinger af dygtige amatørskuespillere og teaterselskaber. I forbindelse med den udvendte side af vores tilværelse må nævnes den tids samfærdselsmidler, som for de flestes vedkommende var cyklen, og det var såmænd drøjt mange gange, i al slags vejr, om vinteren ofte i kulde og mørke, tit ad hullede grusveje, og der var jo 7 km til Sønderborg, forsamlingshus og kirke. Men det var vist en selvfølge, at sådan var det. Sjældent blev der spændt for hest og vogn for at tage »i by«. Anderledes var det i landbruget. Da vi overtog gården var der 4 heste, hvoraf den yngste var 17 år. Den bestand blev ret hurtigt kraftigt forynget, for der var brug for mange hestekræfter både i marken og til transport, og hvor blev der brugt megen tid til det sidste. Kornet skulle køres til mølle, kunstgødning hentes i Sønderborg og svinene sendes på slagteriet. Det gav mange kolde ture, så var det godt at spænde fra ved

Hansi på Colosseum og få en kop varm kaffe. Jeg mindes de store læs svin, hvor min mand en frostklar vinterdag først kørte *op* ad Bosagerbakke og dernæst kørte *ned* ad en isglat Engelsbjerggade. Der skulle en god kusk til.

De første års slid gav resultat. Efter branden fik vi elektrisk strøm, så blev mulighederne pludselig mange. Rindende vand, centralvarme, elektrisk komfur, støvsuger, køle- og fryseskab. I landbruget afløste en kværn de lange ture til mølle, og mange andre ting var med til at lette dagligdagen. Ja hvilken herlighed for hvert nyt indkøb.

Ved at tænke tilbage på disse år mellem to verdenskrige, så står det for een som en lykkelig tid, ikke at vi også dengang havde bekymringer af mangen art, men det var som om, der var mere trykthed mellem folk. Tænk blot på den ro og arbejdsglæde, der var om vore små landsbyskoler, hvor læreren virkelig betød noget på stedet.

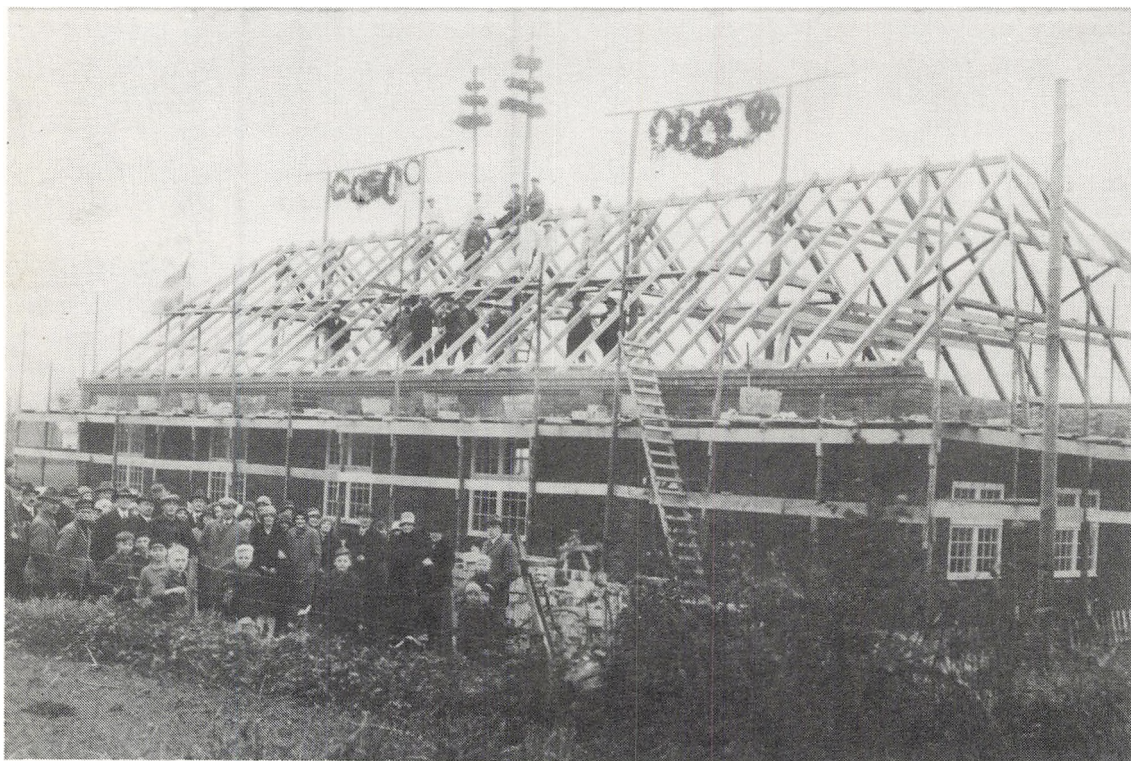
Går tankerne videre end til 1940 og krigsårene – en ond tid – hvor nerverne stod på højkant, ungdomsoprør og meget andet negativt er med til at bekymre mange.

Men immer det dages dog påny, det vil det også gøre efter disse sidste år, – der er i dag brug for os alle, og der kan øjnes lyspunkter, der varsler bedre tider.

I det her nedskrevne har jeg ofte været fristet til at drage sammenligninger med de forhold, hvorunder vi lever i dag. Det vil jeg imidlertid overlade til læserne selv. Blot stilfærdigt lade tankerne i taknemmelighed gå tilbage til et rigt afsnit af ens liv.

Ruth Nissen

Skelbækgård



Ukebøl forsamlingshus. - Rejsegildet 1931

Robert Huhle
Redaktør
Sønderborg
f. 1907



Da Dam slog mig i mit ho'de

Da fjenden trængte frem i bred front ad Perlegade mod rådhuset, trak jeg mig tilbage mod Lille Rådhusgade. Her blev jeg angrebet i ryggen af ordensmagtens reserve, politi Dam fra Broager. Vi stod mand mod mand, men jeg har aldrig haft øvelse i »the noble art of self-defence«. Desuden var han større end jeg og havde længere arme. Og han bar statsmagtens symbol, gummistaven. Hovedet holdt, men der flød blod. Når jeg engang bliver tilstrækkelig skaldet, håber jeg, der er et lille ar, jeg kan vise mine børnebørn og eventuelle oldebørn. Forsiret med passende heroiske ord vil det levedegøre slaget på Rådhusstorvet for dem samt tiltale deres romantiske sans. Nogle pædagoger mener, børn har et behov for romantik.

Snart var jeg igen midt i tummelen. Jeg bevægede mig gennem de kæpende hen til Willy

Weiss' trappe, som kunne udgøre den fra flere europæiske slag kendte Feldherrenhügel, feltherrehøjen. Min gunstige læser må vide, at forretningen dengang var forsynet med en høj hjørnetrappe, ad hvilken man nåede ind i den velduftende butik. Forud havde her været boghandel, helt tilbage vistnok dr. la Mottes, siden Gwalligs, endelig Fuglsangs. Fra trappen havde man et godt overblik over den bølgende kamp, i hvilken Lassen Osbæk nu havde overtaget føringen over egne styrker. Med kraftige armbevægelser drev han sin invalidevogn hen foran fronten, medens hans veltrænede kommandostemme gjaldede over pladsen. Dog fjenden var for stærk. Kniplerne sang i luften og på Lassen Osbæks ryg. Det lød ikke godt. Han blev taget til fange og indsat på politigården. Egne styrker trak sig tilbage, og generalstaben op-

søgte en kommandostilling et sted i mørket bag det nu nedrevne fagforeningshus, der siden kaldtes Bjerggården. Erfaringer udveksledes, og rapporter blev aflagt. En moderlig kvinde tilbød penge til anskaffelse af våben. Og det var helt bogstaveligt ment.

Undskyld, jeg glemte at fortælle, hvad det drejede sig om, nemlig en demonstration af arbejdsløse, som syntes, at det snart kunne være nok. Jeg skynder mig også at forklare, at jeg ikke har båret nag til politi Dam. Han og hans kollegaer har nok ikke været særligt begej-

strede, da de skulle i slåskamp med ophidsede arbejdsløse. Havde digteren Halfdan Rasmussen været opfundet dengang, så havde de valgt en linje af ham til deres devise: »Jeg vil hel're slå min plæne end slå løs på pæne folk«. Den går på melodien »Strömt herbei ihr Völkerscharen«, hvis nogen skulle kende den.

Om Lassen Osbæk er at sige, at jeg langt ude er i familie med ham, men jeg er ikke nået til bunds i min genealogiske forsken. En granatexplosion eller anden krigsmæssig hændelse havde gjort ham skikket til to benproteser og en



Perlegade ved Genforeningen. Til venstre i billedet ses »Feldherren-hügel«.

invalidevogn. I begyndelsen af 20'erne var Lassen Osbæk socialdemokratisk folketingskandidat i Augustenborgkredsen. Det må antages, at nævnte krigsmæssige hændelse også havde bragt ham ud af en fredelig bane i et eller andet erhverv. Måske i en alsisk landsbyidyl. Han var blevet politisk vakt, og han var en god talsmand for Socialdemokratiet. Ved byrådsvalget i marts 1929 var han endnu kandidat på den socialdemokratiske liste, men siden brød han med partiet. Det har jeg, meget taget i betragtning, nogen forståelse for. Ved et vælgermøde – det kan have været i 1924 eller 1926 – foretog redaktør Swanholm fra Haderslev, som talte på Sønderborghus, en barsk sammenligning mellem frontsoldaten Lassen og oberstløjtnant Hjort, der havde taget ordet i debatten. Sammenligningen var ikke båret af finfølelse og udløste da også højlydte protester i forsamlingen. Swanholm tilhørte generationen af partifolk fra før århundredskiftet, og de talte anderledes. Desuden havde han været bladmand i Amerika, hvor de heller ikke er sarte. Som enhver ved, omtaler regerende monarker og redaktører sig selv som »vi«. En af Swanholms reportager erindres endnu, fordi den indledes med ordene: »Vi bestiger vor cykel«. En anden gang deltog han som tilhører i et sognerådsmøde, og da han savnede den rette ånd blandt sognerødderne, tog han ordet. Formanden protesterede, men Swanholm slog op i den medbragte kommunallov og læste højt: »Sognerådsmøderne ere offentlige«. Derpå fortsatte han sin belæring af de folkevalgte. I 1940 var Swanholm gået på pension. Aldersrente hed det dengang. Måske fik han ingenting, for han havde al sin tid været en sparsommelig mand. Den 9. april bemandede han påny redaktionen,

som af omstændighederne var blevet vakant. Han gjorde det med den ironiske bemærkning: »Der skal da være nogen til at tage imod dem«.

Man vil have bemærket, at situationen her er skildret med den mildhed, som afstanden i år medfører. Selv den, der gerne producerer skriftlig galde, har ondt ved at holde galden flydende i samme sag gennem mere end halvtreds år. Derfor skal det tilføjes, at intet er uden årsag, heller ikke arbejdsløses demonstrationer i tyverne og tredverne. Den skulle være stærk, som uden mén bar en arbejdsløshed gennem flere år på en helt utilstrækkelig understøttelse, der i sidste ende ribbede hjemmet og medførte tabet af den borgerlige ret, som hedder valgretten. I dag er det jo anderledes, og det har forbløffet mig at høre en politiker sige, at arbejdsløsheden er noget, vi må leve med. Der er også dem, som siger, at de arbejdsløse ikke er særligt villige til at søge job. I tyverne havde vi et kendt byrådsmedlem, hvis omkvæd altid var: »Jeg har aldrig hørt, det skulle være en skam at arbejde for sit brød«. Nej, en skam var det ikke og er det heller ikke nu. Dengang var der et par hundrede tusind af en meget mindre befolkning, som gerne ville arbejde for et beskedent brød. I mange var der heldigvis også kampgejst, vilje til at ændre samfundet. Hvad man ønskede, tager sig ydmygt ud målt med vor tids alen. Men hver tid måles som bekendt bedst med sin egen.

Tilføjes må endnu, at en af dem, der deltog i det skildrede møde bag fagforeningshuset, siden på dramatisk vis gjorde ende på sit eget liv under en afhøring på politigården.

Demonstrationerne var ikke operetteforestillinger.

Robert Huhle



Bjerggården. - Det gamle fagforeningshus.



Finn Løvschall
Læge
Sønderborg
f. 1932

En besynderlig hændelse, eller var der strøm i de gamle spoler?

I 1961, mens jeg var reservelæge på med. afd. i Sønderborg, fik jeg i en lille arbejdspause lyst til – uvist af hvilken grund – at kigge lidt rundt i maskinhuset, hvor jeg ikke havde været før og ikke havde noget ærinde. Til min store forfærdelse opdagede jeg, at man var i færd med at ophugge hospitalets gamle og ubrugelige Ekg-apparat, produceret af Boulitte i Paris og anskaffet i slutningen af tyverne. Uden tvivl et af de første apparater i Danmark. – Overlæge Leschly var jo kendt for sin fremsynethed og store interesse for moderne tekniske fremskridt indenfor medicinen.

Man oplyste mig om, at der var givet ordre til fjernelse af gammelt og ubrugeligt udstyr, også

af pladshensyn. Hele herligheden var solgt til fa. Josias, hvorfor jeg ikke kunne få enkeltdele af apparatet, men jeg kunne jo forespørge hos hospitalsinspektør Pilø. Løbende førte mine skridt mig til administrationsbygningen, hvor Pilø til min rædselsslagne beretning om vandalismen erklærede, at man ikke havde plads til museumsgenstande, og slet ikke af denne størrelse, og til mit ønske om at få et par enkeltdele meddelte mig, at staten ikke kunne forære noget bort. Noget nedbøjet tyggede jeg på de sidste ord, og i et anfald af galgenhumor, forespurgte jeg, om jeg så kunne købe lidt af apparatet. Dette forslag ændrede omgående sagen. Pilø kunne måske godt selv indse, at det ville

være synd om hele dette gamle Ekg-apparat blev condemneret. Vi fik aftalt en kg-pris, og for ca. 35 kr. blev jeg den lykkelige ejer af centraldelen – det Einthovenske strenggalvanometer på 30 kg og filmkassettedelen. Og hertil er historien en ganske almindelig beretning om et kuriøst indkøb.

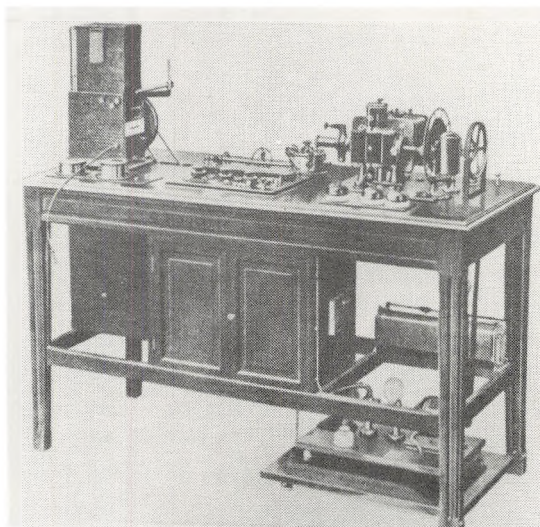
Men der et efterspil, som alligevel gør den til noget særligt. Da jeg om eftermiddagen kom hjem med mine trofæer, åbenbarede der sig noget nyt og uventet for mig. Min far, som i mere end et år havde siddet i kørestol berøvet talens brug, blev pludselig helt ophidset. Genkendelsens tårer stod i hans øjne, og han forlangte, at jeg kørte ham ind i konsultationen, hvor han omgående i reolen fandt Carl Wiggers: »Principles and Practice of Electrocardiography« fra 1928. Heri fandtes fotografier og beskrivelse af det ituslagne apparat.

Nærmere forklaring fik jeg af min mor, en forklaring som giver et lille indblik i datidens forhold på det daværende Statshospital i Sønderborg.

Min far blev ansat på med. afd. som 1. reservelæge i 1928. Da han var ankommet et par dage før ansættelsesdatoen, mente han, at god skik måtte være, at melde sig straks på afdelingen for at blive sat ind i dens arbejdsmetoder og særlige problemer. Men da overlæge Leschly så min far, lyste han glad op og erklærede, at så kunne han jo tage på sommerferie med det samme, hvorpå han forlod afdelingen omgående. Dette lille træk var karakteristisk for overlæge Leschly, som aldrig var bange for at lægge ansvar på sine medarbejdere, samtidig med at hans egen arbejdsevne var formidabel. Han fik derfor også mange gode og dygtige

medarbejdere i årenes løb, og meget godt arbejde er udgået fra hans afdeling.

Ikke lang tid efter min fars ansættelse ankom dette nymodens apparat, hvorved man – med lidt held – på fotografisk papir kunne optegne hjertets elektriske svingninger. Til assistance ved dette arbejde havde man afdelingens eneste sekretær, også overlægens privatsekretær, som samtidig – man kunne ikke have ledig kapacitet – var eneste laborant på hele med.afd. – frk. D. Jørgensen. Hun var uddannet husholdningslærerinde med lyst til hospitalsarbejde. På arbejde mødte hun kl. 8, og når hun ved midnatstid endnu ikke var kommet hjem, stillede hendes fader, rektor Jørgensen, hos overlægen for at hjemføre sin datter til en smule nattesøvn før næste dags arbejde, som jo begyndte kl. 8 – som sædvanlig. Skånetidsbestemmelser var ikke opfundet på det tidspunkt, og kapaciteten skulle jo bruges.



Den gamle electrocardiograf. På bordet til højres strenggalvanometeret.

Reservelæge Løvschall og sekretær frk. Jørgensen mødtes så over dette apparat. Det uundgåelige måtte jo ske, og da reservelægen en dag ikke havde strop i sin jakke, blev den syet i, og han blev hængende på nålen. Bryllupsklokkerne ringede i 1930, og jeg selv blev født i 1932 i den nylig nedrevne lægebolig A.

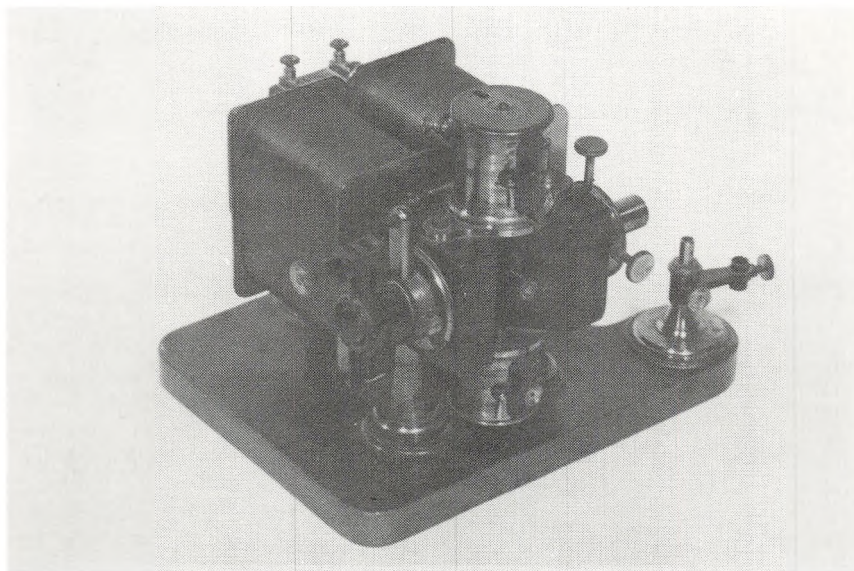
Ekg-apparatet blev brugt i flere år – men ak nye, smartere og mere anvendelige modeller så dagens lys, og en dag blev det udrangeret og anbragt i en mørk krog i kælderen under lægekontorerne på med.afd. Støvet lagde sig på det,

og det gled ind i glemslens mørke. Indtil det en skønne dag blev hevet op i det skarpe lys, mishandlet på det groveste og ødelagt. Nogle glemte strømme må der alligevel have været i de gamle spoler, som ubevidst er blevet opfanget af nogle antenner. Eller hvad var det ellers, der fik mig til – stik mod al fornuft – at gå ud i maskinhuset den formiddag?

Og nu står hjertet af det gamle Ekg-apparat i min vindueskarm i konsultationen – vi smiler til hinanden, og det får en varm tak for dets andel i min eksistens.

Ja, så var det alligevel en slags eventyr.

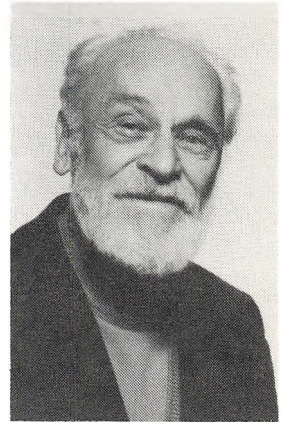
Finn Løvschall



Strenggalvanometeret



Kirketorvet under ombygningen 1929



Max Müller
Kommunekasserer
Sønderborg
f. 1903 – d. 1981

En gammel sønderborger har ordet

Det hører vel til god tone, at man præsenterer sig, når man henvender sig til et ubekendt menneske, eller til en ditto kreds af mennesker. Her i Sønderborg »stille vi wos jo fo'«.

Altså, jeg er en rigtig gammel Sønderborger, født 1903 her i byen, Perlegade 45 (nu Hans Hansen & Co. A/S). Dengang lå her en gammel kro, der i bogen »Fra Als og Sundevad Hefte 56 – Hundrede År i Sønderborg« side 16 fejlagtigt er betegnet som »Stadt Hamburg, Perlegade 36«. Denne bygning ligger vis a vis og huser nu fa. Centrum Frugt. –

Min far er født i Perlegade 69 og min farmor Perlegade 51, hvor min oldefar J. H. Bundtzen havde forretning. Dog går mine slægtsrødder i Sønderborg helt tilbage til Hertug Hans den Yngres tid (død 1622), ganske vist med afbræk. Selvfølgelig var familienavnet i helstatstiden »Møller«.

«Havbogasserne» er selvfølgelig også gamle Sønderborgere, men Dankwerth nævner på sit kort fra 1652 ingen Havbogade, men nok en Perlenstrass og en Fischerstrass. Jeg tilhører en familie, det er gået tilbage for. Min far havde nok at gøre med at mætte 11 munde, og vi lå vist derfor udenfor kampområdet dansk/tysk.

Jeg gik i »Knabenbürgerschule« (Ahlmannskolen), der lå på »Kaiser Wilhelm Allee«. Her gik jeg fra 1909–1919, og jeg præsterede det kunststykke at komme igennem denne anstalt uden at få tærsk.

Så var man ved at blive voksen, altså værdig til at gå med lange bukser, og man skulle til at søge en læreplads. Jeg var heldig : til trods for, at jeg kom fra et hjem »uden klaver« og ikke havde »Einjährig« – vist lig med real-eksamen – blev jeg antaget som lærling i »Sparkasse der Stadt Sonderburg« med tiltrædelse efter

påske 1919. Det var stort; men den unge vikar for den syge rektor Witt havde også givet mig en fin anbefaling, og så havde jeg da også underskrevet ansøgningen til sparekassens bestyrelse med »Ganz gehorsamst« og så mit navn. – Lidt underudviklet må jeg jo have været, for jeg aldrig lært at ryge.

Jeg skulle tiltræde i sparekassen d. 22.4. 1919. Lønnen var 10 Mark om måneden.

Sparekassen var »mündelsicher« – d.v.s., den var berettiget til at modtage umyndiges midler, hvilket efter 1920 varetages af Overformyndieriet. Og så var sparekassen kommunal; den kunne altså ikke gå konkurs. Byen garanterede for indlånene med hele sin skattekapacitet; men dette var en tysk indretning, der efter 1920 lidt efter lidt blev afviklet.

Det var en spændende tid i 1919/20. Man levede i en slags forgård til noget ukendt, men for os kunne det da kun blive bedre på alle områder. Først og fremmest skulle jeg jo passe mit arbejde i sparekassen.

Som yngste lærling har man jo de jobs, som ingen andre vil tage sig af, og som egentlig ikke har noget med selve uddannelsen til sparekassemand at gøre: passe kakkelovnen og gaslamperne, forsyne den gammeldags vaskekommode med friskt vand, bære det snavsede vand ud i gården, rende byærinder, hente øl til bogholderen, gå til bankerne, lappe gamle nødpengesedler sammen, o.m.m.

Lederen af sparekassen, rendant Iversen, var en meget flink mand, der dirigerede det hele med både fasthed og mildhed. Lidt efter lidt kom man jo ind bagom sparekassens mystik.

Øverste chef var »Bürgermeister Dr. jur. Hans G. Petersen«. Han var opslugt af tanken

om at modernisere den gamle sparekasse, hvorfor han vist også var medlem af »Girozentrale für Schleswig-Holstein i Kiel«. Dr. Petersen var reserveofficer og en meget tilknapet mand. Dengang var der et vældigt svælg mellem en borgmester og en sølle lærling.

Her en lille historie, der viser dr. Petersen fra en helt anden side.

Noget af magistratskontorets personale havde været en tur til Flensborg på cykel. Her havde man efter sædvane drukket en tår over tørsten. Hjemkommet til slaveanstalten (rådhuset) tog de unge mennesker deres cykler med op i rådhusalen, og hejsa, gik det med haløj rundt om de vise fædres bord. Dr. Petersen, hvis kontor lå i nærheden af salen, hørte støjen og gik ud for at se efter, hvad der var på færde. Med rynket pande stod han i døren og så på. Hvad foregik der vel bag hans pandeskal? Mon han har tænkt »nu er verden ved at gå under«, eller har han tænkt på sin studentertid og fundet lighedspunkter? I hvert fald rystede han lidt på hovedet og mumlede: »Ach! was, junge Leute!« Så gik han ind til sit.

Dr. Petersen havde overladt formandshvervet i sparekassen til sin gode ven »Stadtrat, Justizrat Alexandersen«. Han blev kaldt »Alex«, og han ledede sparekassen med klogskab og kærlighed. Hver tirsdag eftermiddag var der bestyrelsesmøde i sparekassen, hvor »Alex« havde ledelsen. Han var hjemmetysker af den gode slags – gårdmandssøn fra Gammelgab. Som rådmand var han meget øm overfor kommunens pengekasse. Engang, da de ansattes lønforhøjelse stod på dagsordenen, stemte han imod. En af byrådsmedlemmerne tillod sig den bemærkning: »Jamen hr. justitsråd, De giver da Deres egne ansatte en god

løn«. Derpå Alex: »Jamen, da drejer det sig jo også om mine egne penge og ikke om byens !«

Indtil revolutionen i november 1918 var major af reserven von Wulffen garnisonskommandant i Sønderborg. Han skulle passe på de sidste rester af den hær, der var stationeret i Sønderborg. Disse bestod af gamle landstormænd og sårede soldater, der efter et lazaretophold her i Sønderborg skulle gøres »kriegsverwendungsfähig« igen. Major von Wulffen bar blå briller, hvorfor han havde fået øgenavnet »Blauäugelein«. Han havde sit kontor i det såkaldte »Kommandantur«, Perlegade 11, senere Politistationen.

Blauäugelein var ikke vellidt, hverken af soldaterne eller af civilbefolkningen. Som bekendt stod der »Eiserne Landssturmann« i ensom majestæt foran rådhuset, men senere fik han selskab. Tyskerne havde under marchen gennem Belgien erobret en hel del krigsmateriel. Det, der ikke kunne bruges til den videre krigsførelse, blev fordelt til byerne omkring i landet for at blive opstillet som sejrstrofæer på rådhuspladser m.v.

Sønderborg var så heldig at få 2 belgiske kanoner, der pligtskyldigst blev opstillet foran rådhuset med munderne pegende opad Perlegade. Det var da flot, ikke ? Blauäugelein



Nedre del af Perlegade i tyverne

boede på hotel »Holsteinisches Haus«, der lå lige ved rådhuset. (Senere Hildebrandts Hotel).

I Sønderborg var der mange marinere, af kejser Wilhelm kaldet »meine lieben blauen Jungs«. Disse var flittige gæster i byens mange kroer.

Når de »kære blå drenge« om natten skulle hjem til marinestationen, eller et af stolte krigsskibe, var der selvfølgelig ballade og halløj i gaderne. Også marinesoldaterne havde et godt øje til Blauäugelein. Nogle af dem havde fået opsnuset, bag hvilke vinduer i Holsteinisches Haus von Wulffen skjulte sig. En aften, da de i løftet stemning passerede de belgiske kanoner, fandt de på at dreje kanonerne således, at mundingerne pegede mod Blauäugeleins vinduer. Næste morgen havde politiet nok at gøre med at dreje trofæerne den rette vej. Dette skete flere aftener i træk.

Blauäugelein havde for vane at tiltale alle almindelige mennesker, især soldater, med »Er«, for såvidt det drejede sig om personer af hankøn. En bogbindermester fra Sønderborg var indkaldt som »Landsturmann«. Da von Wulffen fik at vide, at pågældende i det private liv var bogbinder, havde han et arbejde til ham. Der udspandt sig følgende samtale mellem v.W. og landstormmand R. – v.W.: »Kann Er das machen mit seinen Elefanhänden ?« R.: »Jawohl, Herr Major«. – v. W.: »Er hat doch Elefanhände, nichtwahr ?« R.: »Jawohl, Herr Major !«

Blauäugelein og mange andre forsvandt »auf Nimmerwiedersehn« efter krigen. 1920 fik vi så afstemning og genforening. Det var en lykke, at folkets røst blev afgørende.

På sparekassen fordelte vi de første danske kroner, der kom fra Nationalbanken – lutter

nye sedler. Det var en foræring fra den Danske Stat til alle lønmodtagere i det genvundne land. Hele nødpengehistorien blev afviklet. – Det varede nogle år, inden Markafdelingen kunne afvikles. Gamle mennesker kom med sammensparede kroner. Jo, de skulle da omveksles til mark – den skulle nok få en god kurs igen. En ældre mand viste os en 1000 mark-seddel med ordene: »Se denneher kan aldrig tabe sin værdi«. Hvor tog de alle fejl !

J. H. Kock blev overgangsborgmester, et hvert, som han røgtede meget godt. Blot een gang var vi ikke rigtig tilfredse med ham. Han havde nemlig sagt, at der kun fandtes een kommunal funktionær, der beherskede det danske sprog, og det var C.J. Nu viste det sig, at denne funktionær gik hen og huggede af kassen – det var nu ikke i J. H. Kocks embedsperiode. Pågældende blev afskediget og han, der gjaldt for dansksindet, blev derefter tysk.

Det såkaldte gamle land havde sendt mange dygtige og flinke embedsmænd til Sønderjylland. Undtagelsen bekræfter kun reglen. Jeg nævner blot »Møllegårdsagen«. Det var chokerende, at en dommerfuldmægtig, der dog skulle være i dommerens sted, havde foregrebet sig på offentlige midler. 1922 blev pens. lærer, Johan Jacobsen, borgmester. I sin tiltrædelsestale sagde han bl.a. til os, idet han slog sig for brystet: »her sidder ingen muse-reder – kom bare til mig, jeg ved hvor skoen trykker !«

Jo, efter sådanne ord skulle personalet jo gå gyldne tider imøde. De blev nu ikke så gyldne endda. –

Imidlertid var jeg blevet knyttet nærmere til den kommunale Centralforvaltning, først til magistratskontoret, senere til kæmnerkontoret.

Rådmand, bankdirektør H. Nielsen, borgmester fra 1933–1946, havde gang på gang efterlyst en råbalance vedr. kommunens regnskaber. Dengang kørte kommunen med et gammelt preussisk, kammeralistisk, bogholderisystem, der gjorde det meget svært på en studs at fremtrylle en råbalance. Nu skulle vi altså have et moderne dobbelt bogholderi, og jeg blev udset til at assistere herved, idet man mente, at jeg var vant til at omgås tal fra spare-

kassen. Bogholderiet blev indrettet af revisionsinstituttet, Århus, og nu kunne rådmand Nielsen få sin månedlige råbalance.

Jeg var nu rykket lidt nærmere ind på livet af borgmester Jacobsen, der slet ikke kunne fornægte skolemesteren i sig. Lidt komisk virkede det, at han havde sine kontroldage, hvor han stod uden for rådhusdøren for at kigge efter, om vi også mødte på kontoret i rette tid. At der fandtes smutveje, tænkte han jo ikke på.



Øvre del af Perlegade i trediveerne

Engang havde vi fra kommunekassen købt en renteberegningstabel til kr. 8,-. Da drengen fra boghandler A. Clausen kom for at aflevere bogen, blev han standset af borgmester Jacobsen, og da han opdagede, hvad det drejede sig om, for han ind til kæmner Boysen og sagde: »den bog skal de ikke ha', den halve procent kan de vel nok regne ud i hovedet.«

På det tidspunkt solgtes mange byggegrunde, der tillige med gadebygningskostninger m.m. skulle renteberegnes. At alt dette sinkede den øvrige ekspedition var det måske for meget forlangt, at en tidligere skolemester skulle kunne forstå. Godt, vi var 2 assistenter på kommunekassen dengang, med en månedsgage på ca. 300,- kr. – vi havde råd til at investere hver 4,- kr. i en meget nyttig bog til gavn for kommunens kunder. Ved vor pensionering forærede vi den minderige rentetabel med dedikation til vore efterfølgere på kontoret. Såvidt jeg ved, eksisterer den endnu.

Ellers havde jeg det meget godt med borgmester Jacobsen.

Engang havde jeg ansøgt Magistraten om at komme op i en højere lønklasse. Det kunne ikke lade sig gøre. Borgmesteren kom selv til mig med den kedelige efterretning. »Ja, Mølle,« sagde han, »æ hæ gøe for't, wa æ kund, men æ Magistrat vil it«. Er det så sært, at mine øjne næsten blev fugtige over så stor en omsorg. Lad mig lige tilføje, at det drejede sig om en forhøjelse på kr. 25,- månedlig, men magistraten var generøs, man bevilgede mig det halve som personligt tillæg, altså kr. 12,50 pr. måned. Sådan gjorde man ved kommunen i 1926.

Min nye chef var kæmner Th. Boysen, der havde været byrådssekretær både i tysk og dansk tid; men han kunne ikke samarbejde

med borgmester Jacobsen. Derfor havde han søgt og fået kæmnerstillingen efter Chr. Becks pensionering. Boysen havde været Bezirksfeldwebel (Udskrivningsvæsen) i Flensborg. Han var altså efter tysk lov prædestineret til at få en passende (mittlere, höhere Laufbahn) tjenstemandsstilling indenfor stat eller kommune. Han var på det tidspunkt nok for gammel til at skifte fra sekretariatsvirksomhed til regnskabsvæsen, hvorfor han vel i nogen grad satte sin lid til mig unge knøs fra sparekassen, der lige var krøbet ud af skallen. Vi havde et udmærket samarbejde. Ofte overlod han et stykke selvstændigt arbejde af forhandlingsmæssig art til mig, og f.ex. lønningssektoren blev mit domæne, ting, som jeg rent uddannelsæssigt kun kunne profitere af. Ved det tyske militærvæsen havde Th. Boysen lært akkuratelse og sparsommelighed. Han gik endnu altid med søm under støvlerne, ligesom han også selv forsåede familiens fodtøj. Selvfølgelig var jeg da også Boysens bydreng, både tjenstligt og privat, et hverv, som jeg gerne har påtaget mig.

Engang havde hr. Boysen repareret datterens, frøken E's sko. Hun var dengang husholdningselev på en herregård i det gamle land. Hvad hun så har tænkt sig ved faderens omsorg for hendes sko? Jeg havde altså været på posthuset med pakken med skoene i. Nu ville skæbnen, at Boysens gode ven, H. Hansen, der var kontorbestyrer på socialkontoret, kiggede ind på kontoret. De var begge medlemmer af frimurerlogen. Boysen fortalte nu Herm. Hansen om, hvor flotte frøken E's sko var blevet – dem skulle Hansen da absolut beundre. Klart at jeg blev sendt over til posthuset for at låne den famøse pakke med skoene. Efter behørig

beundring blev skoene pakket ind igen og jeg retur til posthuset. Penge til barber og frisør brugte Boysen aldrig. Nej, klipningen besørgede kontorbestyrer Hansen efter lukketid. Så fik kærneren et gammelt forklæde bundet om halsen, og kontorbestyreren bearbejdede nu det kærnerlige hovede med klippemaskinen, indtil sidste hårtot lå på forklædet.

For en ordens skyld blot den bemærkning, at Th. B. var kommunens højst gagerede tjenestemand. De to herrer, der ikke var uden humor, kaldte dette foretagende »den kommunale«, altså frisørsalon. Når Th. B. var blevet skaldet, var der ellers ikke meget tilbage at frisere.

I tyverne og trediverne var der megen arbejdsløshed i kommunen. Vi oplevede, at de arbejdsløse demonstrerede foran rådhuset – ofte måtte politiet bruge kniplerne. Der kom mange sørgmuntre breve til kontoret, der drejede sig om skatteforhold m.m. Sørgeligt at se en morlil stå og græde, fordi kontoret havde gjort udlæg i mandens første ugeløn efter en arbejdsløshedsperiode. Selvfølgelig blev pengene tilbagebetalt, og en rimelig afdragsordning blev etableret. Lange og besværlige forhandlinger kunne vi have om fredagen med entreprenørerne, der også var i finansielle vanskeligheder. Engang ville en af dem gå hjem for at hente sin

revolver. Han ville skyde min kollega, men han kom dog igen uden revolver, og sagen blev ordnet i mindelighed. Lidt efter lidt kom der mere gang i arbejdet. Kommunen solgte mange byggegrunde – folk havde fået smag for parcelluse. Der skulle bygges gader og veje. Kommunen byggede nye og ombyggede gamle skoler. Kong Christian X's bro slog sine buer over sundet. Efter snart 50 års funktionstid skal den nu afløses af en ny bro. Det nye rådhus kom i 1933, men det har forlængst vist sig at være for lille. Mange gode virksomheder har givet arbejde til arbejdsglade medborgere, selv om vi må beklage Det Nordiske Kamgarnspinderis nedlæggelse, men håbet er lysegrønt. Det nytter ikke at hengive sig til negative nostalgiske betragtninger – bøtten vender altid igen.

Da jeg blev opfordret til at bidrage til Lions Clubbens Jubilæumsbog, og jeg fik sundet mig lidt, gik det op for mig, at jeg vist var ved at være gammel. Jeg blev klar over, at jeg vist er den ældste, både fra sparekassen og fra kommunens administration, der har gjort tjeneste i tysk tid. Denne konstatering stemmer ens sind til alvor.

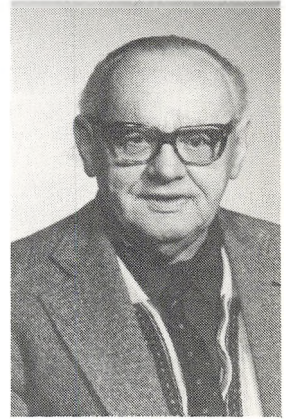
Jeg beder læseren tilgive en gammel Sønderborger, der har ladet kuglepennen løbe hen over papiret og derved er kommet til at overskride de afstunkne grænser for denne bog.

Sønderborg, d. 7.1.80.

Max Müller



Fra valgkampen i trediverne



Agner Sandhøj Andersen
Tømrer
Sønderborg
f. 1910

Ung i Sønderborg i trediverne

Robert Huhle har i sit afsnit beskrevet, med vanlig akkuratesse og humor, om begivenhederne omkring demonstrationen i byrådssalen og på rådhusstorvet i juni 1927. Den barske nød, som herskede blandt de arbejdsløse, var årsagen til disse begivenheder.

Vor borgmester Harry Christensen mindes i en udtalelse i anledning af det forestående kommunale valg d. 9-2-70 i »Sønderjyden« træk fra sin barndomstid, hvor hjemmet besøgte af fortvivlede og forbitrede fædre og grædende mødre, der havde deres daglige gang hos hans fader, tekstilarbejdernes formand. Disse mennesker henvendte sig i håbet om, at han kunne skaffe penge til at købe mad til deres sultende børn.

Dette var situationen i slutningen af tyverne og trediverne i vor by.

Den 4. november meldte jeg mig ind i tømrernes forbund, den 5. november besteg jeg min gamle cykel og satte kursen mod Esbjerg, hvor jeg søgte elevplads på arbejderhøjskolen, den eneste udvej, ingen understøttelse det første medlemsår, der var en chance for understøttelse til skoleophold fra arbejdsdirektoratet, alt afhængig af arbejdsløshedsprocenten indenfor faget. Et håb om at dette ville gå i opfyldelse, når jeg allerede var på skolen, blev endelig opfyldt i midten af december, da forstanderen havde modtaget meddelelsen, at understøttelse til skoleopholdet var bevilliget. Kost og logi samt undervisning var sikret i 5 måneder. Min rørlige formue ved ankomsten til skolen var 32,00 kr., de skulle slå til, og det gjorde de også. Fordringerne var ikke store dengang.

Jeg opdagede hurtigt, at elevholdet var delt i

2 halvdele. Elever, der kom på eget initiativ, og elever, der var tvangsindlagt af deres respektive socialkontorer. Det var jo også en måde at løse ungdomsproblemerne på. Man fik valget mellem højskoleophold eller ungdomslejligheder.

Hvor var vi fattige, jeg mindes således at når det var tøvejr og vi skulle ind på biblioteket i Esbjerg, måtte vi låne en kammerats gummi-støvler, thi vore egne sko var bundløse. En dag fik vi besøg af en onkel, min formynder, jeg var forældreløs allerede med 17 år. Af ham fik jeg et par sko med rågummisåler, så fodtøjsmæssigt var jeg reddet, dertil 15,00 kr., mange penge for en fattig højskolelev.

Efter et udbytterigt skoleophold, og fysisk godt i stand, der var kommet sul på kinderne efter at have ført et rytmisk liv, med god daglig forplejning, vendte jeg tilbage til Sønderborg, foråret 1931.

Hvad ventede, stadig håbløshed, situationen var faktisk tilspidset, ingen understøttelse fra fagforeningen, dengang 21,00 kr. pr. uge. Søgte arbejde, unge svende kom i bageste række ved ansættelse hos mestrene, familieforsørgere med børn blev taget først ind, dette var alt i orden, vi var solidariske, trods vor håbløse situation. Det første år som medlem af fagforeningen var ikke gået til ende. Nogle få ugers arbejde var det dog muligt at få denne sommer. Efter disse uger måtte jeg sammen med mange andre hutle os gennem tilværelsen på bedste måde.

En ugentlig understøttelse på 7,00 kr. var det som den daværende hjælpekasse så sig i stand til at yde de unge arbejdsledige. Dog kontingent til fagforeningen betalte hjælpekassen, dette var dengang 2,90 kr. pr. uge. Sygekasse-

kontingent måtte vi selv udrede, dette førte til, at flertallet af os blev slettet, det har nok været det billigste for det offentlige at betale for de få, der fik lægehjælp behov.

Jeg var blandt de heldige, et godt værelse med centralvarme beliggende i loftsetagen, gæsteværelse til selve lejligheden formoder jeg. Da jeg blev ledig, ville mine værter ikke modtage lejen, som – så vidt jeg husker – var en tier om måneden. Et troende ægtepar, som i praksis viste deres medmenneskelighed. Sådanne mennesker vil man aldrig glemme, men være takskyldig.

Skarer af hjemløse mænd befolkede vore landeveje. Arbejde Adler-hjem var hver nat fuldt belagte. Det var håbløsheden, der fik dem ud på disse vandringer. Også her i Sønderborg måtte problemet løses. I 1929 fik vi hjemmet for vejfarende, beliggende i Havbogade.

Spændingerne fra tyverne bestod stadig, røde oprørere var vi alle, trods usle forhold på alle områder holdt vi fanen højt. Vi blev ikke kriminelle, vi håbede på et nyt og bedre samfund. Vi slog ingen ruder ud hos socialinspektøren eller forulempede andre af kommunens embedsmænd. De var jo magtesløse. Respekt for medmennesket og værdier havde vi trods alt.

Vor opfindsomhed kendte ingen grænser for at klare dagen og vejen. Vi plukkede brombær og hyldebær rundt omkring i de dengang mangfoldige hegn, solgte disse privat eller til byens handlende. Nogle få kroner var hjemme. Det kunne også hænde, at fiskerne havde store fangster af sild, da kunne det lykkes at købe en kasse sild for 3,00 kr. Vi solgte disse med en god fortjeneste. Vi havde en kammerat blandt os, som var et unikum til at fouragere hos bøn-

derne, tit kom han med æg og flæsk, da levede vi højt derpå nogle dage.

Den grå hverdag prægede os alle, velfærds-samfundet var endnu ikke opfundet. En kop kaffe i kaffehallen til 20 øre, var der penge der-til 1 stk. rugbrød med fedt og salt, var tit vor morgenmad. Kaffehallen lå i et lille hus på Kirkebakken, bestyret af en elskelig ældre dame, som tit gav os fedtemaden gratis. Mange af os opholdt sig i K.F.U.M.'s barak i Havbo-gade. Sekretær Chr. Jensen, senere byråds-medlem, bestyrede dette sociale arbejde. Mid-

dagsmad hentedes på kasernen på skift. Alle var spændte på, om der nu var nok til os alle, ellers delte vi broderligt, – jo resterne fra sol-daternes bord gik ikke til spilde. Var flittig gæst på biblioteket.

Kontrol hver anden dag, skulle passes, den foregik i den gamle amtsretsbygning på hjør-net af Østergade og Perlegade, under ledelse af kontorbestyrer Petersen og fuldmægtig From. Et højst krævende job. Utaknemmeligt må det have været for From, som ekspederede ved lugen. Kom gemytterne i kog kom Petersen



Fra det store sønderjydske arbejderstævne i Sønderborg 9. aug. 1936. – Modtagelse på havnen.

frem, – en stor mand med autoritet, og alt faldt til ro. Amtsretsbygningen blev nedrevet i 1933, kontrollen blev henlagt til Liliegade, – vi var gemt godt af vejen.

Det var mandlig arbejdsløshed, meget sjældent sås kvinder på kontrolstedet, det har ofte strejft min tanke, hvorfor dette var tilfældet.

Beskæftigelsen i vor by dengang havde slagside til fordel for kvinderne. Kamgarnspindriet med flere hundrede ansatte, hovedsageligt kvinder, det samme var tilfældet med margarinefabrikken, og begrebet tjenestepiger ansat i private hjem eksisterede endnu. Mangen ung ledig har vel fundet sig en madkæreste, hvor må disse have følt sig lykkelige.

Arbejdsløshedsudvalget holdt stærkt besøgte møder på »Bjerggården«, meninger blev brudt, en oratorisk begavelse huskes tydeligt, Bruno

Hemmersam, som var i stand til at fange opmærksomhed hos alle fremmødte. Vedtagelser af forskellig slags stilet til byens råd og hjulpekassen blev vedtaget og fremsendt tit og ofte, resultater af disse mindes jeg ikke.

Jeg blev indkaldt til soldat. Fik kost og logi, samt løn 50 øre om dagen, som blev udbetalt med 5 kr. hver tiende dag. Hjemsendt fra militæret havde tilstandene i 1932 forbedret sig væsentligt, alt så lysere ud, alle havde fornemmelsen af at vi gik bedre tider i møde, at det skulle ende med den anden verdenskrig var der vel ingen, der havde ventet.

Dette var nogle strejf fra tiden dengang, jeg fristes til sammenligninger fra dengang og nu. Dette er ikke stedet, – det må vente til en anden gang.

Agner Sandhøj Andersen



Fra arbejderdemonstration i Jernbanegade

Poul Bo f. Jensen
Universitetslektor
Ålborg
f. 1921



Lykkelig sønderjysk barndom

Min sønderjyske barndom, perioden 1921–34 har i min erindring en uhyre udstrækning. At *tid* ikke er det samme hos unge som hos gamle, berører Knud Sønderby i sit essay: »Tanker om Tiden«. Heri refererer han til en belgisk læge, der med udgangspunkt i sårhelings tidens forskellige hastighed hos unge og gamle opstiller en teori om den biologiske tid. Det vil sige, at sårhelings tiden gøres til en konstant og vore almindelige timer, dage og år til noget variabelt. »Hvem husker ikke, hvor lang en søndag eller en sommermåned kunne være, da man var barn, hvilket forslag der var i dagene, ugerne, månederne?« skriver han.

Det tror jeg, at hele min søskendeflok er enig med Knud Sønderby og mig i; og sårhelings tid var noget, vi vidste besked om. Lad mig straks præsentere dem, jeg indbefatter i dette »vi«:

(Status per 1/7 1930 :) 1) Aage, 13 år, 2) Knud, 11½, 3) Poul (ego) 9½ 4) Kirsten, 7½ og 5) Dagmar, 1½; altså ialt 5 søskende med det fælles »efternavn« Bo Jensen. De var kommet til verden med ca. 2 års mellemrum, bortset fra den sidste, som vi andre måtte vente på i ikke to, men fem – l a n g e – år. Vi tre ældste fandt det senere praktisk at slette »Jensen«; det skete med fars billigelse, men vi fandt dog ikke på at slette Bo.

På den brede grusvej ind til Kurhotellet, der dengang lå øde hen, spillede hele kvarterets drenge fodbold, hvorfor i hvert fald mine brødre og jeg i sæsonen kunne fremvise knæ, der så ud som bøf tartar, en delikatesse, jeg er gået udenom hele mit liv; for vi havde hver – fordelt på to knæ – råmateriale til mindst fire stykker. Tartar'en holdtes frisk med vattotter med jod

– og det var ikke det nymodens »tøsejod« –, brutalt smækket på hele sårmonstret af mor eller vores tjenestepige; det gav et gib gennem hele nervesystemet, men det skulle overstås, for de andre måtte jo imedens undvære en halfback ude ved Kurhotellets indkørsel.

Fem børn, det var selv med datidens standard et ganske pænt antal, på vores vej vistnok kun overgået af familien Lyck, der forøvrigt ret ensidigt satsede på drenge.

Men for at en så stor børneflokk som vor kunne trives, skulle to forudsætninger helst være opfyldt: de rette forældre samt gode boligforhold, det der med et skrækkeligt ord nu kaldes trivselsmiljø.

Vore vel- og selvvalgte forældre var: H. M. Jensen, født og opvokset i et karetmagerhjem i Brenderup sogn på Fyn, endnu i begyndelsen af 1920 adjunkt ved Helsingør Højere Almenskole, og Eva Bo, gift Jensen, stammende fra et højskolemiljø i Testrup ved Århus. En helt afgørende vending i deres og familiens tilværelse indtraf, da Sønderjylland efter afstemningen blev genforenet med Danmark. Mine to ældre brødre var født i Helsingør, og da jeg kom til verden i januar 1921, var det ikke Kronborg og Øresund, der kendetegnede *min* fødeegn, men Sønderborg slot og Alssund. Også i valget af fødested var vi søskende ret kræsne. Selv om Johannes V. Jensen så smukt og rigtigt siger: »Og Kronborg luder ved Sjællands port«, så vil jeg om Sønderborg slot hævde: »Det luder sgu' dobbelt så meget.« (»Sgu'et« skyldes et skjult citat fra Halfdan Rasmussen!). Det kan derfor næppe undre nogen stedkendt, at de danske rigsdagsmænd *måtte* istemme »Der er et yndigt land«, da sommerskyer og »A. P. Bernstorff« med lyst stod Alssundet ind i hinandens følge.

Far og mor overværede det, og selv mener jeg at have fået de første nationale impulser i min præ-natale tilværelse. De var sejlet til Kolding og cyklet derfra til deres fremtidige hjemby. Der kom altid en klang af varme og indestængt begejstring i fars stemme, når han berettede om de mange æresporte på hovedvejen fra Kolding med inskriptioner »Velkommen til . . .«. Beretningen kulminerede i omtalen af det, som Ernst Kaper har kaldt »Den største stund, vor slægt har oplevet«, og dermed mente han ligesom vi andre »tilstedeværende« Genforeningsfesten på Dybbøl den 11. juli 1920.

I 1925 lod far bygge hus på Hertug Hansvej. Styreformen i hjemmet var den oplyste enevælde; H. M. Jensen – af nogle kaldet Hans Majestæt, i virkeligheden Hans Mathias – styrede nogenlunde enevældigt dette lille rige med autoritet og streng retfærdighedssans. Interpellationer fra undersåtterne kunne dog fremsættes – helst via mor –, der i fars fravær – censorrejser og opgavekommissionsmøder – var rigsforstander med rådighed over et afmålt, men tilstrækkeligt pengebeløb. Og vi befandt os godt ved det, og fred og harmoni herskede, når blot en af øvrighedspersonerne var til stede eller i nærheden til direkte eller indirekte at hævde husets anseelse og love.

I familien hyldede man Gud, Konge og Fædreland og holdt Berlingeren samt »Hejmdal«, H. P. Hanssens avis. At Gud var vort forsyn var ganske indiskutabelt, som vel blandt flertallet i grænselandet. Man inddrog ham jo også i nationalitetskampen på dansk side, selv om man f. eks. måtte ty til nordmanden Bjørnstjerne Bjørnsons ord: »har den Herre stille lempet, så vi vandt vor ret.«

Længe før Cimber Air's tid kunne det højst usædvanlige ske, at en flyvemaskine (i 1922) kom lavt hen over byen; Knud (4) udrød spontant: »Er det Gudfader?« Sammentrækningen »gudfader« stammede fra mors daglige bordbøn, som en senere generations børn opfattede som en lille »køkkenandagt«. Endnu står det klart i erindringen, hvorledes de voksne tålmodigt og tavst ventede på, at vi indstillede vor småsnakken, så bordbønnen kunne påhøres i stilhed, og måltidet derpå påbegyndes, og da

var sulten oftest større end den let vakte snakketrang.

Aftensang med indlagt Fadervor indgik i den daglige rutine. Efter en travl dag med tumlen i »mark og lund« (dvs. Ringriderplads og Kurhusskov) var denne stund i det, der – uden at være det – kaldtes »dagligstuen«, en oase af fred og afslapning, – og som vi dog sang! Det må have frydet Ingemann og Grundtvig i deres hinsidige boliger! Men det var Mozart, Schubert, Beethoven, Liszt og de andre klassikere,



... og dansen går ... Statsskolen på udflugt til Fiskerhytten

der fra deres sorte rammer – 7 ialt – så alvorligt ud over forsamlingen, når mor ved det opretstående Hornung & Møller-klaver fandt frem til det rette toneleje.

Nu i 1981 er Hertug Hansvej en stille og fredelig villavej med ret begrænset trafik; i vor barndom var den mest dramatiske og ilsomme form for færdsel købmand Miangs udrykning på cykel, når brandsirenen kaldte det frivillige brandværn til samling ved »æ sprøjthus«. Der boede vist én bilejer på vejen, direktøren for Solofabrikken, konsul Mees, hvis store villa på en dobbeltgrund var vejens stolthed. Mon det var af taktfølelse over for sine mindre begunstigede naboer, at man sjældent så ham bile til sit arbejde? Der var foran dette vejens eneste storborgerhus rigelig plads til de to flagstænger, hvor der kunne flages med henholdsvis hollandsk og dansk flag. At alle villaer havde flagstang i forhaven og brugte den flittigt, var en given ting. Nutildags er flagstang i haven – i hvert fald der, hvor jeg har boet, snarere en undtagelse end en regel. (Medmindre det drejer sig om kolonihaver, hvor der er national festdag hver søndag i sæsonen !).

Vi levede i flere henseender i en beskyttet verden. Umiddelbart følte vi os beskyttet af de danske soldater, der jo regelmæssigt marcherede forbi – tit med regimentsmusikken i spidsen – spillende for eksempel »Dengang jeg drog af sted . . .«; – så følte vi – måske lidt naivt –, at vi var involveret i en national kamp. De lyseblå gendarmere, som kom og gik hos vor nabo i nr. 11, tjenestebolig for den næstkommanderende i grænsegendarmeriet, bestyrkede kun denne fornemmelse. I lang tid var det kaptajn A. Ørsted-Pedersen.

I nr. 7 og nr. 13 boede også militærpersoner;

kaptajn J. Gordon Norrie henholdsvis P. M. Troels-Smith. Se det var flotte navne og titler ved siden af vores beskedne »lektor H. M. Jensen«, og når den lange kolonne af soldater i taktfast march passerede vore huse, forekom det os, at vi uberettiget fik vor andel af trompetfanfarer og militære hyldestmarcher, der var bestemt for mere værdige ører end vore. Men det stivede vores selvfølelse af, at der på den store mahognisekretær i dagligstuen stod et billede af far i soldateruniform. I forlovelses-tiden havde far været indkaldt til sikringsstyrken. Mod eventuelle fjendtlige anslag, som dem, der blev sunget om i »Dengang, jeg drog af sted«, følte vi os vældig beroligede. Men med hver fiber i vor krop var vi bevidste om, at beboerne på Strandvejen og Hertug Hansvej befandt sig i de yderste forpoststillinger, og vor foruroligere ville være blevet mangedoblet, dersom militæret havde fundet det opportunt at lægge ruten omad Sundquistgade.

Op ad bakken ved Kongevej og hen ad vejen kørte dagligt en brun ekvipage, en art containervogn, på bukken sad to næsten anonyme, halvsovende kuske med deres værdifulde last velbevaret bag brune træskodder. Vi kaldte den chokoladevognen, og den transporterede lokumsspande med indhold til et eller andet sted ved Ladegården; på markerne lidt længere ude mod skoven aflæssede skraldevognene deres mindre nyttige last, som så blev brændt af dér.

Langt mere opmuntrende var imidlertid vores fiskermand, der ca. en gang ugentlig forkyndte sin ankomst ved afsyngelsen af en sælsom sang, smuk og melodios, men – måske på grund af et vildtvoksende hvalrosskæg – noget uartikuleret. Den lød omtrent sådan:



Hvis mor eller vores pige så gik ud for at købe rødspætter, så kunne det ske, at han ikke havde nogen den dag, men én gang indøvet kunne hans reklamesang ikke sådan uden videre ændres, den var uforanderlig som en standard reklame-kliché i »Hejmdal«. Det blev aldrig opklaret, hvad »Lieblens glans« dækkede over, måske ulykkelig kærlighed? Noget i indledningstonernes beherskede vildskab kunne tyde på det.

Helt anderledes udramatisk formede mælkesalget sig fra en hvidmalet, hestetrukket vogn, hvis komme forkyndtes ved manuel messingklokkekimen. Bag vognens hvide brædder skjultes mælkejunger, hver forsynet med en mes-singhane, der stak ud forneden. En kvart om-drejning med en magisk nøgle, og hvid væske postede ud i vores til formålet hensatte blå emaljespand.

Andre lydlige indslag i den altid afvekslende hverdag leverede det lille tog på den smalsporede jernbane fra havnen til gasværket; det transporterede – prustende og stønnende og med hyppige skingrende fløjtesignaler – kul og koks ud til gasværket, der var nabo til Lade-gården; gasværket forsynede de fleste husstande med gas til madlavningen, men var også ansvarlig for gadebelysningen i mere inferiøre villakvarterer sådan som vores. »Kild' æ løjtpæl, sin grin di u' å gasværk !« som en standardvittighed forkyndte.

At Hertug Hansvej virkelig hørte til yderdistrikterne, det blev vi dagligt smerteligt erindret om, idet det kun var et landpostbud i sort uniform, der betjente distriktet, og vi måtte vistnok tage til takke med to daglige ombæringer. Han var en tavs og indesluttet tjenestemand, en fordel for ombæringens effektivitet, men en mulig selskabelig ulempe.

Kun et boldkast fra vores havelåge lå tennisbanerne, først 3, men snart 4 i antal. Der hang vi med ti udspilede fingre som gribeklør fast i hønsenettet i næsegrus beundring for de hvidklædte ketchersvingere, og nød undertiden den ære at blive lukket indenfor som bold drenge; vi iførte os gerne tennissko for at opnå den begunstige! Snart blev mors baghavetørre-plads, – en græsplæne omkranset af 6 solide pæle –, omdannet til en virkelig lawn-tennisbane; selv en datidens Bjørn Borg ville hovedrystende have erkendt ligheden med Wimbledon's ujævne og nedslidte græstæppe med det uberegnelige opspring, en lighed, der dog fra vor side var ganske utilsigtet. Ketcherne var solide træbats fra bordtennis, og boldene stammede – fuldt legalt – fra taknemmelige seniorspillere.

Men det var især fodbold, vi drenge gik op i med liv og sjæl. Sønderborg boldklubs 1. hold spillede i det, der dengang hed »mellemrækken«, og turneringskampene afvikledes på den træ-omkransede opvisningsbane nær Sundquistsgade. Arvefjenden var Haderslev, og et blik i det trykte program var styrkende for lokalpatriotismen og optimismen før en sådan kamp. Sønderborgs hold begyndte nemlig med »Godt«, mens Haderslevs sluttede »Forkert«; sådan var navnene på de to målmænd.

De lange solfyldte sommerdage – for somrene var længere og varmere dengang –, blev ofte tilbragt ved en af byens mange badestrande, helst »skydebadestranden« med det fine sand, og i de lange vintermåneder, hvor der *altid* var rigeligt af sne, var f. eks. bakken bag ved hotel »Bellevue«, senere Strandpavillonen, fremragende til kælkning. Fra konditoriet i Strandpavillonen kunne det hænde – oh, hvilken fryd! – at man formedelst en gul enkrone erhvervede en stor bakke med 10 (ti) konditorkager, der blev båret hjem i triumf til eftermiddagskaffen. En sådan luksus hørte dog til de sjældne, og er i erindringen associeret med sommer, ferie og familiebesøg. Derimod kunne det ske, at vi en almindelig hverdag bortødslede 2 øre for hos »mutter Ebbe« midt i byen at erhverve »en tut bom«, dvs. blandede bolcher. Negerkysse og kokosbollerne kostede 5 øre stykket; men så var det også næsten nævestore eksemplarer. Det følte ikke helt »comme il faut«, da en dreng til en klassekammerats fødselsdag for sin krone havde købt 20 negerboller; hvad ville det arme fødselsdagsbarn have næste dag? Og han kunne have ejet en »Flemming-bog«!

Priser på egentlige kolonialvarer husker jeg derimod ikke, for dem kom budet fra købmand Danielsen med fra Perlegade. På ryggen havde han under cykleturen en vidjekurv af størrelse som to tornystre.

Men perioden indtil 1939 var præget af prisstabilitet, ja endda med visse prisjusteringer nedad. Porto for et almindeligt indenlandsbrev faldt i 1927 fra 20 til 15 øre. I 1926 måtte man give afkald på 2 napoleonskager for at få sendt et brev f. eks. til Hillerød, i 1927 var det kun 1½ kage. I Hillerød boede mormor. Da hun i 27 ofrede en togrejse for at besøge familien,

kunne vi svælge i konditorkager, hvad vi vistnok også gjorde den sommer.

Vi blev sat i Sønderborg private Forberedelseskole. Med skam at melde: vi kunne lide at gå i skole, videbegærlige som vi var – på børnevis, og jeg husker ikke noget om, at vores kundskabstegnelse blev hæmmet af frustrationer, som det jo hedder. En moster tog et billede af mig, smilende på vej ind ad Privatskolens hvide stakitlåde. Nå, ganske ærligt, nogle vanskeligheder må der have været, for der var vist noget med ufrivillig vandladning og en – ved denne lejlighed – streng mor, der 2. gang sørgede for, at man kom i skole i sorte pigebukser med elastik forneden. Det virkede ikke efter hensigten! Erik Lyck udlagde det ridderligt som en sygdom. Det lød forkert i mine ører, men klarede for nogle drillerier.

Til skolen var der to ruter, man kunne følge: I begyndelsen gik den ad Kongevej og Ringridervej; Privatskolen lå på Ahlmannsvej-hjørnet. Dér var de tre andre hjørnegrunde frie; nu er kun disse tre bebyggede. Efter at have været ophøjet til »Rockerfeller-institut« blev bygningen nedrevet, har jeg ladet mig fortælle, eller foregik der *for* sprængfarlige forsøg dér?

Hvordan man var udstyret? De få og lette bøger kunne brede sig i deres rigelige tornysterbolig med lunende sælskindsovertræk. Når man løb, hoppede så klappede træpenalhuset indeni. Det var en fryd at få sådan et i eje: To etager, den øverste bolig for to røde Viking nr. 2 – var udslælig á la Pontonbroen over Alssund; i stueetagen boede penneskaffer og grifler trygt side om side. Et lille rum husede penne. De købtes formedelst 2 øre pr. styk hos boghandler Clausen på Perlegade, jo, for han var dansk; hans brede sorte moustache kunne vi genkende fra

billeder fra Genforeningen. De fleste foretrak »skolepen« for »elastikpen« til det fine skole-ridt, som Knuth Becker så elegant lader sin Kaj Gøtsche deltage i: nederst pennen, så elevens hånd, og øverst, ridende i den vanskelige balanceakt: lærerindens store dirigerende hånd; i mit tilfælde var det frøken Gudmes, der fast og venligt formede overintendant Jørgensens svære skriftegn. I deres kalligrafiske skønhed var de uopnåelige idealer for flertallet i klassen; hvert bogstav hævdede sin særegne, næsten uefterlignelige individualitet. De store D'er var især vanskelige; mine kom til at ligne anskudte fuldriggere, og over for forskriftens stolt knejsende svane af et »L« var mine efterligninger som rækker af grimme ællinger. Jeg erkendte dengang og må beskæmmet indrømme det ved gensyn med skriftlige vidnesbyrd, at mit sølle mg÷ var velfortjent.

Privatskolens stærke binding til Statsskolen manifesteredes ved, at lektorerne Sigtryggson og Gudme indtil klokken 2 hver dag afstod henholdsvis kone og søster til den lille skole.

Efter veloverstået optagelsesprøve ventede der os en anden og barskere tilværelse på Statsskolen, hvis store legeplads vinkede forjættende bag trådgitteret. Dengang anfægtede ingen, at en skoleklasse eventuelt måtte deles. Den elev, der ikke bestod, blev straffet ikke alene med ikke at blive »ophøjet« til mellem-skolen, men også med tabet af næsten alle tidligere klassekammerater; unægtelig en hård lod for en 11-årig!

En slags indvielse i en nyere og strengere skoledisciplin oplevede jeg, allerede da jeg blot læste om min optagelse. Adjunkt Peter Kæstel så mig ved opslagstavlen dagen efter den skriftlige del af prøven; han lagde an til en rigtig ende-

fuld, medens pedel Kolmos, alle elevens ven, lunt smilende så til. Men at der kunne vanke lussinger fra visse kanter, det havde jeg allerede erfaret; Knud havde livfuldt fortalt om den nyansatte adjunkt Ottosens humor og vittige anekdoter, han havde noget af en skuespiller i sig, – og det tolkede jeg sådan, at han nok ville goutere en snebold kastet bagfra på kort afstand; snebolden forfejlede sit mål, men Ottosens lussing ikke. Rimeligt og retfærdigt, men det med humoren havde enten han eller jeg misforstået. At »Adde« uddelte endefulde var egentlig blot at opfatte som en art manddomsprøve for de »begunstigede« drenge; pigerne var jo knapt værd at opdrage på. Men ak, disse Adler Lunds og andre velmenende mænds æresbevisninger blev mine brødre langt rigeligere til del end mig.

Når man lejlighedsvis vender tilbage til sin fødeby, er følelsen af at være udenfor – trods enkelte personlige relationer – ret stærk. Byens fysiske udvikling fylder mig – trods to små forbehold – med beundring over fremsynethed i byplanlægningen hos byens vise fædre. Det gamle rådhus' kamtakkede facade for enden af Perlegade gav noget markant i bybilledet, og også det store tårn og spir på Mariekirken savner jeg; indkørslen eller nedkørslen fra Dybbøl-gade – et næsten lige så stærkt moment som indsejlingen forbi slottet mod Christian X's bro – har dog i mine øjne kun sat lidt til.

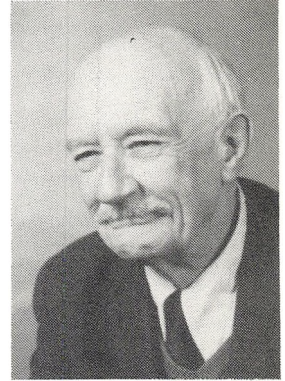
Men bybilledet – især havnefronten – er blevet mindre molesteret end i mange andre byer, hvor politikere og byplanlæggere har gjort skrabud for »udviklingen«, som var denne abstraktion styret af en eller anden naturlov uden for menneskelig kontrol.

Poul Bo



Torvedag på Kirketorvet

Poul Kamp Schiøth
Journalist
Sønderborg
f. 1907



Ridderne om det runde bord

Det er med de største betænkeligheder, jeg giver mig i lag med at løse den opgave, Lions Club i Sønderborg har været så elskværdig at læsse på mine skuldre, at fortælle lidt om »nogle af de originaler, jeg i årenes løb har mødt i Sønderborg«. Ved nærmere eftertanke vil man vist nemt kunne se, at det er et meget farligt gebet at vove sig på, da det jo vel næppe er en selvbiografi, man ønsker fra min hånd!

Der er først og fremmest spørgsmålet, om man skal nævne navne? Vel nok er de alle, som jeg tænker på, under mulde, som det hedder om dem, der har sat træskoene, men der er da for manges vedkommende efterlevende, koner, børn eller børnebørn, som afgjort ikke kan se noget morsomt i, at deres hedengangne mand, far eller bedstefar bliver offentligt hængt ud som byoriginal!

Nævner man altså navnene, enten de rigtige, som er opført på dåbsattesterne og indskrevet i kirkebøgerne, er det galt, og gør man det ikke, så mister opgaven sit salt. Så kunne den lige så godt og måske bedre løses af en digter, der fik lov at lade sin fantasi spille lystigt. Det er derfor, som man ser, et ret så alvorligt dilemma, jeg står over for. Jeg tror, jeg vil gøre både-og, hvor det ikke kan gøre nogen skade, vil jeg nævne dem ved navn eller nom de guerre, og hvor det ikke kan lade sig gøre, unklade det! Nu får vi jo se, hvordan det spænder af efterhånden som værket skrider fremad, men under alle omstændigheder vil jeg understrege, at jeg bestemt ikke har til hensigt at såre nogen eller gøre dem kede af det.

Men vi kan da sikkert også få lidt gemytlighed ud af det uden, at det skulle blive følgen.

Det er da sådan, det mener jeg i hvert fald, at vi alle i virkeligheden ikke har noget at lade hinanden høre med hensyn til originalitet eller ikke. En original er jo ikke nogen forbryder eller noget dårkistemedlem, men en som blot adskiller sig fra andre ved en eller anden ejendommelighed, som f.ex. at sige tingene lige ud af posen og uden omsvøb. Det er ikke almindeligt, og er det ikke almindeligt, så er det originalt, og den, der gør det, en original! Men derfor kan vedkommende da godt være et hjertevarmt og ejegodt menneske, som ikke gør en kat fortræd, medmindre den af vanvare er kommet til at kradse ham!

Bogen her skulle beskæftige sig med ting og sager, som de foldede sig ud i tidsrummet mellem de to store verdenskrige, almindeligt kaldet mellemkrigsårene. Jeg kom imidlertid først til Sønderborg i begyndelsen af 1930, så det kan kun blive 30'ernes epoke, vi her kommer til at beskæftige os med.

På det tidspunkt var der ikke ret mange, som fik lov at gå rundt under sit døbenavn. Enhver havde eller fik hurtigt sit øgenavn, og en, som selv havde et, kommuneassistent Peter Jacobsen, kaldet »Per Jøde« i modsætning til hans bror, der var produkthandler og altså handlede med skrot og huder, som altid hed »Andreas Jøde«, førte en formelig øgenavne-protokol med hundredvis af navne. Hvad der egentlig er blevet af denne »blå bog« kunne jeg godt lide at vide! Jeg selv kom hurtigt til at figurere i den under navnet »Nummer Sieben«.

Det gik til på den måde, at vi i en større kreds omkring det store runde bord på »Colosseum«, var kommet til at drøfte det meget interessante og betydningsfulde spørgsmål, størrelserne på hatte- og skonumre i Amerika og her hjemme.

Jeg tillod mig at bemærke, at jeg havde amerikansk hattenummer syv, og så . . . ja så kom jeg til at hedde »nummer Sieben«, og det hed jeg lige til jeg fik navneforandring og kom til at hedde »Klam« Schiøth, fordi jeg en dag afslog en opfordring til at give en runde med den begrundelse, at jeg den dag ikke hed »Kamp Schiøth«, men »Klam« Schiøth. Så var det sket, og jeg lyder det såmænd gerne den dag i dag, – at sige da, når jeg er mellem venner. Men den skare tynder det jo desværre også stærkt ud i. Men frækheder fra nybegyndere i ridderfaget vil jeg nu nok have mig frabedt.

For vi var jo en flok riddere, ligesom kong Arthurs, omkring det runde bord, nemlig det, som befandt sig på go'e gamle »Colosseum« under »Jønne Smej« og »Anna Smej«s ægide. Det bord var så stort, at det ragede helt ud i den karnap, der gik ud over Perlegades fortov, men nu forlængst er forsvundet, og det var så omfangsrigt, at vi i to rækker uden omkring hinanden mageligt kunne være 15–18 stykker i flok. Dem i bageste række rakte ind mellem dem i forreste for at få fat i deres krus. Og så blev der snakket. Og da var det nok »originalerne«, som førte det store ord.

En af de skrappe drenge var vinhandel-omkringrejsende Alex Kreutzfeldt. Han var det, man kalder a practical joker, der fik os andre til at gå i vandet med alt tøjet på, som man siger. Men en gang i hvert fald var det ham selv, det kom til at gå ud over. Man vidste, at hans livretter var klipfisk og boghvedegrød, »tarregrø« på sønderborgsk. Alex kørte altid standsmæssigt rundt til sine kunder i en flot wiener-vogn med kusk på bukken og efter en slavisk fulgt rute. Så var der et kvikt hovede, som telefonerede raden rundt til alle de kroværter,

Kreutzfeldt skulle besøge på sin rundtur og hvor han skulle indtage sine middagsmåltider. Han fortalte dem, at de burde traktere ham med hans livretter, så ville han aldrig glemme dem det. Og det gjorde han vist heller aldrig, for han fik fra mandag til han var hjemme igen lørdag, ikke andet end . . . klipfisk og tarregrø' !

En af de sjoveste »originaler« var, synes jeg, en brav og flittig håndværker, som kaldte sig selv og villigt lød navnet »e bliktud«. Han nød

dagligt sin medbragte frokost bestående af en rundtenom sammenklappet lever-og-ståhejmad skåret i små firkanter, som han delte rundeligt ud af, rakt på spidsen af et instrument, der nærmest kan karakteriseres som en kombineret kniv og neglerenser. Men leverpostej var hjemmelavet og smagte fortrinligt. Og der var selvfølgelig altid en eller anden villig sjæl, som til gengæld trakteredede på en omgang af tante Claras de små klare ! Vi muttede Maren !

Kunne man så få, og det var ikke så svært,



Colosseum

bliktuden til at fortælle om »Monky«, en abekat, han engang havde haft, og om alle de streger, den havde spillet ham, så lå vi alle flade hen af grin, selv om nogle af os havde hørt historierne mindst tyve gange. De var lige ens og lige sjove hver gang. Som f. ex. når han beskrev, hvorledes Monky var sluppet ud i gården, hvor den optrådte som linedanser på en tøjnsnor behængt med et nygift ægtepars splinternye sengetøj. Monky fandt hurtigt et »gaf« i en af dyerne, eller lavede selv et, og så ragede den »åll e feer« ud, så de føg omkring som et snevejr. Så måtte der købes en ny dyne på bliktudens regning, selvfølgelig. En dag, da Monky var tøjret ude i gården, observerede den et stort fad nylavet rødgrød, der var sat til svaling i et åbentstående vindue. »Den forbandede afkat«, som han kaldte den, stak først forsigtigt en finger ned i grøden og tog en smagsprøve, hvorefter den omfavnede hele fadet, men væltede uheldigvis bagover ned i gården med fad og grød over sig.

»U-u-u«, sagde den og tog fat på at smide så meget grød, som muligt tilbage gennem køkkenvinduet, og så fremdeles med beretning om de bogstavelige »afkattestreger«, Monky havde bedrevet, og hvori også »Lora«, en efter beskrivelsen pragtfuld amazonpapegøje, spillede en ikke uvæsentlig rolle. En dag havde aben berøvet papegøjen, eller, som dens ejer kaldte den: »e papagaje«, dens flotte hale. Da han kom hjem, gik den rundt i buret og klagede sig: »Lora, Lora«, mens aben sad oppe på gardinstangen og grinede.

»Den var gufordæmme mæ«, sagde han, »skiefull. Den haj drokken åll min bræenvien ! Ja, den »afkat«, den Monky, den Monky. Til sidst blev Monky foræret til to gamle damer, der

vist boede i Søndergade. Da e bliktud afleverede den, hilste den på den ene af damerne ved med »sin lill haen« at gribe hende om næsen. »Hon haj såen langt snydeskavt«, sagde han lakonisk.

En, der kom ret ofte, en lille tagtækker, fortalte gerne, dog uden ret mange tilhørere, om alle de gange han havde reddet folk fra at drukne og alle de gange, han selv havde været i livsfare. Han var, ifølge eget vidnesbyrd, bl. a. en gang, da han var med til at lægge nyt tag på kasernen, styrtet ned, uden at komme noget til ! Han var rødhåret, men det var nu ikke det, han døde af. Det skete nemlig en dag, at han hjemme gik rundt i stuerne på hosesokker, og han trådte da en synål op i den ene fod. Der gik blodforgiftning i såret. Det var mærkeligt, at en synål skulle gøre det af med den tapre mand !

»Lille Ogge«, en gnomagtig skomagermester, som boede i øvre Perlegade, var decideret en original, om hvem der gik et utal af historier. Jeg kunne nu ikke lide ham, for han var gerne så edderspændt galhovedet og ondskabsfuld. Han morede sig gerne med at klappe servitricerne bagpå eller forsøge at føle dem på knæene. Men det eneste, han opnåede, var altid nogle veldrejede ørefigner. Så grinede han, så hans øjne, der lignede blyknapper, helt forsvandt.

»Colosseum« var den gang, som nu, et sted, der også blev søgt meget af landboerne, når de var kommet »til stajs«. En af dem, en kæmpestor gemytlig hjemmetysker, kom ofte cyklende helt ude fra Skovby på Sydals. Jeg mindes ikke nogensinde at have set ham uden cykelklemmer. Han gik under navnet »Nis mæ de jenne ye«. Han havde kun et, det andet var erstattet af et af glas. En dag, da vi sammen med en halv

snes stykker sad ved det runde bord og snakken gik, blev jeg pludseligt puffet i siden af min ene nabo, der overrakte mig noget til nærmere beskuelse. Det viste sig at være Nis' glasøje, som var blevet sendt på rundtur, for at vi kunne beundre det. Da det havde været raden rundt og endte hos Nis, åndede han på det og pudsede det lidt på jakkeærmet, og anbragte det så, hvor det hørte hjemme.

Hans kone var, fortalte han mig, ikke alt for glad ved at han »nu igen« skulle til Sønderborg. Men så fandt han på, at fylde en lille kasse, han havde på bagagebæreren, med nogle månedsduer, som han sagde var blevet solgt til »Colosseum«, hvor de straks skulle bruges. og så fik han lov til at drage afsted.

– Men, sagde han og blinkede med det rigtige øje, – e lav æ kaem op te e lanvej, slap æ e duer løss egen, så de straks ku flyv jem ! Han sagde selv, at han var hjemmetysker, men hvad sådan een egentlig var, kunne han ikke give nogen forklaring på, og det kunne også være det samme, for han var en brav gut og et godt menneske !

Blandt dem, der kom til stadighed, var også mange hestehandlere, ja, en enkelt kom sågar helt ude fra Tønder. Så var der hestemønstring omme på Løkken, noget der altid samlede mange tilskuere, der så med sagkundskab på, hvordan hestene under piskeknald og høje tilråb måtte trave alt, hvad de orkede. En af de hestehandlere, jeg mindes bedst, var Lange fra Krumom. Han havde det lige så tykt og bredt bag ørerne som Alex Kreutzfeldt, og var en lige så stor spøgeflugt som denne. Det var ubetaleligt at høre på de to i en tilsyneladende heftig

diskussion, hvorunder de gensidigt injurierede hinanden på det groveste. Da jeg hørte det første gang, troede jeg, det var ramme alvor, hvilket jo også var meningen, jeg skulle tro. Det var fantastisk sjovt, og også, da man grinede af mig !

Jeg har ved siden af mig en liste med mere end et halvt hundrede navne på den slags »originaler«, jeg har mødt, og den kunne sagtens gøres længere endnu. Dels var der jo også andre værtshuse, hvor der kom andre og morsomme mennesker, og dels tilbragte man ikke hele sin tid, som det måske kunne se ud til, på kroerne. Bare ved en rask lille tur op og ned ad Perlegade kunne man møde flere særprægede typer, f. eks. den aldrende dr. Krey i pels og høj hat, som uvægerligt var strøget den forkerte vej. Jeg kom aldrig til at kende ham nærmere. Han var ikke min læge og han var vist svær at komme ind på livet. Jeg tror, man kunne have kaldt ham en aristokratisk original. Men til ridderskarerne omkring de runde borde hørte han ikke.

På gaden kunne man også løbe på mennesker som min specielle ven »Martin med fløjten« eller »Mutter Hoppe«, når hun fra sine milelange vandringer som sælgkone vendte hjem til byen. Hun var altid i godt humør og meget slagfærdig i replikken og meget livserfaren !

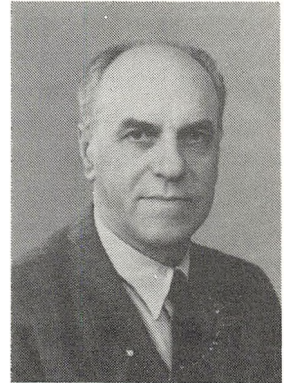
Men vi må hellere holde op, mens legen og spøgen er god. Jeg har, ser jeg, alligevel nævnt en del navne, men håber, jeg vil finde tilgivelse. Formålet har været at gavne og fornøje, og lad mig derfor slutte med at citere Hosebåndsdorens devise: Honi soit qui mal y pense, – skam få den, der tænker ilde derved !

Poul Kamp Schiøth



*Fra Jomfrustien i tiden omkring nedbrydningen
af klosteret*

Sigurd Andresen
Kriminaldommer
Haderslev
f. 1892



Sønderborg mellem to krige

Sønderborg var en dejlig by – før sprit- og smør-både og vold og terror og andre moderne udskjelser havde gjort deres indtog.

Jeg har ganske vist ikke oplevet de allerførste år efter genforeningen, da alt endnu stod i et forklaret skær.

Jeg kom til Sønderborg fra Kolding for at gøre tjeneste ved statsadvokaturen, der da omfattede Sønderjylland og Sydjylland (Ribe og Vejle amter) med statsadvokat Holm som chef.

Som »rigsdansker« hørte jeg altså til dem, der »kom nordfra«, og man mærkede ligesom et skel mellem os og de »indfødte« sønderjyder, et skel der udglattedes eftersom tiden gik og det store ragnarok – II. verdenskrig – tonede frem.

Men man blev sig bevidst som dansk, det havde man jo egentlig ikke tænkt over. Det var jo en selvfølge, man var jo født i Danmark.

En ting, der måtte imponere en »rigsdansker«, var den sønderjydske veltalenhed, som den udfoldede sig på de nationale møder, som der dengang var mange af.

På afstemningsdagen, den 10. februar, blev der således holdt møde (med kaffebord) i mindst 3 offentlige lokaler i Sønderborg.

Jeg har hørt alle »de store gamle«: H. P. Hanssen, Nicolaj Svendsen, A. Svensson, Peter Grau, Andreas Grau o.s.v.

Ingen kunne i ren oratorisk veltalenhed måle sig med Peter Grau. Han var en gudbenådet taler. Han var af statur en lille mand; men det var, som om han voksede, når han tog fat.

Ved en bestemt lejlighed, vist på kongens fødselsdag, havde man ønsket to yngre talere, en fra byen og en fra landet og henholdsvis en rigsdansker og en sønderjyde. Jeg var den ene

taler og den unge Ernst Christensen fra Asserballe var den anden.

Jeg har sjældent været så nervøs. Han talte ubesværet og ganske naturligt om Uffe og Vermund og sværdet Skræp, som om gamle bekendte, mens jeg fandt et mere »neutral« emne ved at tale om modersmålet.

I sommeren 1940 var jeg i en længere periode under politimester Sundorps sygdom konstitueret som politimester i Sønderborg. Det var en tid med mange spændende episoder, men iøvrigt også med pudsige indslag.

En dag kom således politiassistent Jørgensen med et andragende fra en vognmand, der søgte om ekstra benzintildeling, fordi han skulle køre tørv til »Helved« (et sogn på Als).

Vi var enige om, at dér skulle bruges mange tørv, så han fik tildelingen.

Ved en tidligere lejlighed, hvor jeg også var blevet konstitueret som politimester, og hvor man ventede en storm på rådhuset af demonstranter, – jeg husker ikke, hvad de ville demonstrere imod, – havde vi kaldt forstærkning til fra andre politikredse. Men så slap vi alle fra det i god behold. Det gav sig nemlig til at øsregne.

Endnu i 1928 havde Sønderborg et fremmed præg, alene de store messingbeslag på arbejdshestenes seletøj vakte opmærksomhed, for ikke at tale om den hyggelige skik med børnene, der i de mørke sensommeraftener gik flokkevis syngende med deres lanterner.

Men hvad foretog vi os i vor fritid?



Atlantehavsflyveren Højriis og Hillig besøger Sønderborg sommeren 1931

Vi dyrkede sport: Tennis, gymnastik og svømning. Vi mødtes på badeanstalten ved Strandpromenaden og tog solbad og ordnede verdenssituationen samt de mere lokale problemer.

Perlegade og Strandpromenaden var byens to poler, hvor alle mødtes. Det var ærlig talt så hyggeligt.

Men hvad med kulturen? Ja, den var skam i gode hænder hos lektorerne Christian Ottosen og Adler Lund.

Under Ottosens håndfaste ledelse opførte vi i Sønderborg slotsgård et sagaspil og ved Mølle-dammen et stavnsbåndsskuespil.

I slotsgården var jeg Valdemar Atterdag og fejrede bryllup med dronning Helvig, alias fru rektor West.

Min slutreplik, som jeg slyngede ud med patos, lød således:

*»De skønne øer med fuglesang i skoven
skal samlet vorde, det er atter dag,
og endnu er der vel en Gud foroven,
der råde kan og vil for Danmarks sag.«*

Et af stykkets højdepunkter sørgede statskolens pedel Kolmos for, da han illuderende som Kristian II i tavshed og nedtrykt tilstand vandrede over scenen.

Ved Mølle-dammen var jeg mindre heldig. Jeg var ridefoged – til hest, for første gang i mit liv, og da jeg tiltalte bønderne med et »Hej, I karle«, for hesten op over scenen og om bag tilskuerne indtil et par soldater, der sammen med hesten var udlånt fra kasernen, fik standset os. Ved de senere opførelser gik jeg tilfods med min pisk.

Adler Lund stod for de indendørs arrangementer, via Borgerforeningen på Sønderborg-hus, og spændende over så store opgaver som »Den politiske Kandestøber« til »Kong Renés datter«.

Men da »al ting her i livet og en retlig side har«, vender jeg tilbage til mit virkefelt: Retsvæsnet.

Sønderborg var dengang i virkeligheden en fredelig oase, beliggende på en ø og i de første år afspærret ved en pontonbro, hvor der skulle betales bompenge.

Foruden en politimester var der 2 dommere og en amtmand og en række advokater, hvoraf flere var uddannet i tysk tid.

I det hele taget var der et helt galleri af mennesker, der var aktive på mange fronter.

En af disse personer var trafikassistent From Petersen med hustruen »Fromse«, der bl.a. var aktiv indenfor spejderbevægelsen. Da han havde et vist »negroid« udseende, blev han ved et spejderstævne af en englænder spurgt om han var fra Afrika, hvortil han replicerede: »No I am from Petersen«.

Ja, sådan fortælles der i hvert fald, men sikkert er det, at han i et rejsebrev skrev, at paven – som rejseselskabet havde fået foretræde for, – holdt en tale til dem med stor »erotisk« kraft.

En enkelt skæbne fra retssalen har krav på nærmere omtale, skønt jeg iøvrigt ved en tidligere lejlighed har berettet herom.

Det drejede sig om en halvgammel, arbejdsløs landarbejder.

Han var ved nævningetinget i Sønderborg tiltalt for voldtægtsforsøg mod en pige, der var på vej hjem efter et bal.

Til brug for sagen havde Kaad i arresten ud-

arbejdet en længere dramatisk skildring af be-
givenhederne, som han betitlede:

»Kærlighed gør blind
eller
Kvindelist er uden ende
(Billede af det virkelige liv)
En kærlighedsaffære i 2 akter.«

Som indledning gav han en lang geografisk og
historisk redegørelse for den pågældende egn,
oksevejen o.s.v.

Han skriver beklagende: »Om folks liv og fær-
den på oksevejen igennem århundreder kunne
der skrives en bog eller flere bøger; men jeg er
bare en anklaget forbryder og ikke nogen aner-
kendt forfatter; desuden har jeg også blot min
egen hukommelseskiste som eneste arkivkilde
at øse af«.

Samme hukommelseskiste var imidlertid gan-
ske fantastisk, og fuldkommen utroligt, at en
mand, der hele sit liv igennem havde været
vagabonderende landarbejder, var i besiddelse
af så stor viden, også af historisk art.

Han fortæller vidt og bredt om oksevejens
historie, bl.a. at kroaterne var de værste af
Wallensteins krigsfolk, og at erindringen om
dem er holdt i live i ordet »krabat«, der er en
»almuemæssig« fordanskning af ordet »kroat«.

Han viser sig at have indgående kendskab til
natmandsfolk og tatere, til runestene, til kvin-
dernes kjolemoder gennem tiderne o.s.v.

At han også havde en poetisk åre fremgår af,
at han i arresten skrev en »Hyldest og højsang«
til den fornævnte pige.

Det lyder sådan (idet pigens navn er anført
med prikker):

*... , du fagre,
krydsed min vej.
Slesvigske agre
fostred ej lige,
møge til pige,
– siger jeg dig !*

*... , du fagre,
fagreste brud !
Møer ses magre;
ja, men og trinde,
– dog ingen kvinde
formet som du !*

*... , du fagre,
stævned du mod
skær, hvor ej vagre,
bøjer advare, –
bar jeg dog bare
lys for din fod !*

*... , du fagre,
slanke figur !
Lokker, som flagre,
læber, så røde,
kinderne, bløde
– skønne statur !*

*... , du fagre,
rettelig kaldt !
Ejed jeg lagre
af gyldne skatte,
– dig at indfatte,
ofred jeg alt !*

Et andet digt, han skrev i arresten, lyder således:

Morgendæmring med skygger grå,
lister ind i min fangevå,
tårn og tage i tåge stå,
fjordens bølger, der borte, gå,
blånende ind mod Åbenrå.

Dagens timer i længde gå,
solens stråler jeg sjælden så,
øjet søgte på må og få:
Skyers masse i driv jeg så,
blånende over Åbenrå.

Aftenslumring den falder på:
ganske langsomt går lys i grå.
Bakkekamme i fjernet stå, –
tæt med træernes stammer på;
skove blåner over Åbenrå.

Nattehimlen så tit jeg så
tæt besmykket med stjerner små,
– kuldeklare – men ej at nå.
Himmelvidden jeg hvælvet så,
blånende over Åbenrå.

Skal jeg aldrig til frihed nå;
aldrig uden for lås og slå;
altid inde bag gitter stå
stirrende håbløst i det blå
over og rundt om Åbenrå?

Nævningene og retten kendte ham skyldig.
Et særkende for ham var det, at når han virkelig havde begået noget forkert, nægtede han og kom med en mængde subtile bortforklaringer, som f. eks. da han blev pågrebet liggende under husbestyrerindens seng i en præstegård på Als. Han forklarede da, at han dels ønskede at opleve et galant eventyr, dels ønskede at præsten skulle sætte musik til en salme, han (Kaad) havde skrevet.

At han havde haft tyvagtig hensigt, afviste han stærkt forarget.

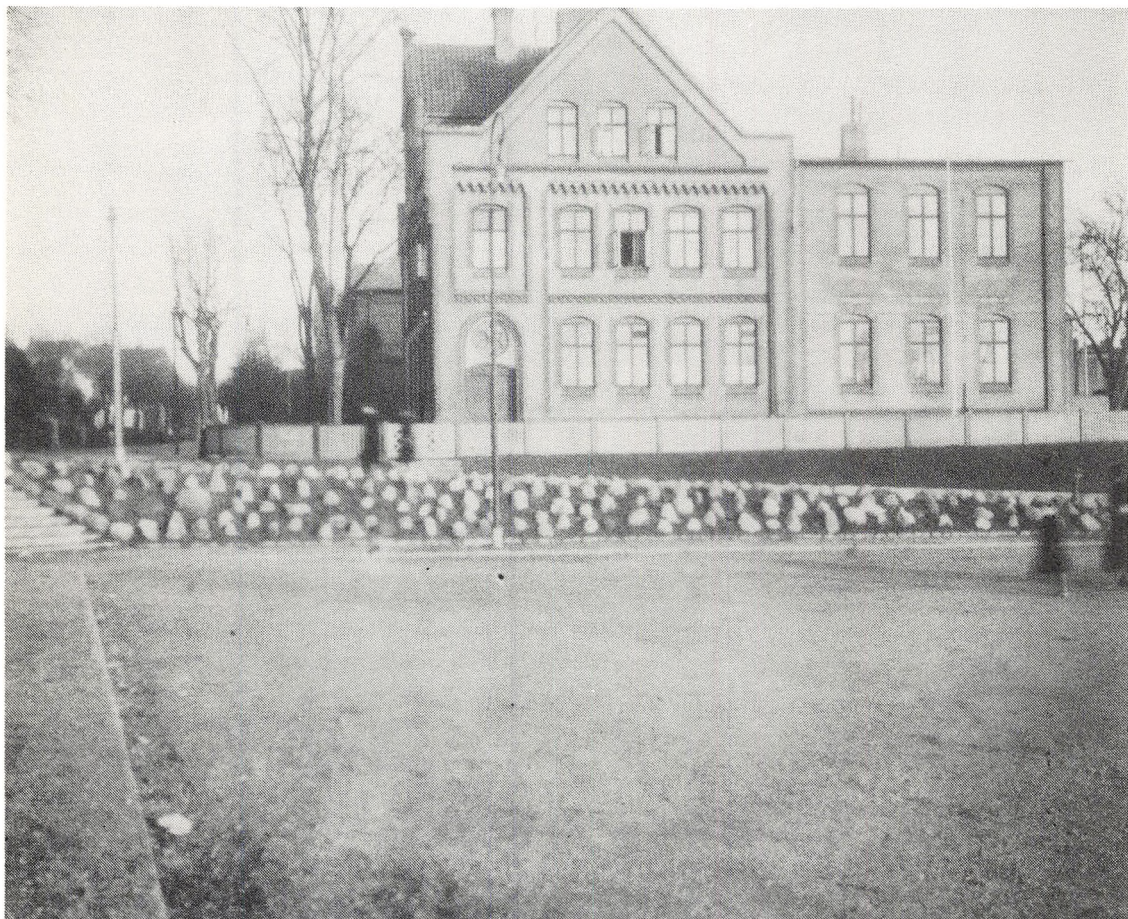
Da han engang ved juletid meldte sig til politiet som gerningsmand til en ældre uopklaret brand, havde man besvær med at bevise, at han absolut ikke kunne være gerningsmanden. Man var klar over, at han kun meldte sig for at få et lunt ophold julen og nytåret over. Da dommeren afsagde kendelse om, at han skulle løslades, påkærede han den til landsretten, så tiden kunne gå til efter julen.

Sønderborg var – og er – jo en garnisonsby og derfor mindedes by og garnison i forening »Dybbøldagen« og »Mysundedagen«.

Som et udslag af ønsket om at styrke forbindelsen mellem byens civile og militære indbyggere kan jeg nævne, at en kreds af yngre familier gennem flere år med oberst Tuxens tilslutning kom sammen i kasernens lokaler til dans under tvangsfri former. For arrangementet stod kaptajn Sabroe (Brasso).

Lad mig slutte her med minderne fra min tid i Sønderborg mellem to krige.

Sigurd Andresen



Hvor nu Sct. Jørgensskolen ligger, lå »Rektorskolen« – den tysksprogede kommuneskole

Margot Møller f. Iden
lærer
Gråsten
f. 1927



En anden vinkel

Hvor meget husker man af sin barndomstid i 30'ernes Sønderborg? Spredte minder stiger frem. En følelse af lykke, tryghed og sorgløshed danner grundstemningen. Somrene er varme og solrige, vintrene hyggelige med masser af sne.

Født i 1927 har jeg altså været mellem 3 og 12 år. Min barndomsgade: Batterivej (von der Schulenburgstrasse sagde min mor af og til), et skønt, fredfyldt sted for os børn. Vejen var dengang gruslagt, græsrabatter til højre og venstre, hvor vilde blomster fik lov til at gro: mælkebøtter, følfod, blå cikorie og snerle. Bebyggelsen var ikke tæt. Jeg husker det gule hus på hjørnet Batterivej/Voldgade, Lund Jensen's villa med den skønne have. Så nr. 3, hvor vi boede i en lejlighed oppe på 2. sal. Derefter skansen, opført af Prøjserne efter 1866. Den

strakte sig helt ned til Strandvejen, til Beimer's store villa. På den anden side: Præstegården og præstegårdshaven, skjult bag den høje mur, så Berthelsen's mølle og møllehaven, trælasthandelen, dommer Andresen's hus og til sidst overlæge Overgård's villa med udsigt over Sønderborg bugt. Vi, der boede på 2. sal, kunne kigge ned i møllehaven og iagttage møller Berthelsen og de to melgrå søstre, der, iført slåbrok og tøfler, tømte natpottens indhold ud over jordbærplanterne.

Den østlige del af skansen var skovbevokset. Her var der vinbjergsnegle, som vi gysende lod kravle op ad vore nøgne arme. Bagved igen: jernbaneskiner, ad hvilke et lille lokomotiv med stor og støjende anstrengelse skubbede en række kulbelæssede vogne til Sønderborg gasværk. »Halt, wenn ein Zug sich nähert« stod der

på det glemte, rustne skilt. Jeg husker nogle skønne, frodige kolonihaver tilhørende dr. Ruge og sadelmager Dall. Uden for skanse-terrainet lå Blegen, »die Bleiche«, en solrig, sumpet eng, der strakte sig helt hen til Kongevejen. Vi skjulte os i det høje græs og spiste de grønne blade af vildtvoksende »suramp«.

Ved solnedgang blev der kaldt på os, på tysk selvfølgelig, for vi talte tysk derhjemme. Vore danske legekammerater talte naturligvis sønderjysk eller dansk. Men fra overlægens villa lød det på fransk, en lang uforståelig sætning og Per svarede hver gang, uden at lade sig forstyrre alt for meget i sin leg: »Pourquoi?« Min far, født og opvokset i Hamburg, og min mor,

datter af en fra Østprøjsen til Sønderborg forflyttet Eisenbahninspektør, lærte først efterhånden at tale dansk. Det var heller ikke så nødvendigt, for hvem kunne ikke tale tysk? Det forekommer mig, at det kunne tales og forstås overalt: hos købmand Woff på Humletorvet, hos slagter Marburger og bager Lock i Lille Rådhusgade, hvor vi købte oprullede lakridsbånd med sukkeræg i midten for 10 øre. Det danske og det tyske var i høj grad hvermandseje. For os børn har nationalitetstanken i hvert tilfælde i begyndelsen af 30'erne ikke haft nogen betydning, selv om det er klart, at der med nazismens fremmarch i Tyskland er opstået skarpe konfrontationer mellem tysk og dansk.



Bleggen 1911

Jeg husker den sorg, jeg følte, da min slyngeveninde Alma, fra socialdemokratisk hjem, pludselig blev meldt ud af den tyske skole og ind i den danske. Jeg forstod det ikke og var bestyrtet over den kulde, der strømmede mig imøde i det ellers så venlige hjem.

For selvfølgelig kom jeg i tysk skole, andet blev overhovedet ikke diskuteret. »Den tysk-sprogede danske kommuneskole« lå ved Kirketorvet, mørk og grå, med lange gange, utallige døre, knagerækker udenfor, skolepulte, hvis klap kunne smækkes ned, så det gav et sæt i een. – Summende, søvnige gaslamper. Vi var mange: 20–25 elever i en klasse, og så parallelklassen. Lærer Andersen og fru May ved katederet: Lille tabel, så det snurrede, religionshistorie og skønskrift efter takt.

Der blev sagt, at skolen skulle rives ned, og vi flyttede. Først ind i den »gule«, så i den »røde« Herzog Friedrich Schule ved Kirkeallé. Skolens første leder, rektor Jørgensen, var vel nok en dansk mand, men havde tilbragt en del af sin lærertilværelse i Kiel. En venlig mand, der ikke ønskede konfrontation af nogen art. En del forældre var utilfredse med, at der ikke fandtes en tysk realklasse ved skolen, idet man ønskede, at realklassen skulle danne et tysk-talende forberedelsestrin til det tyske gymnasium i Åbenrå, grundlagt i 1930. Det gav nogle ophidsede forældremøder. Senere husker jeg rektor Callesen, der talte dansk til os i historietimen med samfundslære, for det skulle man.

Vi forguede de unge lærere, der friske og sportslige forstod at begejstre os. Det var klart, at vi tog deres parti uden af hæfte os ved, at radikalismen sydfra spaltede lærerkollegiet i to

grupper. Rektor Callesen ønskede, at skolen skulle være fuldt ud loyal; jeg kan dog sige, at disse modsætninger på ingen måde satte spor i den daglige undervisning, som jeg også i dag anser for at have været ganske udmærket. Også danskundervisningen var god, vi skrev diktat, genfortælling og stile ligesom på de danske skoler.

30'erne var krisetider med depression, arbejdsløshed og uro. Men intet af det trængte ind i min verden, selv om mit hjem har været præget af tidens økonomiske nød.

Dagene gik med skolegang og leg. Legenes karakter fik et stænk af alvor og fare, da Batterivejs drenge under »Bubi's« myndige ledelse erklærede Rosengade krig for at straffe »Badde og hans bande«. De lå på lur i skansen og skød på hinanden med slynge og lerkugler. En farlig leg, der snart blev standset af de voksne.

Der skete forbedringer. Skansen blev bebygget. Det gjorde ondt at se den herlige legeplads blive ødelagt af gravemaskiner og byggesager. »Adgang forbudt« stod der nu.

Om vinteren gik min veninde til »Mädchenwanderbund« til sang, leg, historier og vandreture. Det var sjovt og spændende. Hvad betød det så, at der pludselig blev sagt, at pigerne skulle trække i uniform: hvid bluse, sort nederdel, sort halstørklæde? Vi tænkte ikke så meget over det og sang for fuld hals: »Deutsch ist die Saar, deutsch immerdar«. Der skete store ting i det mægtige Tyskland, og vi jublede, uvidende, ukritiske, tillidsfulde, som vi jo var. I »Mädchenschaft« hørte vi om »der Führer«, den mægtige mand, der »ofrede hele sit liv for sit fædreland«. Vi lyttede til hans taler, forstod ikke ret meget, syntes, de var lange og kedelige. –

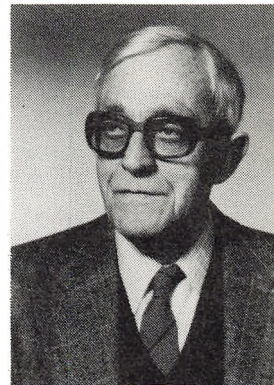
I august 1939 glædede jeg mig til en dejlig

ferierejse til Königsberg til familien. Men de voksne talte kun om krig, og nervøsiteten steg ved synet af de mange soldater. Vi afbrød rejsen og skyndte os hjem. Også min fødselsdag den 1. september blev glemt, fordi stemmen i radioen talte om ultimatum, Polen og krig,

fordi min tante Hertha kom rejsende fra Bonn, hals over hoved på flugt for Hitlers galskab. Krigen begyndte. Den bragte sorg og ulykke over min familie.

Margot Møller f. Iden

Ejvind Randel-Thomsen
Redaktør
Sønderborg
f. 1903



Da grænsen var spærret i 24 timer

I anledning af tiåret for genforeningen var der til søndag den 15. juni 1930 planlagt en større festlighed i Kongeskansen på Dybbøl med taler af bl.a. statsminister Th. Stauning, fhv. minister H. P. Hanssen, justitsminister Zahle og gårdejer Peter Grau, Pøl.

I dagene forud havde hjemlige kommunister truet med at ville forstyrre festen på Dybbøl, men det blev ikke taget højtideligt, selv om et halvt hundrede kommunister fra Flensborg nogle dage forud havde demonstreret i Sønderborg med march gennem gaderne, udfordrende taler foran rådhuset mod den danske regering og demonstration foran arresthuset, hvor et par danske kommunister afsonede en straf. Der lød bagefter mange protester mod de tyske demonstranter, og man bebrejdede politiet, at der ikke blev grebet ind.

Aftenen før selve genforeningsdagen henvendte jeg mig rutinemæssigt til politivagten på politigården, der dengang lå i Perlegade. Her henviste politibetjent Blunck, en bror til fhv. vildthandler H. Blunck, mig til at kigge ned til broen, for »så vil du opleve noget usædvanligt«. Mere sagde han ikke, men naturligvis cyklede jeg straks ned til havnen, hvor jeg netop nåede at se militærbiler med kampberedte soldater på vej over pontonbroen. Jeg fik hurtigt fat i en taxa og kørte mod grænsen.

I Kruså var vejen delvis spærret af et par lastbiler, på begge sider lå soldater med skarpladte geværer og håndgranater. På en forespørgsel til grænsekontrollen om, hvad alt dette skulle betyde, om der måske var tale om en militærøvelse – jeg blev henvist til en plakat på væggen, hvorefter grænsen var spærret i 24 timer i hen-

hold til en lov af 4. februar 1876. Politimester Vilstrup, Gråsten, der i nogen tid havde opholdt sig ved grænsen, oplyste, at man fra politiet i Flensborg havde fået underretning om, at 400 kommunister fra Hamborg var på vej mod grænsen i lastbiler for at forstyrre genforeningsfesten på Dybbøl. Politimesteren havde rekvireret hjælp fra sergentskolen i Sønderborg, ligesom en række fremtrædende politifolk var ankommet til grænsen. Spærringen af grænsen var dog ikke mere bogstavelig, end at fredelige enkeltpersoner kunne få lov til at passere mod

at opgive rejsemål. En snes stykker var blevet afvist ved grænsen.

Jeg tog til Flensborg og fik hos det tyske politi bekræftet forlydendet om de 400 kommunister på vej til grænsen. Det tyske politi erklærede, at man naturligvis ville forsøge at holde kommunisterne tilbage, men i givet fald blev det de danske myndigheders opgave at forhindre en overskridelse af grænsen.

Flere danske journalister, der opholdt sig i Sønderborg for at »dække« festen på Dybbøl, havde også fået nys om grænsespærringen og



Fra afsløringen af genforeningsstenen foran Sønderborg Slot 15. 6. 1930. Komiteens formand Viggo Jørgensen. ses foran stenen

ankom til Kruså og tog ligeledes til Flensborg. Vi slog lejr på den nye banegård i Flensborg og havde vagtposter ved landevejen for at sikre os at blive øjenvidner, hvis tyskerne virkelig ville forcere grænsen.

Gennem en »varm« linje til både det danske og tyske politi fik vi hver halve time at vide, at »nu var de på vej mod grænsen«, men der kom bare ingen. Sandsynligvis har kommunisterne fået betænkeligheder ved at høre om den danske spærring af grænsen med soldater, og så har jo forholdsreglerne gjort deres nytte. Rygterne svirrede stadig og for alle tilfældes skyld havde politimester Cortsen i Sønderborg sikret sig assistance af omkring hundrede mand fra andre politistationer. Det var en mærkelig fornemmelse hen på morgenstunden at vende tilbage til Sønderborg med solen skinnende fra en skyfri himmel, det hele føltes næsten som en drøm.

Bagefter opstod der en kedelig diskussion om, hvorvidt det havde været nødvendigt med de militære forberedelser. Statsminister Th. Stauning fandt det for drastisk at forsyne soldaterne med skarpladte geværer og håndgranater. Forsvarsminister Laurits Rasmussen kom politiet til undsætning og sagde, at soldaterne naturligvis skulle udrustes efter opgavens art. »Vi bruger ikke hyldebøsser til at forsvare landet«. I øvrigt havde amtmand Lundbye, der om aftenen havde statsministeren som gæst i amtmandsboligen, orienteret om den skærpede grænsebevogtning uden at statsministeren havde reageret – det blev af Stauning udlagt, at han ikke havde noget at gøre med militærets udrustning.

Inden selve Dybbøl-festen afsløredes om formiddagen den store genforeningssten, der står foran slottet. Komiteens formand var Viggo

Jørgensen, og afsløringen blev foretaget af amtmand Th. Lundbye.

Festen på Dybbøl forløb i enhver henseende uden forstyrrelse af nogen art. Der var omkring 15.000 deltagere, og her erindrede Peter Grau om grev Schacks ord på Dybbøl i 1920 »Vi vil være gode og trofaste sønner og døtre, Danmark, det lover vi dig i dag«. Også Niels Neergaards tilsagn til sydslesvigerne om, at de ikke skulle blive glemte, drog Peter Grau frem.

Ti år senere kom tyskerne.

De bebudede tyske demonstranter kom altså ikke i 1930, men ti år senere kom tyskerne uden forvarsel, i hvert fald ikke officielt.. Ganske vist var vi mange, der i dagene forud for 9. april havde bange og velbegrundede anelser. I januar vedtog folketinget, at landet skulle forsvares »med alle til rådighed stående midler«, men desuagtet blev sikringsstyrken hjemsendt med uniform og geværer, der blev givet kontraordre med hensyn til underminering af broer gennem landsdelen. Soldaterne på Søgård Kaserne gik til køjs med støvlerne på og var rede til modstand, da tyskerne rykkede ind i landet tidligt om morgenen.

Jeg havde lejlighed til i bil sammen med vognmand M. G. Hermansen at køre til grænsen. Ved Hokkerup holdt tyske soldater rast i vejgrøften – på det tidspunkt var afblæsningen sket. I Kruså var mange hjemmetyskere mødt op. Mens de unge var begejstrede, sås betænkelige miner hos flere af de ældre. Vi fik lov til at passere vejen, her havde købmanden lukket sin butik op og ventede på kunder, en landmand pløjede sin mark, mens hundreder af tyske flyvemaskiner kredsede over ham. I vejens nordside lå endnu sne.

Ved Brede skov lå et par hundrede danske

soldater i vejsiden afvæbnet af tyskerne og spændt ventende på, hvad der skulle ske med dem – sydpå i fangelejr eller tilbage til civillevet? Nogle officerer lagde ikke skjul på, hvad de mente, enkelte havde grædt over ikke at måtte forsvare. Lidt længere henne stod en tysk officer og talte med civile personer. Han kunne ikke forstå, at der var ydet modstand, da han kun vidste, at det var efter aftale med den danske regering, at tyskerne kom for at beskytte os mod englænderne.

Søgaard Kaserne var uskadt, længere fremme nordpå var en dansk motorcykel med sidevogn skudt i stykker, en dansk soldat var såret bragt ind i et nærliggende hus, hvor kærlige hænder tog sig af ham. Også en tysk kampvogn var uskadeliggjort, og flere tyskere dræbt, oplystes det.

Aftenen før den 9. april var jeg til klubaften i Enigheden på hotel Alhambra. Her var stemningen trykket efter de sidste dages rygter. Driftsbestyrer Jespersen fortalte, hans rutebilchauffør i Flensborg havde fået besked om ikke at komme i morgen, for da er grænsen spærret. Vi hørte radioavisen kl. 22, der talte om begivenheder ved den norske kyst.

I mit hjem samledes vi nogle stykker, der var ikke lyst til at gå hver for sig. Jeg talte med Berlingske Tidende, der beroligede med, at der ingen fare var. I forsvarsministeriet, som jeg også kontaktede, sagde man, at forsvarsministeren var til møde i regeringen.

Vi skiltes ved to-tiden utrygge ved, hvad morgendagen ville bringe. Jeg bad den altid flinke telefon-nattevagt fru Schmidt om at vække mig, når det sker.

Ved godt fire-tiden fortalte bladets redaktør Andreas Sørensen, at tyskerne nu var rykket

ind i landet, og da han som vi andre regnede med dansk modstand, altså var vi i krig med Tyskland, føjede han til »Lev vel«.

Jeg stod naturligvis op og så grønne sedler blafre ned på gaden. Det var »Oprop til det danske folk«. Jeg kontaktede straks vor mor-mor i Hobro, der ængstelig bad os straks rejse derop for at være i mere sikkerhed. Et par timer efter rykkede de første tropper gennem Hobro, først om fredagen kom tyske soldater til Sønderborg.

Byens kommandant oberst Christensen sagde tidligt om morgenen til mig, at forbindelsen til den jyske kommandocentral var afbrudt, hvorfor han rettede sig efter den givne forholdsordre, der gik ud på, at Sønderborg skulle forsvares. Der blev foretaget vejspærring både i Dybbølgade og i Sundsmark, men man nåede ikke at komme i kamp, inden »al modstand« blev indstillet. Et par motorordnansere med stålhelme kom kørende over broen. Et par damer kastede i begejstring blomster til dem i troen på, at de var tyske, så skuffelsen var tilsvarende stor, da de fik at vide, at det var danske soldater fra Søgaard.

Det lykkedes avisbilen tidligt om morgenen at slippe uden om tyskerne til Sønderborg med forsidetelegram om, at tyske tropper tirsdag morgen havde overskredet grænsen og ilandsat tropper forskellige steder.

Om aftenen var dekretet mørklægning, en politibetjent iført hvid kappe regulerede med en håndlygte trafikken i Perlegade-krydset. Danmark var trods ikke-angrebsagt besat.

E. Randel-Thomsen

Liste over byrådsmedlemmer 1920–1940

Byrådet d. 26.7. 1920

Eckhardt, Heinrich Christian Vollrath, inkassator, Smallegade 3
Alexandersen, Johan, justitsråd, Slotsgade 23
Brandt, Jørgen Peter, vognmand, Perlegade 67
Christensen, Andreas, forarbejder, Havbogade 5
Eriksen, Andreas, sparekassedirektør, Rådhusstorvet 3
Føgh, Christoffer Christian, former, Løngang 29
Hansen, Holger, guldsmed, Perlegade 35
Hempel, Richard, murer, Kasernegade 12
Kock, Jørgen Hansen, købmand, Perlegade 27
Koopmann, Wilhelm, rektor, Skoleallé 14
Kähler, Otto, gæstgiver, Perlegade 22
Lind, Hans Nielsen, assurandør, Perlegade 28
Lorentzen, Henny Marie, husmoder, Damgade 8 a
Moldt, Jakob, detailhandler, Havbogade 46
de la Motte, Jeremias Christian Friedrich, bankdirektør, dr. phil., Strandvejen 5
Nielsen, Hans, bankdirektør, Perlegade 18
Nielsen, Mads Peter, købmand, Løngang 18
Oberg, Christian, forretningsfører, Bagergade 1
Ohlsen, Jacob Dietrich, bødker, Perlegade 28
Petersen, August Otto, købmand, Slotsgade 23
Petersen, Oline Dorothea Margrethe, Søndergade 36
Philipsen, Jørgen, arbejder, Arnkilsgade 319
Roth, Christian, købmand, Helgolandsgade 1-3
Witt, Friedrich Wilhelm, malermester, Perlegade 63

Byrådsvalget 5. marts 1922

Liste A: Det borgerlige danske Parti, 7 medlemmer
Liste B: Det socialdemokratiske Parti, 8 medl.
Liste C: Det borgerlige Tyske Parti, 5 medlemmer
Liste C: Yderligere indleverede danske kandidatlister, 1 medlem

valgt på liste A:

Kock, Jørgen Hansen, købmand, Perlegade 27
Nielsen, Hans, bankdirektør, Perlegade 18
Hammerich, Kai Fr., landsdommer, Engelshøjgade 26
Simonsen, Rasmus, postpakkemester, Helgolandsg. 8a
Lind, Hans Nielsen, karetmager, Perlegade 28
Petersen, Oline, frk., Søndergade 36
Hansen, Holger, guldsmed, Perlegade 35

valgt på liste B:

Jacobsen, Johann, pens. lærer, Finsensgade 12
Knudsen, Poul Ferdinand, lokomotivfører, Dybbølsg. 8a
Eckhardt, Heinrich Christian Vollrath, murer, Smallegade 3
Pedersen, Carl Peter Marius, redaktør, H. Jørgensg. 23
Føgh, Christopher, former, Løngang 29
Philipsen, Jørgen, arbejder, Arnkilgade 31
Preuss, Oskar, elektriker, Sundgade 48
Møller, Chr., overtelegrafbud, Kolonnegade 3

valgt på liste C:

Alexandersen, Johan, justitsråd, Slotsgade 23
Petersen, Otto, købmand, Jomfrustien 1
Rasmussen, Christoffer, lærer, Kongevej 56
Witt, Fritz, malermester, Perlegade 63
Dethlefsen, Peter, slagtermester, Perlegade 94

valgt på liste D:

Simesen, Ove Hejde, overlærer, Skolevej 13

Byrådsvalget 7. marts 1925

Liste A: Socialdemokratiske Parti, 8 medlemmer
Liste B: Konservative Folkeparti, 5 medlemmer

Liste C: Venstres Liste, 1 medlem

Liste D: Radikale Venstre, 2 medlemmer

Liste E: Sundevedlisten, 0 medlemmer

Liste F: Tyske Parti, 5 medlemmer

Liste

A: *Jacobsen, Johann*, borgmester, Finsensgade 12

B: *Lind, Hans Nielsen*, karetmager, Perlegade 28

F: *Alexandersen, Johan*, justitsråd, Slotsgade 23

A: *Preuss, Oskar Heinrich Christian*, elektriker, Sundgade 48

B: *Koch, Jørgen Hansen*, købmand, Perlegade 27

F: *Witt, Fritz*, malermester, Perlegade 63

A: *Føgh, Christopher*, former, Løngang 29

D: *Kruuse, Adam Vilhelm*, amtslandinspektør, Jomfrustien 5

A: *Eckhardt, Heinrich Christian Vollrath*, murer, Smallegade 3

B: *Nielsen, Valdemar P.*, hotelejer, Strandvejen 1

F: *Rasmussen, Christoffer*, pens. lærer, Kongevej 56

A: *Philipsen, Jørgen*, arbejder, Arnkilgade 31

C: *Nielsen, Hans*, bankdirektør, Perlegade 18

F: *Friedrichs, August*, arkitekt, Kongevej 31

A: *Pedersen, Carl P. Marius*, redaktør, Sct. Jørgensgade 23

B: *Mørup, Michael Jensen*, købmand, Perlegade 43

A: *Jørgensen, Jens Andersen*, lærer, Oehlen-schlægersgade 37

B: *Miang, Jacob Heinrich*, landsretssagfører, Kongevej 102

F: *Petersen, Otto*, købmand, Jomfrustien 1

A: *Nielsen, Carl Chr.*, pakmester, Jomfrustien 27

D: *Petersen, Chr.*, hypotekmægler, Perlegade 35

E: *Friedrichs, August*, maskinist, Finsensgade 9

Byrådsvalget 9. marts 1929

Liste A: Socialdemokratiet, 7 medlemmer

Liste B: Konservative Folkeparti, 6 medlemmer

Liste C: Radikale Venstre, 1 medlem

Liste E: Slesvigske Parti, 5 medlemmer

Liste F: Venstres Parti, 1 medlem

Liste H: Sønderborg Borgerliste, 1 medlem

Liste

B: *Eriksen, Knud*, købmand, Kongevej 58

A: *Jacobsen, Johann*, borgmester, Finsensgade 12

E: *Alexandersen, Johan*, justitsråd, Slotsgade 23

B: *Nielsen, Valdemar*, hotelejer, Strandvejen 1

A: *Preuss, Oskar*, elektriker, Sct. Jørgensgade 18

E: *Nommensen, Martin*, tømrer, Ørstedsgade 29

B: *Jacobsen, Jacob*, malermester, Kongevej 12

A: *Eckhardt, Heinrich Christian Vollrath*, murer, Smallegade 3

C: *Kruuse, Adam Vilhelm*, amtslandinspektør, Jomfrustien 5

A: *Jensen, Heinrich*, postbud, Hertug Hansvej 31 b

E: *Goosmann, Bernh.*, tagtækkermester, Goethesgade 15

B: *Jespersen, Christen*, driftsbestyrer, Jernbaneg. 1

A: *Petersen, Carl Marius*, redaktør, Sct. Jørgensg. 23

E: *Petersen, Otto August*, købmand, Slotsgade 23

H: *Bøtker, Søren Hansen*, arkitekt, Helgolandsg. 19

F: *Nielsen, Hans*, bankdirektør, Perlegade 18

A: *Thomsen, Johannes*, kontormedhjælper, Ahlmannsvej 38

B: *Hjelmar, Edvard*, forretningsfører, Dybbøl. 2 a

E: *Friedrichs, August*, fhv. stadsbygmester, Kongevej 61

A: *Wilhelm, Anton*, maskinist, Finsensgade 9

B: *Lind, Hans Nielsen*, karetmager, Perlegade 28

Byrådsvalget 11. marts 1933

Liste A: Socialdemokratiet, 8 medlemmer

Liste B: Konservative Borgerliste, 5 medlemmer

Liste C: Radikale Venstre, 1 medlem

Liste E: Slesvigske Parti, 5 medlemmer

Liste F: Ventres Liste, 1 medlem

Liste G: Kommunistiske Parti, 1 medlem

Liste

A: *Preuss, Oskar Heinrich Christian*, elektriker, Sct. Jørgensgade 18

B: *Jacobsen, Jacob*, malermester, Kongevej 12

E: *Alexandersen, Johan*, justitsråd, Slotsgade 23

A: *Andersen, Anders*, trykkeriarbejder, Jernbanegade 13

- B: *Hammerich, Louis Aage*, landsretssagfører, Batterivej 27
 A: *Jørgensen, Hans*, murer, Rebslagergade 4
 E: *Petersen, Otto August*, grosserer, Slotsgade 23
 B: *Nielsen, Valdemar*, hotelejer, Strandvejen 1
 A: *Sørensen, Jørgen*, arbejder, Hospitalsgade 119
 E: *Christiansen, Theodor*, entreprenør, Goethesg.3
 F: *Nielsen, Hans*, bankdirektør, Perlegade 18
 A: *Eckhardt, Heinrich Christian Vollrath*, inkassator, Smallegade 3
 C: *Kruuse, Adam Vilhelm*, amtslandinspektør, Jomfrustien 5
 B: *Otsen, Jørgen*, bogtrykkeriejer, Helgolandsg. 39
 A: *Krogh, Hans*, lærer, Rojumvej 75
 E: *Helmich, Paul*, kranfører, Ahlmannsvej 38
 A: *Wilhelm, Anton*, maskinist, Finsensgade 9
 B: *Worsøe, Lambert Frank*, fuldmægtig, Kongevej 46
 G: *Høj, Edvard*, bødker, Langbrogade 28 a
 E: *Oehlert, Hans*, landsretssagfører, Kongevej 55
 A: *Wistesen-Nielsen, Ellen*, husmoder, Skrænten 6

Byrådsvalget 13. marts 1937

- Liste A: Socialdemokratiet, 10 medlemmer
 Liste B: Radikale Venstre, 1 medlem
 Liste C: Konservative Folkeparti, 5 medlemmer
 Liste D: Venstre, 1 medlem
 Liste S: Slesvigske Parti, 4 medlemmer
 Liste T: Nationalsocialistisk Tysk Liste, 0 medl.
 Liste U: Danmarks Kommunistiske Parti, 0 medl.

Liste

- A: *Andersen, Anders*, trykkeriarbejder, Jernbanegade 13
 C: *Eriksen, Knud*, købmand, Kongevej 58
 A: *Krogh, Hans Chr.*, lærer, Rojumvej 75
 S: *Jacobsen Christian*, købmand, Ringridervej 27
 A: *Preuss, Oskar*, elektriker, Sct. Jørgensgade 18
 C: *Holt, Johannes*, landsretssagfører, Jernbaneg. 1
 A: *Andersen, Adolf*, arbejder, Oehlenschlägersg. 14
 D: *Nielsen, Hans*, borgmester, bankdirektør, Perlegade 18
 S: *Petersen, Otto August*, købmand, Slotsgade 23
 A: *Jørgensen, Hans*, murer, Rebslagergade 4
 A: *Eckhardt, Heinrich Christian Vollrath*, inkassator, Smallegade 3
 C: *Jacobsen, Jacob*, malermester, Kongevej 12
 A: *Larsen-Bjerre, Hans*, redaktionssekretær, Ørstedsgade 22
 S: *Christiansen, Theodor*, bygmester, Goethesg. 3
 C: *Otsen, Jørgen*, bogtrykker, Helgolandsgade 39
 A: *Sørensen, Jørgen*, arbejdsmand, Hospitalsg. 119
 A: *Huhle, Severine*, husmoder, Rylen 3
 B: *Kruuse, Adam Vilhelm*, amtslandinspektør, Jomfrustien 5
 C: *Toldam, Aage*, dommerfuldm., Sdr. Landevej 23
 S: *Jensen, Ketel*, lærer, Parkgade 61
 A: *Wistesen-Nielsen, Ellen*, husmoder, Skrænten 6



Nørrebro. - Danske soldaters ankomst til Sønderborg d. 5/5 1920

Liste over udvalgt litteratur om Sønderborg 1920–1940

- Atletklubben »Alsia« Sønderborg 1921-1961. 1961. Birkeland. A.: Sønderborg dansksprogede skoles udvikling siden genforeningen. (i: Folkeskolen. 1937. Årg. 54, s. 660–62).
- Boligforeningen. 25 år. 1938 – 6. maj – 1963. 1963. Nr. 5 – maj 1963 – 21. årg. af »Boligforeningen«, meddelelsesblad for Sønderborg Andelsboligforening.
- Brøndsted, Johannes: Danmark før og nu. 1954. Bd. 3, s. 356–64: J. Raben: Sønderborg.
- Byplankonkurrencer for Gråsten og Sønderborg. (i: Bygmesteren. 1927. Årg. 20, s. 137–38, 141–45).
- C. R.: Sønderborg – byen ved det blå Allsund. (i: Medlemsblad for Provinsjournalistforeningen. 1936. Årg. 35, nr. 7, s. 2–4).
- Christensen, Charles: Undersøgelserne af Sønderborg Slot 1936–42. (i: Sønderjydske Aarbøger. 1949, s. 188–204).
- Dansk virke. Sønderjylland 1920–1955. Red. af Kai Edvard Larsen. 1955.
- Den danske kommuneskole i Sønderborg. 1920 – 1. oktober – 1945. 1945.
- Det danske sygehusvæsen. 1962. Bd. 1, s. 394–403: Landshospitalet i Sønderborg.
- Engelund, Anker: Vej- og jernbanebroen over Alsund. 1930.
- Engelund, Anker: Vej- og jernbanebroen over Alsund. (i: Dansk Vejtidskrift. 1931. Årg. 8, s. 72–84).
- Filskov, Tycho: Sønderborg by ved overgangen til dansk styre. (i: Grænsevagten. 1920. Årg. 2, s. 489–93).
- Folkeafstemningen i 1920. 1930.
- Folkebanken for Als og Sundeved. Aktieselskab. 1909 – 1. juli – 1934. 1934.
- Fra afstemning og genforening. Spredte træk fra 1919–1920. Redaktør: Jørgen Slettebo. 1969. (Fra Als og Sundeved, 48).
- Fører gennem Sønderborg, Als og Sundeved samt en kort oversigt over Dybbøls historie. 1924.
- Historisk Samfund for Als og Sundeved 1908–1958. 1958. (Fra Als og Sundeved, 37).
- Huhle, Robert (red.): Bogen om Als. 1956. S. 231–68: Jens Raben: Sø og havn.
- Hundrede år i Sønderborg / redaktion: Inge Adrian- sen. 1978. (Fra Als og Sundeved, 56).
- Hvidtfeldt, Johan: Als. Udgivet af Samvirkende Danske Turistforeninger. 1969. (Turistårbogen 1969).
- Håndværk og industri i Sønderborg amt. En historisk oversigt ved A. Søchting og K. E. Larsen. Udg. af komiteen for håndværker- og industri-udstillingen i Sønderborg 1.–15. maj 1924. 1924.
- Håndværkerskolen. Sønderborg Tekniske Skole. 1939-1979. 1979.
- Johannsen, Ulrich: 100 år. Jubilæum. 13. november 1843–1943. 1943.
- Kirkeby, Anker og Erik H. Schack: Sønderjylland, som det er. 1920. S. 92–110: A. V. Karberg: Sønderborg.
- Kirkeskov, A. (red.): Sønderjylland. 1935. Bd. 2: Åbenrå-Sønderborg Amt.
- Knudsen, Niels: Sønderborg Skipperlaug. 1571–1971. 1970. (Fra Als og Sundeved, 49).
- Krigsinvalideskolen i Sønderborg 26. september 1920–19. maj 1925. 1926.
- Larsen, Kai Edvard: Blandt kampens mænd. Strejflys over fest- og hverdage i Sønderjylland. 1929.
- Larsen, Kai Edvard: Borgerforeningen i Sønderborg 1857–1932. (Særtr. af »Dybbøl-Posten«). 1932.

- Larsen, Kai Edvard: Borgerliv i Sønderborg. Uøj-tidelige minder fra »gamle dage«. 1972.
- Larsen, Kai Edvard: Brandforsikringsforeningen for bygninger på Als. 1878. 20. juli 1953. 1953.
- Larsen, Kai Edvard. Brødrene Eegholm 1924-1974. 1974.
- Larsen, Kai Edvard: Den danske soldat i Sønderjylland. Udg. i anledning af 50-året for den danske hærs tilbagevenden til landsdelen 5. maj 1920. 1970.
- Larsen, Kai Edvard: Folkebanken for Als og Sundev. 1909 - 1. juli - 1959. 1959.
- Larsen, Kai Edvard: Fra en stormfuld tid. De sønderjydske danske samfunds historie. 1969.
- Larsen, Kai Edvard: Gennem hundrede år. Enigheden i Sønderborg. 1857 - 17. april - 1957. 1957.
- Larsen, Kai Edvard: Den gensidige Alsiske Brandforsikring for Løsøre. 1858 - 29. september - 1958. 1958.
- Larsen, Kai Edvard: Et halvt århundrede i grænselandet. Begivenheder og episoder. 1969.
- Larsen, Kai Edvard: Kunsten at spinde. (Udsendt i anledning af A/S Det Nordiske Kamgarnspinderis 25 års jubilæum). Århus, 1946.
- Larsen, Kai Edvard: Lægevirke i Sønderjylland. Udg. i anledning af 50-året for den sønderjyske Lægekredsforenings oprettelse. 1970.
- Larsen, Kai Edvard: De mange dage: erindringer: barndom og ungdom i Århus - Holbæk, en station på vejen - Sønderjylland. 1978.
- Larsen, Kai Edvard: Spare- og Laanekassen for Ulkebøl Sogn i Sønderborg 1867 - 3. januar - 1967. 1967.
- Larsen, Kai Edvard: St. Johannes-logen. »Den faste Borg ved Allsund«. 75 års jubilæum 13. april 1964. 1964.
- (Larsen, Kai Edv.): Sønderborg. En kortfattet beskrivelse af byens historie med oplysninger om nuværende institutioner m.m. (Særtryk af »Sønderjylland«, Åbenrå-Sønderborg Amt). Ribe, 1936.
- Larsen, Kai Edvard: Sønderborg Bys Sparekasse. Udg. i anledning af 125-års jubilæet den 28. februar 1945. 1945.
- Larsen, Kai Edvard: Sønderborg handelsstandsforening 1878-1953. 1953.
- Larsen, Kai Edvard: Sønderborg Rotary-Klub. Udg. i anledning af Rotary International's 50 års jubilæum. 1955.
- Lindholm, L.: Branden i Sønderborg den 5. august 1934. (i: Brandfare og Brandværn. 1934. Årg. 14, s. 147-48).
- Lundt, C. W.: Sønderborg samaritterkolonne gennem 10 år. 1926-1936. 1936.
- Mandskoret »Sønderborg«. 1921 - 3. november - 1946. 1946.
- Marstrand, Vilhelm: Byplankonkurrencerne i Graasten og Sønderborg. (i: Ingeniøren. 1927. Årg. 36, s. 269-283).
- Marstrand, V.: Vej- og jernbanebroen over Allsund. (i: Ingeniøren. 1930. Årg. 39, s. 495-98).
- Mundt, Holger: Bebyggelse i Sønderborg. (i: Arkitekten, ugehæfte. 1940. Årg. 42, s. 153-54).
- Mundt, Holger: Rådhuset i Sønderborg. (i: Arkitekten, månedshæfte. 1939. Årg. 41, s. 1-5).
- Mundt, Holger: Sønderborgs udvikling siden genforeningen. (i: Arkitekten, ugehæfte. 1932, s. 9-10).
- Müller, Max: Jeg blev i min by. En gammel Sønderborger fortæller. 1980.
- Müller-Kristiansen, Hans (red.): Sønderborg Roklub gennem 25 år. 1921-1946. 1946.
- Nielsen, H.: Boligbyggeri i Sønderborg siden genforeningen. (i: Bygge-Forum. 1943. Årg. 6, s. 285-290).
- Paulsen, Chr.: Den Danske Menighedspleje i Sønderborg. Træk fra Den Danske Menighedsplejes arbejdsområder i årene 1923-1975. 1975.
- Paulsen, Chr.: En Sønderborg mosaik: lokalhistoriske bladartikler: »Synneborresnak«. 1977.
- Paulsen, Chr.: Ny Sønderborg mosaik: lokalhistoriske bladartikler: »Synneborresnak 1980«.
- Paulsen, Chr.: Træk fra produktionssektoren i Sønderborg. Udgivet i anledning af foreningens 50-årige beståen 29. september 1970. Sønderborg Håndværker- og Industriforening. 1970.
- Omslagstitel: Sønderborg i aktivitet 1920-1970.

- Petersen, Viggo: Folkeskolen i Sønderborg fra 1920 til 1960. (med litt.henv.). (i: Sønderjydske Årbøger. 1964, s. 451-66).
- Raben, J.: Sønderborg Bager- og Konditorlaug igennem 300 år. 1941. (Fra Als og Sundeved, 17).
- Raben, J.: Sønderborgs gamle rådhus. Udpluk af dets historie. 1933.
- (Refslund, Chr.): Danmark til tak og hæder for årene 1920-1970. 1970.
- Refslund, Chr. (red.): Nogle træk af Sønderborg garnisons historie. Nogle dage i november 1942. 1942.
- Slettebo, J.: Strejker i Sønderborg 1920. (med litt.henv.). (i: Fra Als og Sundeved. 1970. Hf. 48, s. 73-88).
- Stenderup Jensen A/S. 50 år i bygge- & anlægssektoren 1927-1977. 1977.
- Sønderborg bys historie. Udg. af et udvalg ved Holger Hjelholt. 1960-66. Bd. 1-2.
- Sønderborg frivillige Brandværns 50 års jubilæum. 1927.
- Sønderborg kommunale elektricitetsværk 25 år. 1947.
- Sønderborg Samfundet 1929 ff.
- Sønderborg Statsskole. Årsskrift 1921 ff.
- Sønderborg Statsskole 1920-1945. 1945.
- Sønderborg Statsskole 1920-1970. 1970.
- Trap, J. P.: De sønderjydske Landsdele. 1929. S. 514-48: Sønderborg.
- Turistfører for Sønderborg - Als - Dybbøl og omegn. 1936.

PERSONREGISTER

(se også indholdsfortegnelse og byrådsliste)

- Alexandersen, Johan, justitsråd 86
Andersen, Alstrup, generaldir. 56
Andersen, Anders, borgmester 23 ff., 61
Andersen, Eleonora 63
Andersen, Andr. (Store Andersen) 13
Andersen, Vilh., professor 44
Andresen, Sigurd 117
- Bach, Knud 70
Beck, Chr. 90
Beimer, bankdirektør 117
Behrends, Andr., farver 64
Behrends, Andr. Peter, farver 63
Behrends, Fritz, farver 64
Bertelsen, Thomas, møller 117
Blunck, politibetjent 121
Bogensee, redaktør 43
Boysen, kæmner 90
Bram, Mads Petersen, skolekommissions-
formand, togfører 45
Bundtzen, J. H. 85
Burrack 15
- Callesen, rektor 119
Carøe, grosserer 61
Christensen, oberst 124
Christensen, Ernst, Asserballe 112
Christensen, Harry, borgmester 93
Clausen, Andr., boghandler 90, 102
- Clausen, Fritz 12
Cortsen, Knud, politimester 123
- Dall, Chr. H., sadelmager 118
Danielsen, købmand 102
Dam, politibetjent 78
Dau, Peter, kreaturhandler 59
Dominikussen, Friedrich 55
- Engelund, Anker, professor 56
- From, fuldmægtig 95
Fuglsang, boghandler 77
- Grau, Andr., redaktør 111
Grau, Ellen 43
Grau, Peter, Pøl 43, 111, 121, 123
Gudme, H., lektor 103
Gudme, frk., lærerinde 102
Gwallig, boghandler 77
- Hahn, amtsdommer, Nordborg 22
Hahn, Bertha 11
Hansen, Gustav, Auring 43
Hansen, Heinr., kreaturhandler 59
Hansen, Hermann 90
Hansen, Holger, guldsmed 137
Hansen, Thomas, Hotel Rondel 59
Hanssen, H. P., fhv. minister 111, 121

- Hermansen, M. G., vognmand 123
Hemmersam, Bruno 96
Hertz, J. M., rektor 28, 42, 44
Hjort, oberstløjtnant 79
Hillig, mekaniker 65
Holm, H. H., statsadvokat 111
Holst, Hermann 15
Høg, Trulla f. Møller 137
Højriis, flyver 65
- Iversen, rendant 86
- Jacobsen, Andr., kreaturhandler 59
Jacobsen, Andr., produkthandler 106
Jacobsen, Johann, borgmester 20 ff., 45, 56, 88 f.
Jacobsen, fru, jordemoder 74
Jacobsen, Peter, kommuneass. 106
Jensen, Chr. 95
Jensen, Dagmar Bo 97
Jensen, Eva Bo 98
Jensen, Hans Math., lektor 88
Jensen, Hilmar, apoteker 27
Jensen, J. M., lektor 42, 43
Jensen, Kirsten Bo 97
Jensen, Knud Bo 97
Jensen, Lund 117
Jensen, Poul Bo 97
Jensen, Aage Bo 97
Jerndorff, skuespiller 44
Jespersen, Christen, driftsbestyrer 124
Jessen, Hans Henrik 42, 44
Jessen, L. J. W., lektor 43
Johannsen, Heine, »jonas« 33
Jørgensen, farver 63
Jørgensen, H. W., politiass. 112
Jørgensen, D., g. Løvschall 82
Jørgensen, Ingeborg, lærer 43
Jørgensen, Nis, rektor 39, 82, 119
Jørgensen sen., Viggo 123
- Kock, Jørgen Hansen, borgmester 19 f., 88
Kolmos, Jens, pedel 13, 103, 113
Krarup, skovrider 31
Kreutzfeldt, Alex 106
Krey, Johan, læge 109
- Kruise, A. V., landinspektør 30
Kylling 70
Kæstel, Peter, lektor 43, 103
- Lassen Osbæk 12, 77 ff.
Leimand, fru 15
Leimand, Chr., malermester 15
Leschly, W., overlæge 47, 82
Loch, bagermester 118
Lorenzen, C. A., kunstmaler 24
Lund, Adler, lektor 103, 113
Lundbye, C., amtmænd 56, 123
Lyck, Erik 102
Lyck, Kresten 42, 98
Løvschall, Aage, læge 82
- Marburger, Ludwig, slagtermester 118
Martin med fløjten 109
Matzen, Fritz, guldsmed 55
Matzen, Chr., købmand 47, 57
May, fru, lærer 119
Mees, A. W., konsul, direktør 100
Mehl, Joseph, lektor 41, 44
Miang, købmand 100
Mogensen, rektor, Åbenrå 43
Moldt, P., kreaturhandler 59
Mortensen, rektor, Haderslev 43
la Motte, boghandler 77
Mundt, Harriet 44
Mutter Ebbe 102
Mutter Hoppe 109
- Neergaard, Niels, statsminister 31, 123
Nielsen, N. J., amtskonsulent 37, 39
Nielsen, Hans, borgmester, bankdir. 22 f., 89
Nielsen, Jørgen 42
Norrie, J. Gordon, kaptajn 100
Nägele, auktionarius 15
- Ottosen, Chr., lektor 103, 113
Overgaard, J., overlæge 117
- Pade, kaptajn 35
Paulsen, Chr. N., kreaturhandler 59
Pedersen, frk. 74

Pedersen, P. Chr., oberst 29
Petersen, Hans Georg Henry, dr.jur., borg-
mester 18 f., 86
Petersen, Cornelius 70
Petersen, kontorbestyrer 95
Petersen, Willy From, trafikass. 113, 137
Pilø, Holger, hospitalsinspektør 81

Rasmussen, Hans, hjemmeslagter 73
Rasmussen, Lauritz, forsvarsminister 123
Rasmussen, Lorenz, læge 15
Reumert, Poul 44
Reventlow, Henning, greve 35
Ring, Ellen, lærer 42
Ring, Gerda, lærer 42
Roed-Müller, Margrethe, adjunkt 43
Ruge, Ludvig, læge 118

Sabroe, »Brasso«, kaptajn 115
Schack, D., greve, amtmand 31
Schmidt, Fritz 27
Scholz, skorstensfejer, Nordborg 22
Sigtryggson, S., lektor 43, 103
Stauning, Th., statsminister 121

Sundorph, Leif, politimester 112
Svendsen, Nicolaj 111
Svensson, A., redaktør 111
Swanholm, redaktør, Haderslev 79
Sørensen, Andr., redaktør, Kolding 124

Thomsen, Hans 31
Troels-Smith., P. M., kaptajn 100
Tuxen, Axel, general 115

Vilstrup, politimester, Gråsten 122
Voght, skovfoged 31
Weiss, Willy 77
West, A. J., rektor 43
Westergaard, Erik, Bovrup 12
Witt, H., rektor 86
Wolff, Herm., købmand 118
von Wulffen, major 87

Zahle, Th., justitsminister 121
Zimmermann, Math., kreaturh. 59
Zimmermann, Chr. 61

Ørsted-Pedersen, A., kaptajn 100

EFTERSKRIFT

*Barndoms glade dage svandt i Sønderborg,
kom de ej tilbage – mindet dog består.
Ungdomstidens glæder,
kære kendte steder,
vor hilsen får,
mens hjerterne slår,
for Sønderborg.*

Verset blev sunget ved en fest i Enigheden i begyndelsen af tyverne og var forfattet af guldsmed Holger Hansen eller trafikassistent Willy From-Petersen. Overleveret af Trulla Høg f. Møller, Høruphav.

